

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στη
Φορολογική & Χρηματοοικονομική Διοίκηση
Στρατηγικών Αποφάσεων

Διπλωματική Εργασία

«ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ»

της

ΤΣΙΓΚΑΛΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ

Επιβλέπων Καθηγητής: Καραγιώργος Αλκιβιάδης

Υποβλήθηκε ως απαιτούμενο για την απόκτηση του μεταπτυχιακού διπλώματος
ειδίκευσης στη Φορολογική και Χρηματοοικονομική Διοίκηση Στρατηγικών
Αποφάσεων

Απρίλιος 2020

Ευχαριστίες

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα της παρούσας διπλωματικής εργασίας, τον Δρ. Αλκιβιάδη Καραγιώργο, του οποίου η βοήθεια υπήρξε καταλυτική για την τελική διαμόρφωση του θέματος, ενώ η καθοδήγησή του, οι παρατηρήσεις του και οι διορθώσεις του συνέβαλαν αποτελεσματικά στο τελικό αποτέλεσμα.

Επίσης, θεωρώ υποχρέωση μου να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στους ανθρώπους που συμμετείχαν στην έρευνα μου, η συνδρομή των οποίων υπήρξε καθοριστική για την ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου, τον άντρα μου και την κόρη μου, για την υπομονή, την κατανόηση και τη συμπαράσταση τους καθόλη τη διάρκεια της φοίτησής μου.

Πρόλογος

Ο στόχος αυτής της εργασίας είναι να προσδιορίσει τις μεταβλητές της φορολογικής συμμόρφωσης που αναλύθηκαν από τους ερευνητές από διάφορες χώρες και την προσαρμογή τους στις εγχώριες συνθήκες για να δημιουργήσουν ένα μοντέλο που θα περιλαμβάνει τους παράγοντες που επηρεάζουν την απόφαση φορολογικής συμμόρφωσης. Μελετήθηκε η φορολογική ηθική και συμμόρφωση, αναλύοντας την ατομική απόφαση μεταξύ καταβολής φόρων και αποφυγής φόρων. Στην έρευνα της φορολογικής συμμόρφωσης έχουν γίνει πολλές εμπειρικές μελέτες που υπογράμμισαν τον αντίκτυπο μιας μεγάλης ποικιλίας πιθανών καθοριστικών παραγόντων εθελοντικής συμμόρφωσης με τις υποχρεώσεις κατάθεσης και αναφοράς φόρων εισοδήματος και κέρδους στις αρχές. Οι πιο σημαντικοί καθοριστικοί παράγοντες που προσδιορίζονται είναι: οικονομικοί παράγοντες όπως το επίπεδο εισοδήματος, οι πιθανότητες ελέγχου, ο φορολογικός έλεγχος, οι φορολογικοί συντελεστές, τα φορολογικά οφέλη, οι κυρώσεις, τα πρόστιμα και άλλοι μη οικονομικοί παράγοντες όπως οι στάσεις συμπεριφοράς απέναντι στους φόρους, τα προσωπικά, κοινωνικά και εθνικά πρότυπα και η αντιληπτή δικαιοσύνη. Η φορολογική συμμόρφωση έχει εξελιχθεί σε ένα σημαντικό ερευνητικό θέμα στην οικονομική ψυχολογία. Το ζήτημα προσεγγίστηκε από διάφορες απόψεις που ρίχνουν φως σε διαφορετικές πτυχές της συμπεριφοράς των φορολογουμένων. Η συμπεριφορά της φορολογικής συμμόρφωσης εξηγείται εδώ και πολύ καιρό από τις πολιτικές που προσανατολίζονται στην τιμωρία, όπως ο φορολογικός έλεγχος και η ποινή. Στη συγκεκριμένη μελέτη έγινε προσπάθεια να συμπεριληφθούν οι περισσότεροι καθοριστικοί μη οικονομικοί παράγοντες που οδηγούν τον φορολογούμενο να πληρώσει φόρους όπως η αντιληπτή δικαιοσύνη, το φορολογικό φρόνημα, η φορολογική γνώση και πολλοί άλλοι. Μη οικονομικοί παράγοντες, όπως είναι η φορολογική ηθική, που ήταν παραμελημένοι από τους οικονομολόγους για πολλά χρόνια και έχουν εισαχθεί τα τελευταία χρόνια για να εξηγήσουν τη φορολογική συμμόρφωση.

Περίληψη

Η σημασία της φορολογικής ηθικής για τη δημοσιονομική πολιτική δεν μπορεί να παραμεληθεί καθώς η φορολογική ηθική μπορεί να βοηθήσει στην εξήγηση του επιπέδου φορολογικής συμμόρφωσης. Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως στόχο τη διερεύνηση των παραγόντων που συμβάλουν στην διαμόρφωση της φορολογικής ηθικής και οδηγούν στη φορολογική συμμόρφωση των φορολογουμένων. Πιο συγκεκριμένα, γίνεται μια θεωρητική ανασκόπηση στη διεθνή βιβλιογραφία άλλα και στην εγχώρια προκειμένου να αναλυθεί το ζήτημα της φορολογική ηθικής και συμμόρφωσης. Ορισμένες μελέτες διαπίστωσαν ότι μέσα από ελέγχους και πρόστιμα υπάρχει αύξηση της συμμόρφωσης, ενώ μέσα από την ψυχολογική έρευνα της οικονομικής συμπεριφοράς των φορολογουμένων προκύπτει ότι σε ένα κλίμα αμοιβαίας εμπιστοσύνης, οι πολίτες έχουν θετική εκπροσώπηση μέσω των φορολογικών συστημάτων και των φορολογικών αρχών και συνεργάζονται αυθόρμητα. Η υψηλή υποκειμενική φορολογική γνώση, οι ευνοϊκές συμπεριφορές, οι προσωπικοί και κοινωνικοί κανόνες συνεργασίας, καθώς και η αντιληπτή δικαιοσύνη του φορολογικού συστήματος αποτελούν τη βάση μιας κινητήριας τάσης συνεργασίας, εμπιστοσύνης και εθελοντικής συμμόρφωσης. Έπειτα, επιλέχτηκε η ποσοτική μέθοδος συλλογής δεδομένων με τη χρήση ερωτηματολογίου. Από τα αποτελέσματα της έρευνας προέκυψε ότι η εμπιστοσύνη προς τον κρατικό μηχανισμό αποτελεί τον βασικότερο παράγοντα για φορολογική συμμόρφωση. Η φορολογική συμμόρφωση των φορολογουμένων θεμελιώνεται μόνο όταν οι φορολογούμενοι βλέπουν ότι ο φορολογικός μηχανισμός είναι αξιόπιστος και χρησιμοποιεί με σύνεση και με αποτελεσματικότητα τα φορολογικά έσοδα για την παροχή αγαθών και υπηρεσιών προς τους φορολογούμενους. Σύμφωνα με τη μελέτη που διεξάχθηκε καθίσταται αναγκαίο η δημιουργία εμπιστοσύνης μεταξύ φορολογουμένων και φορολογικών υπαλλήλων, διότι η αμοιβαία κατανόηση των στόχων του ενός και του άλλου αυξάνει την αντίληψη της δικαιοσύνης και επομένως την φορολογική συμμόρφωση. Η εκπαίδευση των φορολογικών υπαλλήλων που επικεντρώνεται στην σεβαστή μεταχείριση των φορολογουμένων μπορεί να υποστηρίξει την ανάπτυξη της σχέσης σε συνάρτηση με την σωστή ενημέρωση και καθοδήγηση των φορολογουμένων.

Λέξεις - Κλειδιά: φορολογική ηθική, φορολογική συμμόρφωση, αξιοπιστία φορολογικού μηχανισμού, εθελοντική φορολογική συμμόρφωση, επιβαλλόμενη φορολογική συμμόρφωση.

Abstract

The relevance of tax morale for fiscal policy cannot be neglected as tax morale can help to explain the level of tax compliance or tax evasion. The aim of this study is to investigate the factors that contribute to the shape of tax moral and lead to tax compliance of taxpayers. Specifically, a theoretical review is made mainly in the international literature but also in the domestic one in order to analyze the issue of tax moral and tax compliance. Some studies found audits and fines to increase compliance, while psychological research on the economic behavior of taxpayers it appears that in a climate of mutual trust, citizens have positive representations of the tax systems and tax authorities and cooperate spontaneously. High subjective tax knowledge, favorable attitudes, personal and social norms of cooperation, as well as perceived fairness of the tax system are the basis of a motivational tendency to cooperate, of trust, and of voluntary compliance. The quantitative data collection method was then selected using a questionnaire. The results of the research showed that trust in the state mechanism is the main factor of tax compliance. Tax compliance of taxpayers is established only when taxpayers see that the tax mechanism is credible and use tax revenues wisely and efficiently to provide goods and services to taxpayers. According to the study, it is necessary to build trust between taxpayers and tax officials, because a mutual understanding of the goals of each other increases the perception of justice and therefore tax compliance. The training of tax officials focusing on respectful treatment of taxpayers can support the development of the relationship regards to the proper information and guidance of taxpayers.

Keywords: tax moral, tax compliance, tax mechanism credibility, voluntary tax compliance, enforced tax compliance.

Πίνακας περιεχομένων

Κεφάλαιο 1. Εισαγωγή.....	9
Κεφάλαιο 2. Ιστορική Αναδρομή.....	13
2.1. Διεθνή Αναδρομή Φορολογικών Ζητημάτων.....	13
2.2. Μια Ματιά Στη Φορολογία Στην Αρχαία Ελλάδα	14
Κεφάλαιο 3. Εννοιολογικό Πλαίσιο	16
3.1. Γενική Έννοια Φορολογίας Και Χαρακτηριστικά Των Φόρων	16
3.2. Ταξινόμηση Φόρων	18
3.3. Τυποποίηση Φορολογουμένων.....	20
3.4. Οι Αντιδράσεις Των Φορολογουμένων	23
Κεφάλαιο 4. Θεωρητικό Πλαίσιο	25
4.1. Φορολογική Ηθική Και Συμμόρφωση.....	25
4.2. Το Οικονομικό Μοντέλο Φορολογικής Συμμόρφωσης.....	28
4.3. Θεωρία Της Αποτροπής.....	30
4.4. Φορολογική Ηθική Και Ηθικό Κόστος	32
4.5. Μοντέλο Slippery Slope	33
4.6. Αντιληπτό Φορολογικό Όφελος (Perceived Tax Benefit).....	38
4.7. Φορολογική Δικαιοσύνη.....	39
4.8. Κατανόηση Της Φορολογικής Νομοθεσίας Και Η Φορολογική Γνώση.....	42
Κεφάλαιο 5. Το Πρόβλημα Της Ελλάδας	45
Κεφάλαιο 6. Ερευνητικό Πλαίσιο	49
6.1. Ερευνητική Προσέγγιση Και Μεθοδολογία	49
6.2. Ερευνητικά Αποτελέσματα και Ανάλυση.....	52
6.3. Περιγραφική Στατιστική Ανάλυση.....	53
6.4. Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση (ΔΠΑ)	55
Κεφάλαιο 7. Συμπεράσματα και Προτάσεις Μελλοντικής Έρευνας	66
7.1. Συμπεράσματα	66

7.2. Προτάσεις Για Μελλοντική Έρευνα.....	69
Βιβλιογραφικές Αναφορές	71

Περιεχόμενα Πινάκων

Πίνακας 1. Φύλο.....	53
Πίνακας 2. Ηλικία.....	53
Πίνακας 3. Εκπαίδευση	54
Πίνακας 4. Απασχόληση	54
Πίνακας 5. Εισόδημα.....	55
Πίνακας 6. Συσχέτιση Μεταξύ Μεταβλητών – Ερωτήσεων.....	56
Πίνακας 7. Αποτελέσματα Παραγοντικής Ανάλυσης.....	57
Πίνακας 8. Ανάλυση Παραγόντων	58
Πίνακας 9. Αποτελέσματα Διερευνητικής Παραγοντικής Ανάλυσης.....	59
Πίνακας 10. Ανάλυση Εσωτερικής Συνέπειας	60
Πίνακας 11. Ανάλυση Συσχετίσεων.....	61
Πίνακας 12. Έλεγχος Αξιοπιστίας Cronbach A	62

Περιεχόμενα Σχημάτων

Σχήμα 1. The Slippery Slope Framework	36
Σχήμα 2. Υποθετικό Εννοιολογικό Μοντέλο	63

Περιεχόμενα Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1. Παρυφής (scree Plot).....	58
--	----

Κεφάλαιο 1. Εισαγωγή

Οι φόροι είναι εισφορές στην κοινωνία, σύμφωνα με την διεθνή βιβλιογραφία. Από αυτή την άποψη η κοινωνία μπορεί να θεωρηθεί «ως συνεταιριστική επιχείρηση για αμοιβαίο όφελος, χαρακτηρίζεται συνήθως από μία σύγκρουση καθώς και μία ταύτιση των συμφερόντων» σύμφωνα με τα λόγια του πολιτικού και φιλοσόφου John Rawls (Rawls, 1999). Ο Rawls υποστηρίζει ότι η κοινωνική συνεργασία είναι πάντα παραγωγική και χωρίς συνεργασία δε θα υπάρχει τίποτα να παράγεται και κατά συνέπεια τίποτα να διανέμεται (Rawls, 2001). Οι φόροι αποτελούν στοιχείο κόστους για κάθε φορολογούμενο, όμως η καταβολή ενός εύλογου ποσού φόρων δηλώνει ότι ο κάθε φορολογούμενος λαμβάνει τις αξίες αμοιβαιότητας και αλληλεγγύης σοβαρά (Gribnau H. & Jallai A-G., 2017).

Η βούληση των φορολογουμένων να συνεργάζονται με το κράτος και τα θεσμικά του όργανα γενικότερα και η προθυμία τους να πληρώνουν φόρους ειδικότερα εξαρτώνται από ποικίλες μεταβλητές. Ενώ οι οικονομολόγοι τονίζουν τη συνάφεια των εξωτερικών μεταβλητών όπως ο φορολογικός συντελεστής, το εισόδημα, η πιθανότητα των ελέγχων και η σοβαρότητα των προστίμων, η ψυχολογική έρευνα δείχνει ότι οι εσωτερικές μεταβλητές έχουν παρόμοια σημασία. Μέσα από την μελέτη παρουσιάζεται μια περιεκτική ανασκόπηση σχετικά με τη συνάφεια των γνώσεων των πολιτών σχετικά με το φορολογικό δίκαιο, τη στάση τους απέναντι στην κυβέρνηση και τη φορολογία, τους προσωπικούς κανόνες, τους κοινωνικούς κανόνες και την αμεροληψία, καθώς και τις κινητήριες τάσεις συμμόρφωσης αλλά και τη αναφορά των δυνατοτήτων στρατηγικής παρέμβασης για την αύξηση της φορολογικής συμμόρφωσης (Hoffman E. et al., 2008).

Σε ένα κλίμα αμοιβαίας εμπιστοσύνης και συνεργασίας των φορολογουμένων με τις αρχές, οι φορολογούμενοι θα αισθάνονται δεσμευμένοι από τον νόμο ώστε να είναι ειλικρινείς κατά την υποβολή των φορολογικών δηλώσεων και ενίοτε να υποδεικνύουν εθελοντική φορολογική συμμόρφωση. Αντίθετα, σε κλίμα δυσπιστίας και αμφιβολίας, ο κρατικός μηχανισμός αντιλαμβάνεται ότι είναι απαραίτητο να επιβάλλεται και να θεσμοθετεί για να έχουμε συμμόρφωση. Ως αποτέλεσμα, η φορολογική συμμόρφωση αναπτρώνεται μέσω ελέγχων και προστίμων.

Αναλύοντας τα παραπάνω, η φορολογική συμμόρφωση διακρίνεται σε δύο είδη συμμόρφωσης, την εθελοντική και την επιβαλλόμενη. Η εθελοντική συμμόρφωση οφείλεται στην εμπιστοσύνη στον κρατικό μηχανισμό και τα θεσμικά του όργανα, ενώ η

επιβαλλόμενη κυριαρχεί όταν οι φορολογούμενοι νιώθουν ότι οι αρχές έχουν μεγάλη εξουσία. Το βασικό μέλημα των φορολογικών αρχών είναι να καθορίζουν φορολογικούς συντελεστές σε τέτοιο επίπεδο που να εξασφαλίζεται η χρηματοδότηση των δημοσίων δαπανών. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί είτε μέσω της ενίσχυσης της εμπιστοσύνης ενισχύοντας την εθελοντική συμμόρφωση, είτε μέσω της επιβολής εξουσίας, ενισχύοντας την επιβαλλόμενη συμμόρφωση.

Η παραπάνω σχέση είναι δυναμική και δεν προϋποθέτει μία μονόδρομη πορεία. Η υπερβολική εξουσία (πολλοί φορολογικοί έλεγχοι και αυστηρές κυρώσεις) μπορεί να διαβρώσει την εμπιστοσύνη στις φορολογικές αρχές (Muehlbacher & Kirchler, 2010). Η εξουσία μπορεί να δημιουργήσει συνθήκες ανάπτυξης κλίματος εμπιστοσύνης, μπορεί όμως και να την καταστρέψει. Οι φορολογικές αρχές που δεν καταφέρνουν να επιβληθούν στην καταπολέμηση της φοροδιαφυγής, εμφανίζονται στον φορολογούμενο πολίτη ως αναξιόπιστες, καθώς αντιμετωπίζουν τα παραβατικά φαινόμενα που κυοφορούνται στους χώρους της. Σε ένα συνεργατικό κλίμα, η ύπαρξη υπερβολικής εξουσίας δεν προσφέρει οφέλη στην φορολογική αρχή και ενδεχόμενα, να δημιουργήσει αρνητικά συναισθήματα ως προς την εμπιστοσύνη. Από την άλλη πλευρά, όταν υπάρχει ανταγωνιστικό κλίμα και καχυποψία, η εξουσία των αρχών και ο φόβος των ποινών και των προστίμων, έχει τη δυνατότητα να αυξήσει τη συμμόρφωση. Σε αυτή όμως την περίπτωση, οι φορολογούμενοι ψάχνουν και βρίσκουν όλο και πιο έξυπνους τρόπους φοροδιαφυγής και παράκαμψης των νόμων.

Πράγματι, μπορεί αν υπάρχουν πολύ ισχυρές πολιτικές αποτροπής εν τέλει να βλάψουν τη φορολογική συμμόρφωση (Τσίκας, 2017). Επίσης, οι Kastlunger et al. (2013) διαφοροποιούν την εξουσία σε νόμιμη και καταναγκαστική δύναμη και υποδεικνύουν αρνητική σχέση μεταξύ εμπιστοσύνης και καταναγκαστικής εξουσίας. Σύμφωνα με τους Καπλάνογλου και Ράπανο (2013), η εξουσία θεωρείται νόμιμη μόνο σε συνθήκες υψηλής εμπιστοσύνης, ενώ θεωρείται καταναγκασμός σε συνθήκες χαμηλής εμπιστοσύνης. Επομένως, μπορούμε να υποθέσουμε ότι πάνω από κάποιο σημείο και έπειτα η εξουσία γίνεται καταναγκαστική, μειώνοντας έτσι την εμπιστοσύνη και τη φορολογική συμμόρφωση.

Αν και το πρότυπο φοροδιαφυγής των Allingham και Sandmo (1972) και άλλων παρόμοιων οικονομικών μοντέλων συλλαμβάνει ορισμένες σημαντικές πτυχές της φορολογικής συμμόρφωσης όπως η απάντηση των φορολογουμένων σε αυξήσεις του φορολογικού συντελεστή, πιθανότητας ελέγχου και ποινής δεν αρκεί στην ανάγκη για ακριβή πρόβλεψη της συμπεριφοράς των φορολογουμένων. Ο λόγος είναι ότι δεν

προσφέρουν μια ολοκληρωμένη προοπτική στους κοινωνιολογικούς και ψυχολογικούς παράγοντες που διαμορφώνουν τη συμμόρφωση (π.χ. στάσεις, πεποιθήσεις, κανόνες, αντιλήψεις, κίνητρα). Ως εκ τούτου, οι ερευνητές προχώρησαν στην εξέταση των εσωτερικών κινήτρων, των πεποιθήσεων, των αντιλήψεων και των στάσεων των φορολογουμένων προκειμένου να προβλέψουν με ακρίβεια τη συμπεριφορά των φορολογουμένων. Ως αποτέλεσμα στην αποστολή τους, έχουν προκύψει μοντέλα συμπεριφοράς φορολογικής συμμόρφωσης (Bătrâncea et al., 2012). Μεταξύ των κοινωνιολογικών και ψυχολογικών παραγόντων που διαμορφώνουν τη φορολογική συμμόρφωση, το πλαίσιο του μοντέλου "Slippery Slope Framework" ξεχωρίζει την εμπιστοσύνη στις αρχές και την αντίληψη της εξουσίας των αρχών (Kirchler, 2007). Ποιο είναι το συμπέρασμα από τα παραπάνω; Είναι ότι οι αρχές πρέπει να σχεδιάζουν με προσοχή και σχολαστικότητα την πολιτική τους η οποία αποσκοπεί στην καταπολέμηση της φοροδιαφυγής και στην ενίσχυση της φορολογικής συμμόρφωσης.

Βλέποντας το εξαμηνιαίο δελτίο τύπου της Ευρωπαϊκής επιτροπής, με θέμα τη φορολογία, η βελτίωση της φορολογικής συμμόρφωσης είναι απαραίτητη για τη δημιουργία μιας δίκαιης κοινωνίας και, κατά συνέπεια την εξασφάλιση εσόδων για τη χρηματοδότηση δημόσιων πολιτικών στην εκπαίδευση, την υγειονομική περίθαλψη, τις υποδομές, την άμυνα κλπ. Για την καταπολέμηση της φορολογικής απάτης και της φοροδιαφυγής, είναι σημαντικό να εφαρμόζεται πολυεπίπεδη στρατηγική. Η καλύτερη επιβολή της νομοθεσίας και οι αυστηρότεροι έλεγχοι έχουν ουσιαστική σημασία, όπως ακριβώς και η οικοδόμηση εμπιστοσύνης και η καλλιέργεια νοοτροπίας συμμόρφωσης (Ευρωπαϊκή επιτροπή, 2015).

Υπάρχουν πολλές έρευνες που έχουν γίνει για τον προσδιορισμό της συμμόρφωσης των φορολογουμένων. Ο ορισμός της συμμόρφωσης ή μη συμμόρφωσης είναι διαφορετικός σε διάφορες μελέτες. Η Barbuta N. (2011) μελετώντας τη φορολογική συμμόρφωση διαιρεί τους παράγοντες που την επηρεάζουν σε δύο κατηγορίες, οικονομικούς και μη οικονομικούς παράγοντες. Ένας από αυτούς τους μη οικονομικούς παράγοντες είναι η φορολογική δικαιοσύνη. Αυτή η θεωρία υποστηρίζεται από τον Richardson G. (2006) ο οποίος περιγράφει ότι μία από τις μη οικονομικές μεταβλητές που επηρεάζει τη συμπεριφορά φορολογικής συμμόρφωσης είναι η αντίληψη της φορολογικής δικαιοσύνης. Σύμφωνα με τον Mohamad R. (2011), ένας άλλος παράγοντας που έχει σημαντική επίπτωση στη συμμόρφωση είναι η φορολογική γνώση. Το αποτέλεσμα της έρευνας που πραγματοποίησε ο Pambudi P. (2015) δηλώνει ότι η έλλειψη γνώσης για τον φόρο έχει σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις στη φορολογική

συμμόρφωση διότι χωρίς καμία φορολογική γνώση, οι φορολογούμενοι τείνουν να μην συμμορφώνονται φορολογικά, εκ προθέσεως ή όχι.

Οι πολλοί φορολογικοί νόμοι και οι αλλαγές που υπάρχουν συνήθως κοστίζουν στους απλούς φορολογούμενους, όπως και στους μικρούς επιχειρηματίες, επειδή δεν μπορούν εύκολα να καλύψουν τέτοια επιβάρυνση. Το ίδιο συμβαίνει με το πιο σύνθετο φορολογικό σύστημα, όπου και εκεί υψηλότερο θα είναι το κόστος συμμόρφωσης, και τελικά τα άτομα και οι επιχειρήσεις αλλάζουν συμπεριφορά ως απάντηση στις φορολογικές πολιτικές. Οι Kirchler E. et al. (2006) ισχυρίζονται ότι η φορολογική πολυπλοκότητα είναι αποτέλεσμα αρνητικού πρότυπου για την ισχύουσα φορολογική νομοθεσία και θα αυξήσει περαιτέρω την απροθυμία να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους ως φορολογούμενοι (P. Fauziati et al., 2016).

Οι Polinsky και Shavell (2000), οι οποίοι παρουσιάζουν μια έρευνα της οικονομικής θεωρίας της δημόσιας επιβολής του νόμου, εφιστούν την προσοχή στο ζήτημα των κοινωνικών κανόνων για τη μελλοντική έρευνα. Οι κοινωνικοί κανόνες μπορούν να θεωρηθούν ως μια γενική εναλλακτική λύση για την επιβολή του νόμου στη διοχέτευση της συμπεριφοράς των ατόμων. Η παραβίαση των κοινωνικών κανόνων έχει συνέπειες, μεταξύ των οποίων και οι εσωτερικές κυρώσεις (ενοχή, τύψεις) ή εξωτερικές νομικές και κοινωνικές κυρώσεις όπως κακή φήμη και εξοστρακισμός. Οι Polinsky και Shavell (2000) εξηγούν ότι υπάρχει μια αναπτυσσόμενη βιβλιογραφία με κοινωνικά πρότυπα λόγω της επιρροής τους στη συμπεριφορά, του ρόλου τους ως υποκατάστατο και συμπλήρωμα των επίσημων νόμων και η πιθανότητα ότι οι ίδιοι οι νόμοι να μπορούν να επηρεάσουν τους κοινωνικούς κανόνες (Torgler B., 2011).

Κεφάλαιο 2. Ιστορική Αναδρομή

2.1. Διεθνή Αναδρομή Φορολογικών Ζητημάτων

Η φορολογία είναι ένα ζήτημα που θεωρείται σημαντικό τόσο σήμερα όσο και στο παρελθόν και στο μέλλον. Από τα αρχαία χρόνια φαίνεται οι άνθρωποι να προβληματίζονται με τα ίδια ή παρόμοια ζητήματα που αφορούσαν τους φόρους, τη φορολογία και θέματα όπως η διαφθορά, η φορολογική προσέγγιση των φορολογουμένων από τις φορολογικές αρχές, η φορολογική αμνηστία και πολλά άλλα.

Οι πρώτες λεπτομερείς πληροφορίες σχετικά με τη φορολογία βρέθηκαν στην Αρχαία Αίγυπτο όπου οι χώρες αντιμετώπιζαν παρόμοια προβλήματα όπως σήμερα. Για παράδειγμα, οι Φαραώ αναζητούσαν τρόπους μείωσης της διαφθοράς των φοροεισπρακτόρων τους. Οι φοροεισπράκτορες ελάμβαναν υψηλούς μισθούς έτσι ώστε να μειωθούν τα κίνητρα τους να πλουτίσουν εξαπατώντας τους φορολογούμενους και επίσης ελέγχονταν από άλλη ομάδα ειδικών φοροεισπρακτόρων. Σήμερα, η δωροδοκία της φορολογικής υπηρεσίας εξακολουθεί να αποτελεί πρόβλημα, ιδίως στις αναπτυσσόμενες χώρες. Ένα άλλο παράδειγμα της ύπαρξης της φορολογίας στα αρχαία χρόνια έρχεται γύρω στο 200 π.Χ. κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Πτολεμαίου, πάνω σε πέτρα εγγεγραμμένη, γνωστή ως Rosseta Stone η οποία όχι μόνο βοήθησε να διατηρηθεί η ιερογλυφική γνώση, αλλά είναι επίσης η πρώτη τεκμηριωμένη ένδειξη η οποία αναφέρει μια φορολογική αμνηστία, όπου οι φορολογικοί επαναστάτες απελευθερώθηκαν από τη φυλακή, αφού τους παραδόθηκαν τα κατασχεθέντα περιουσιακά στοιχεία, διέφυγαν των φορολογικών τους χρεών.

Οι Φαραώ ήταν επίσης αντιμετώποι με το ερώτημα πώς πρέπει να αντιμετωπίζονται οι φορολογούμενοι. Ο τάφος του Χίτι περιγράφει ένα σκηνικό όπου φαίνεται οι φορολογούμενοι να αντιμετωπίζονταν από τους φοροεισπράκτορες με απίστευτη αγριότητα (Adams, 1993). Παρόλα αυτά, ο Adams (1993) έχει συλλέξει τις επιγραφές όπου οι φόροσυλλέκτες διδάχτηκαν να είναι ευγενικοί: "Αν ένας φτωχός αγρότης είναι σε καθυστέρηση με τους φόρους του, εισπράξτε τα δύο τρίτα του φόρου του", "ανεβάστε τους το κέφι σε όλους και βάλτε τους σε καλή διάθεση", ή "αν κάποιος υποφέρει υπό την πίεση της φορολογίας ή τέλειωσαν οι πόροι του, πρέπει να αφήσετε την υπόθεση να παραμείνει εκκρεμή" (Torgler B., 2003).

2.2. Μια Ματιά Στη Φορολογία Στην Αρχαία Ελλάδα

Στην αρχαία Ελλάδα από πολύ νωρίς το χρηματοπιστωτικό σύστημα της ακολούθησε κανόνες και νόμους που θυμίζουν σημερινά φορολογικά συστήματα, είχε το χαρακτηριστικό να μην είναι στατικό αλλά εξελισσόμενο. Κατά την διάρκεια του «Χρυσού αιώνα του Περικλέως» (450 π.Χ. - 429 π.Χ., 5^ο αιώνα) οι Αθηναίοι ωφελήθηκαν οικονομικά από τις συνεισφορές των συμμάχων τους (Συμμαχία της Δήλου). Περί τα μέσα του 4^{ου} π.Χ. αιώνα η Αθήνα έπαψε πια να αποτελεί μια Αυτοκρατορία και έτσι έπρεπε να χρηματοδοτήσει τις κρατικές της δαπάνες με τα δικά της μέσα. Η Αθήνα χάρη των προσπαθειών δύο πολύ ικανών πολιτικών με εξαιρετες γνώσεις οικονομικών (Εύβουλος και Λυκούργος) κατάφερε να πετύχει τον σκοπό της.

Στην αρχαία Ελλάδα και ειδικότερα στην αρχαία Αθήνα ήταν γνωστοί τόσο οι άμεσοι φόροι όσο και οι έμμεσοι. Ωστόσο για τους Αθηναίους (και όχι μόνον) των κλασικών χρόνων η άμεση φορολογία, τουλάχιστον σε θεωρητικό επίπεδο, θεωρούνταν προσβλητική και τυραννική. Η οποιαδήποτε φορολογία του σώματος, της εργασίας και της περιουσίας λογιζόταν ασυμβίβαστη προς την ιδιότητα του ελεύθερου πολίτη καθώς αντιμετωπιζόταν ως κάτι το ανελεύθερο. Παρ' όλα αυτά, χωρίς την επιβολή άμεσης φορολογίας, η οποία επιφέρει μια πιο ακριβή πρόβλεψη των χρήματων που θα μπουν στο ταμείο ενός κρατικού μηχανισμού και να προγραμματιστούν αντίστοιχα και οι δαπάνες, δεν ήταν δυνατόν να τηρηθεί και στη πράξη ο παραπάνω κανόνας.

Έτσι και στην αρχαία Αθήνα η άμεση φορολόγηση έγινε γνώριμη έννοια. Όπως το μετοίκιον και το ξενικόν, δύο φόροι οι οποίοι όμως δεν αφορούσαν τους Αθηναίους πολίτες. Τον μετοίκιον τον πλήρωναν οι μέτοικοι, οι ξένοι δηλαδή που έμεναν μόνιμα στην Αθήνα και απολάμβαναν αρκετά δικαιώματα που τους παρείχε η Αθηναϊκή Πολιτεία. Το ξενικόν επιβαλλόταν στους ξένους που τύχαινε να παρεπιδημούν στην Αθηναϊκή επικράτεια. Είναι πολύ χαρακτηριστικό ότι ορισμένοι «οικονομολόγοι» της τότε εποχής συμβούλευαν τους κυβερνώντες να θεσπίζουν μέτρα που να προσελκύουν όλο και περισσότερους μετοίκους στη χώρα ώστε αυτοί να γίνουν οι κύριοι κουβαλητές των φορολογικών βαρών της Αθήνας. Σε άμεση φορολογία υπόκεινται στην Αρχαία Αθήνα όσοι ασκούσαν ατιμωτικά ή τυχοδιωκτικά επαγγέλματα που συνήθως ήταν μέτοικοι οι οποίοι συνήθως ασκούσαν επαγγέλματα που σύμφωνα με τις αντιλήψεις των Αθηναίων της εποχής δεν έχαιραν μεγάλης εκτίμησης (Τιβέριος, 2008).

Ένα παράδειγμα έμμεσης φορολογίας ήταν η λειτουργία που άρχισαν να πληρώνουν οι Αθηναίοι κατά τα μέσα του 4^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με τον Αναστασίου Δ. (2017) ήταν ένας φόρος που κυρίως επιβάρυνε τους πλούσιους της εποχής με σκοπό να καλύψουν έξοδα όπως πολεμικών αναγκών αλλά και εκδηλώσεις θρησκευτικής και καλλιτεχνικής φύσεως όπως τα λαμπρά Παναθήναια, που ήταν εξολοκλήρου χρηματοδοτούμενα από τους πλούσιους Αθηναίους, όπως επίσης και τα Διονύσια.

Από ηθικής άποψης ο Αθηναίος που πλήρωνε σύμφωνα με τον Αριστοτέλη ήταν ο ιδανικός πολίτης που έδινε τεράστια ποσά στη κοινότητα και για το καλό των άλλων. Στην ίδια κοινωνική ευθύνη του ευκατάστατου πολίτη πίστευε ακράδαντα και ο πατέρας της ιατρικής Ιπποκράτης, συμβουλεύοντας τους γιατρούς να παρέχουν κάποιες φορές τις υπηρεσίες τους δωρεάν, καθώς η χορηγία ισοδυναμούσε γι' αυτόν με ευδαιμονία. Έτσι τα φορολογικά βάρη στην Αθηναϊκή Δημοκρατία τα αισθάνονταν κυρίως οι «έχοντες και κατέχοντες». Ενδεικτικό είναι ότι κάθε φορά που επικρατούσαν οι ολιγαρχικοί έντονη ήταν η τάση για κατάργηση των τακτικών λειτουργιών, οι οποίες όμως και πάλι γίνονταν υποχρεωτικές, όταν η εξουσία περνούσε στα χέρια των δημοκρατικών. Πολύ χαρακτηριστικά είναι τα όσα μας λέει ένας σαφώς ολιγαρχικών τάσεων Αθηναίος του 5^{ου} αι. π.Χ.: «Ο λαός απαιτεί να παίρνει χρήματα και για να τραγουδά και για να τρέχει και για να χορεύει και για να ταξιδεύει και για να έχει ο ίδιος χρήμα και για να γίνουν οι πλούσιοι φτωχότεροι!» Αλλά και την οργή των πλουσίων εναντίον της Αθηναϊκής Δημοκρατίας εξαιτίας των λειτουργιών, η τελευταία βρήκε τρόπο να την αμβλύνει. Θέσπισε τον θεσμό της αντιδόσεως, με βάση τον οποίο ήταν δυνατόν κάποιος να ζητήσει τα βάρη μιας λειτουργίας που του είχε ανατεθεί να περάσουν σε κάποιον άλλον που θα αποδεικνυόταν πλουσιότερός του. Αν ο τελευταίος αρνούνταν, τότε ήταν υποχρεωτική η ανάμεσά τους ανταλλαγή των περιουσιών τους. Με τη νέα του πλέον περιουσία, ο αρχικά ορισθείς, αναλάμβανε και τα έξοδα της λειτουργίας. Έτσι οι προστριβές ανάμεσα στην Αθηναϊκή Πολιτεία και στους πλούσιους περνούσαν ανάμεσα στους ίδιους τους πλούσιους (Τιβέριος, 2008).

Μέσα από τα καταγεγραμμένα ιστορικά γεγονότα φαίνεται ότι η έννοια των φόρων και ο τρόπος υποβολής τους είναι θέματα που απασχολούσαν τους ανθρώπους του παρελθόντος όσο και τους ανθρώπους του σήμερα. Οι φόροι έχουν εφευρεθεί για να μπορούν τα κράτη να αναπτυχθούν σύμφωνα με τα δεδομένα των καιρών τους και τους βοηθούν να ανταπεξέλθουν στις αντιξοότητες της κάθε εποχής.

Κεφάλαιο 3. Εννοιολογικό Πλαίσιο

3.1. Γενική Έννοια Φορολογίας Και Χαρακτηριστικά Των Φόρων

Σε αυτό το κεφάλαιο θα θέλαμε να αναπτύξουμε συνοπτικά τις βασικές έννοιες της φορολογίας, των φόρων και του φορολογικού συστήματος μιας χώρας έτσι ώστε να μπορέσουμε να αναπτύξουμε στα επόμενα κεφάλαια θέματα που σχετίζονται με τη φορολογία από ηθικής άποψης και συμπεριφοράς των ατόμων μιας κοινωνίας αλλά και τη λειτουργία ενός φορολογικού συστήματος.

Η **φορολογία** είναι η πληρωμή των φόρων μέσω μιας συμφωνίας μεταξύ των φορολογουμένων και του κράτους. Οι φορολογούμενοι δεσμεύονται να πληρώνουν φόρους και το κράτος παρέχει δημόσια αγαθά και ασφάλεια που διαφορετικά δεν θα ήταν διαθέσιμα (Rutkauskas, 2016). Σύμφωνα με τον Musgrave R. (1959) ένας χρήσιμος τρόπος για να δούμε τον σκοπό της φορολογίας είναι η διάκριση μεταξύ των στόχων της κατανομής πόρων, της ανακατανομής εισοδήματος και της οικονομικής σταθερότητας.

Το κάθε κράτος για να καλύψει τις ανάγκες και τις υποχρεώσεις των δημόσιων υπηρεσιών και οργανισμών, κοινώς γνωστές ως δημόσιες δαπάνες, χρειάζεται να έχει πόρους, δημόσια έσοδα. Τα δημόσια έσοδα προέρχονται κυρίως από διάφορες μορφές φορολογίας που επιβάλλει το κράτος μιας χώρας προς τους πολίτες και τις επιχειρήσεις αλλά και από άλλες πηγές, όπως οι επιχειρηματικές δραστηριότητες από την εκμετάλλευση των περιουσιακών του στοιχείων αλλά σε μικρότερο βαθμό (Τάτσος, 2012).

Πρακτικά αποτελέσματα υποστηρίζουν τη δήλωση ότι το 90% του δημόσιου εισοδήματος αυξάνεται από τις φορολογικές εισφορές, αλλά ταυτόχρονα το ένα πέμπτο αποτελείται από μη εισπραχθέντες φόρους (Rutkauskas, 2016). Οι φόροι ορίζονται ως οι αναγκαστικές χρηματικές παροχές των πολιτών προς το κράτος, οι οποίες δεν συνοδεύονται από ειδική αντιπαροχή του κράτους από τους πολίτες (Κυπραίος, 1980). Από τον ορισμό αυτό σύμφωνα με τον Τάτσο Ν. (2012) προκύπτει ότι τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των φόρων είναι τα εξής:

- Η καταβολή των φόρων επιβάλλεται από το κράτος δηλαδή είναι **αναγκαστική** και όχι προαιρετική. (**αναγκαστικό μέσο**)
- Οι φόροι καταβάλλονται σε χρήμα.

- Η αναγκαστική αυτή χρηματική παροχή δεν αντικρίζεται από **ειδική αντιπαροχή** του κράτους από τους πολίτες. (μονομερές μέσο)

Η τελευταία αυτή προϋπόθεση για το χαρακτηρισμό μια χρηματική επιβάρυνσης ως φόρου, δηλαδή η έλλειψη ειδικής αντιπαροχής, θέλοντας στο βιβλίο του ο Τάτσος (2012) να αποσαφηνίσει ότι υπάρχει αντιπαροχή του κράτους προς τους φορολογούμενους πολίτες αλλά η αντιπαροχή αυτή είναι γενική κ όχι ειδική. Που σημαίνει ότι η αντιπαροχή αυτή δίνεται προς το κοινωνικό σύνολο και όχι προς μεμονωμένους φορολογούμενους. Ως παράδειγμα τέτοιων αγαθών μπορούν να αναφερθούν η εθνική άμυνα, η δημόσια υγεία, η δημόσια τάξη, η παιδεία και άλλα. Η ιδιότητα αυτή των συγκεκριμένων αγαθών έχει ως αποτέλεσμα να μην μπορεί να προσδιοριστεί το όφελος που αναλαμβάνει από την κατανάλωσή του κάθε πολίτης χωριστά και κατ' επέκταση να μην μπορεί να προσδιορισθεί γι' αυτά τιμή (Τάτσος Ν., 2012).

Σε όλο τον κόσμο, η κυβερνητική ευθύνη για την κάλυψη των αναγκών των πολιτών της είναι συνήθως απαιτητική (Anyaduba & Modugu, 2013). Για να ανταποκριθεί στις διατάξεις αυτών των βασικών παροχών και άλλων κοινωνικών υπηρεσιών, απαιτεί από την κυβέρνηση ένα ουσιαστικό κεφάλαιο. Ομοίως, η Appah E. (2010), οι Appah E. και Eze G. (2013) αμφότεροι υποδηλώνουν ότι για οποιοδήποτε έθνος για να βιώσει την ανάπτυξη, πρέπει να υπάρξει ένα σημαντικό ποσό εσόδων που πρέπει να διοχετευθεί σωστά στην παροχή δημόσιας υποδομής από την κυβέρνηση για τα οφέλη των μελών της κοινωνίας (Ekprulu A. et al., 2016).

Σύμφωνα με τους Slemrod J. και Gillitzer C. (2008) οι οποίοι αναφέρουν στο βιβλίο τους στα φορολογικά συστήματα, ο φόρος για τους οικονομολόγους είναι ενδιαφέρων και σημαντικός, επειδή επηρεάζει σχεδόν κάθε γωνιά μιας σύγχρονης οικονομίας. Οι ίδιοι θεωρούν ότι η φορολογία αλλάζει την ανταμοιβή στην εργασία, την εξοικονόμηση, την επένδυση, την αποχώρηση ενός κληροδοτήματος και την αγορά ενός σπιτιού. Μπορεί να αλλάξει την τιμή της προσφοράς σε φιλανθρωπικούς σκοπούς, το κάπνισμα τσιγάρων και να δημιουργήσει βασική έρευνα. Επίσης, επισημαίνουν ότι μπορεί ακόμα να *«επηρεάζει την επιλογή της θρησκείας, το χρονοδιάγραμμα των γάμων, των γεννήσεων ή ακόμα και των θανάτων. Προσβάλλει σαν ιός μερικούς ανθρώπους να σπάσουν το νόμο και άλλους να σφυρίζουν σαν τροχονόμοι στους ανθρώπους που είναι ύποπτοι για τον ίδιο λόγο»* ενώ μερικοί άνθρωποι δαπανούν αρκετό χρόνο και χρήμα για να μάθουν λεπτομέρειες του φορολογικού κώδικα για να επωφεληθούν από τα νομικά κενά, άλλοι γνωρίζουν πολύ λίγα, παραιτούνται από τα φορολογικά οφέλη που

δικαιούνται και παίρνουν αποφάσεις σύμφωνα με εσφαλμένα ή απρόβλεπτα φορολογικά κίνητρα (Slemrod J. & Gillitzer C., 2008).

3.2. Ταξινόμηση Φόρων

Οι φόροι που συνθέτουν ένα φορολογικό σύστημα είναι πολλοί και διαφορετικοί. Οι δημόσιοι φορείς, για να πετυχαίνουν καλύτερα τις πολλαπλές επιδιώξεις τους, επιβάλλουν συνήθως περισσότερους από ένα φόρους. Αυτό είναι απαραίτητο γιατί ορισμένοι φόροι είναι περισσότερο αποτελεσματικοί στην πραγματοποίηση ορισμένων στόχων των δημόσιων φορέων, ενώ άλλοι φόροι είναι πιο αποτελεσματικοί στην πραγματοποίηση άλλων στόχων. Με άλλα λόγια, οι διάφορες κατηγορίες φόρων εμφανίζουν πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα, γι' αυτό πρέπει να συνδυάζονται κατάλληλα ώστε να ελαχιστοποιούνται τα μειονεκτήματα της φορολογίας και να μεγιστοποιούνται τα πλεονεκτήματά της (Γεωργακόπουλος Θ., 2012).

Οι φόροι χωρίζονται σε διάφορες κατηγορίες ανάλογα με τη λειτουργία τους, το αντικείμενο που αφορούν, τις κατηγορίες των φορολογουμένων που επιβαρύνουν, τις οικονομικές επιπτώσεις, τα έσοδα που θα επιφέρουν, τον τρόπο διαχείρισης και πολλούς άλλους λόγους (Τάτσος Ν., 2012).

Οι βασικές λειτουργίες των φόρων σύμφωνα τον Γεωργακόπουλο Θ. (2012) διακρίνονται σε ταμειυτική, οικονομική και κοινωνική. Η βασικότερη θεωρείται η ταμειυτική όπου μέσω της είσπραξης των φόρων καλύπτονται οι δημόσιες δαπάνες και πραγματοποιείται η παροχή των δωρεάν υπηρεσιών στο κοινωνικό σύνολο. Η οικονομική και κοινωνική λειτουργία αναφέρεται στη χρησιμοποίηση των φόρων ως μέσων άσκησης οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής αντίστοιχα.

Οι φόροι συνήθως **ταξινομούνται σύμφωνα με τα παρακάτω κριτήρια** (Τάτσος Ν., 2012)

1) Τη **Φορολογική βάση** στην οποία επιβάλλεται, δηλαδή το μέγεθος με βάση το οποίο υπολογίζεται η φορολογική υποχρέωση, δηλαδή το ποσό φόρου που πρέπει να καταβάλλει ο φορολογούμενος (Γεωργακόπουλος Θ., 2003). Σήμερα ως φορολογική βάση χρησιμοποιούνται συνήθως διάφορα οικονομικά χαρακτηριστικά του φορολογούμενου και ιδιαίτερα το εισόδημα, η περιουσία και η δαπάνη, ειδικότερα μάλιστα η καταναλωτική δαπάνη.

2) Ο φόρος που αντιστοιχεί σε κάθε μονάδα της φορολογικής βάσης συνιστά τον **φορολογικό συντελεστή**, ο οποίος μπορεί να είναι σταθερός ανά μονάδα ή αναλογικός με βάση την αξία και συγχρόνως σταθερός, προοδευτικός ή αντίστροφα προοδευτικός ανάλογα με το αν το ποσό του φόρου που τελικά πληρώνεται μένει σταθερό, αυξάνεται ή μειώνεται όταν αυξάνεται η φορολογική βάση.

Μια σύντομη ανάλυση προς τον χαρακτήρα των φορολογικών συντελεστών που διακρίνονται σε προοδευτικούς, αναλογικούς και αντίστροφα προοδευτικούς γίνεται παρακάτω.

- Προοδευτικοί είναι οι φόροι των οποίων όσο αυξάνεται η φορολογική βάση, τόσο μεγαλύτερο ποσοστό απορροφάται από τους φόρους, οι φορολογούμενοι υψηλού εισοδήματος οφείλουν να πληρώνουν μεγαλύτερο ποσοστό του εισοδήματος τους ως φόρο.
- Αναλογικοί είναι οι φόροι όπου το ποσό του φόρου είναι ανάλογο με το ύψος του εισοδήματος ανεξάρτητα από το μέγεθος της φορολογικής βάσης.
- Αντίστροφα αναλογικοί είναι οι φόροι των οποίων όσο αυξάνει η φορολογική βάση τόσο μικραίνει το ποσοστό που απορροφούν οι φόροι, ο φόρος επιβαρύνει αναλογικά περισσότερο τα χαμηλότερα εισοδήματα.

3) Τον **φορέα που το επιβάλλει** όπως είναι οι φορείς της Κεντρικής Διοίκησης, της τοπικής Αυτοδιοίκησης και της Κοινωνικής Ασφάλισης.

4) Σε άμεσους και έμμεσους φόρους.

- Οι άμεσοι φόροι βασίζονται στην αρχή της ικανότητας πληρωμής. Αυτή η οικονομική αρχή αναφέρει ότι όσοι έχουν περισσότερους πόρους ή έχουν υψηλότερο εισόδημα πρέπει να πληρώνουν περισσότερους φόρους οπότε υπολογίζεται από το εισόδημα, την κατανάλωση ή τον καθαρό πλούτο, όπως ο φόρος ακίνητης περιουσίας, ο φόρος εισοδήματος ή οι φόροι επί των περιουσιακών στοιχείων.
- Οι έμμεσοι φόροι επιβάλλονται στην παραγωγή ή την κατανάλωση αγαθών και υπηρεσιών ή στις συναλλαγές, συμπεριλαμβανομένων των εισαγωγών και των εξαγωγών.

Οι άμεσοι φόροι δεν μπορούν να μεταφερθούν σε διαφορετικό πρόσωπο ή οντότητα, ενώ οι έμμεσοι φόροι μπορούν. Ένας έμμεσος φόρος εισπράττεται από μια οντότητα στην αλυσίδα εφοδιασμού (συνήθως παραγωγός ή λιανοπωλητής) και καταβάλλεται στην

κυβέρνηση, αλλά μεταβιβάζεται στον καταναλωτή ως μέρος της τιμής αγοράς ενός αγαθού ή μιας υπηρεσίας. Ο καταναλωτής καταβάλλει τελικά το φόρο πληρώνοντας περισσότερα για το προϊόν και αυτό θα πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη στην εκτίμηση των επιπτώσεων των φόρων (Charles E. et al., 2019). Τέλος, ένα άλλο βασικό κριτήριο που θα μπορούσαμε να προσθέσουμε εδώ σχετικά με τους άμεσους και τους έμμεσους φόρους είναι στο κατά πόσο οι φόροι που επιβάλλονται είναι ή όχι αντιληπτοί στους φορολογούμενους. Με βάση το κριτήριο αυτό οι φόροι που γίνονται αντιληπτοί συγκαταλέγονται στους άμεσους και ενώ αυτοί που δεν γίνονται αντιληπτοί στους έμμεσους (Τάτσος, 2012).

Στις σύγχρονες κοινωνίες για τους φόρους εισοδήματος εφαρμόζεται συνήθως το σύστημα της προοδευτικής φορολογίας και, σπανιότερα, το σύστημα της αναλογικής φορολογίας. Στην Ελλάδα έχουμε προοδευτική φορολογία για το εισόδημα των φυσικών προσώπων και αναλογική φορολογία για το εισόδημα των νομικών προσώπων. Σύμφωνα με τους ΔιαΝΕΟσις και Ernest & young (2016), οι αναπτυγμένες χώρες βασίζονται περισσότερο στους άμεσους φόρους διότι οι έμμεσοι φόροι θεωρούνται πιο «άδικοι» επειδή επηρεάζουν εξίσου τους πλούσιους και τους φτωχούς. Ενώ τα φορολογικά συστήματα των αναπτυσσόμενων ή οι τρίτων χωρών βασίζονται περισσότερο στους έμμεσους φόρους.

3.3. Τυποποίηση Φορολογουμένων

Μέσα από το βιβλίο του ο Torgler (2003) σχετικά με τη φορολογική ηθική υποστηρίζει ότι η φορολογική συμπεριφορά των ανθρώπων επηρεάζεται από τα συναισθήματα και τους κοινωνικούς κανόνες σχετικά με τη φορολογική συμμόρφωση και μας δίνει την δυνατότητα να τυποποιήσουμε τους φορολογούμενους. Υπήρχαν ήδη έργα στη βιβλιογραφία όπως του Kelman (1965) και Hessing et al. (1992) που προσαρμόστηκαν εν τέλει από τον Vogel (1974), ο οποίος δείχνει πώς οι άνθρωποι μπορούν να συμμορφωθούν για διάφορους λόγους και δημιούργησε μια τριπλή τυπολογία που διακρίνεται σύμφωνα με τη συμμόρφωση, τη ταυτοποίηση και την εσωτερίκευση (1) σε αυτούς που πληρώνουν τους φόρους τους επειδή οι άνθρωποι πρέπει να το κάνουν και φοβούνται τις συνέπειες αν δεν το κάνουν “Compliers” (2) αυτοί που επηρεάζονται από τους κοινωνικούς κανόνες, τις πεποιθήσεις και τις συμπεριφορές ανθρώπων που βρίσκονται κοντά τους ή είναι σημαντικοί για αυτούς “Identifiers” (3)

αυτοί που έχουν μία συνοχή μεταξύ των πεποιθήσεών τους και της συμπεριφοράς τους “Internalisers”.

Κοντά στη δουλειά του Vogel (1974), ο Torgler (2003) ανάπτυξε διαφορετικά είδη φορολογουμένων και διέκρινε τέσσερις τύπους φορολογουμένων όπως οι εξής:

1. Κοινωνικός Φορολογούμενος (Social Taxpayer)

Οι "κοινωνικοί φορολογούμενοι" επηρεάζονται από τους κοινωνικούς κανόνες, αισθάνονται ένοχοι όταν αποκρύπτουν την αλήθεια από τις αρχές και διαφεύγουν από την ανίχνευση, καθώς επίσης δημιουργείται αίσθημα ντροπής όταν φοροδιαφεύγουν και πιαστούν. Επιπλέον, είναι πολύ ευαίσθητοι στις πεποιθήσεις των άλλων ανθρώπων, ιδιαίτερα εκείνων που βρίσκονται κοντά τους. Αντιδρούν συναισθηματικά και πολύ έντονα στις αντιληπτές αλλαγές δίπλα τους. Μπορούν να θεωρηθούν ως υπό όρους συνεργάτες. Εάν αντιληφθούν ότι οι άλλοι πληρώνουν φόρους, τείνουν να τους πληρώνουν επίσης. Αφετέρου, η μείωση της συμβολής των άλλων μειώνει την προθυμία τους να συνεισφέρουν. Ικανοποίηση και συμπεριφορά συνδέονται όχι μόνο με τα αντικειμενικά επίπεδα των αποτελεσμάτων, αλλά και με τα αποτελέσματα που έλαβαν σε σχέση με εκείνα που κρίθηκαν δίκαια. Επιπλέον, μια αντιληπτή ανισότητα μεταξύ της ανταλλαγής πεποιθήσεων του ατόμου και των άλλων δημιουργούν μια αίσθηση κινδύνου. Μειονέκτημα του ατόμου σε σχέση με τους άλλους σε μια τέτοια κατάσταση προκαλεί θυμό, πλεονέκτημα, συναισθήματα ενοχής (Adams, 1965; Homans, 1961). Ο θυμός μειώνει το ηθικό κόστος της φοροδιαφυγής με αποτέλεσμα οι άνθρωποι να εμπλακούν σε συμπεριφορές φοροδιαφυγής, με στόχο την αποκατάσταση της ισότητας (Webley et al., 1991).

2. Εσωτερικά Παρακινούμενος Φορολογούμενος (Intrinsic Taxpayer)

Ένας άλλος τύπος φορολογούμενου είναι ο φορολογούμενος που παρακινείται από εσωτερικά εγγενή κίνητρα. Τα κίνητρα του "εσωτερικού παρακινούμενου φορολογούμενου" περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, το αίσθημα της υποχρέωσης το οποίο παρακινεί το άτομο χωρίς να αναγκαστεί. Αυτού του είδους οι φορολογούμενοι είναι ευαίσθητοι σε θεσμικούς παράγοντες, όπως π.χ. η συμπεριφορά των κυβερνήσεων ή των φορολογικών διοικήσεων. Οι θετικές ενέργειες από το κράτος συμβάλλουν να αυξήσει τις θετικές στάσεις των φορολογουμένων και τη δέσμευσή τους στο φορολογικό σύστημα, τη πληρωμή φόρων και τη συμπεριφορά συμμόρφωσης. Ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζονται οι άνθρωποι από τις αρχές επηρεάζει την αξιολόγηση των αρχών και την προθυμία τους να συνεργαστούν. Έχουν ένα συγκεκριμένο εγγενές κίνητρο για την

καταβολή φόρων. Ωστόσο, αν το εγγενές κίνητρο δεν αναγνωρίζεται ότι σίγουρα υπάρχει, οι φορολογούμενοι μπορούν επίσης να είναι και ευκαιριακοί οπότε όταν η ανίχνευση και οι κυρώσεις για τη μη συμμόρφωση αυξηθεί, παρατηρείται ότι εξωγενή κίνητρα αυξάνονται τα οποία, από την άλλη πλευρά, υπονομεύουν το ενδογενές κίνητρο για τη συμμόρφωση με τους φόρους (Frey 1997, 2001). Τέλος η προθυμία τους να συνεργαστούν δεν εξαρτάται από το μερίδιο των άλλων που συμβάλλουν στο δημόσιο συμφέρον. Επομένως, δεν εξαρτώνται από την άποψη των άλλων, αλλά εξαρτώνται από τις θεσμικές συνθήκες υπό τις οποίες πρέπει να πληρώσουν φόρους.

3. Ειλικρινής Φορολογούμενος (Honest Taxpayer)

Ένας τρίτος τύπος φορολογουμένων ονομάζεται "ειλικρινής φορολογούμενος". Αυτοί οι φορολογούμενοι δεν αναζητούν καν τρόπους να αποφύγουν τους φόρους και να εξαπατήσουν τις αρχές. Η συμπεριφορά τους δεν διαφοροποιείται στις αλλαγές της φορολογικής πολιτικής, όπως οι φόροι, τα πρόστιμα ή η συχνότητα των ελέγχων. Επομένως, η συμπεριφορά τους δεν υπόκειται σε περιθωριακή αλλά μάλλον απόλυτα αξιόλογη (Frey, 1997). Οι Long και Swingen (1991) επισήμαναν ότι «*ορισμένα άτομα έχουν την προδιάθεση να μην αποφεύγουν τους φόρους τους*». Πειράματα δείχνουν ότι ορισμένοι φορολογούμενοι συμπεριφέρονται ειλικρινά ανεξαιρέτως σε όλους τους γύρω τους.

4. Φοροφυγιάς (Tax Evader)

Στο άλλο άκρο, υπάρχουν οι "φοροφυγάδες". Σχετικές μεταβολές τιμών που αυξάνονται λόγω τιμωρίας ή υψηλότερη πιθανότητα ελέγχου λαμβάνονται σοβαρά υπόψιν στη φορολογική τους συμπεριφορά. Γενικά, έχουν χαμηλή φορολογική ηθική και μπορεί να υποστηριχθεί ότι για αυτούς τους φορολογούμενους έρχεται η συνήθης θεωρία οικονομικής ορθολογικής επιλογής με τάση στη φοροδιαφυγή. Συγκρίνουν την αναμενόμενη απόδοση της φοροδιαφυγής με την αντίστοιχη της ειλικρίνειας.

Οι άνθρωποι παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλομορφία στη συμπεριφορά τους και παρακινούνται από διάφορους παράγοντες. Υπάρχουν άτομα που πάντοτε εξαπατούν τους φορολογικούς νόμους και εκείνα που είναι πάντοτε απόλυτα ειλικρινή, μερικοί που μεγιστοποιούν την αναμενόμενη χρησιμότητα, άλλοι που υπερεκτιμούν τις χαμηλές πιθανότητες, άτομα που ανταποκρίνονται με διαφορετικούς τρόπους σε αλλαγές στη φορολογική τους επιβάρυνση, μερικοί που είναι κατά καιρούς συνεργάσιμοι και άλλες φορές ελεύθεροι αναβάτες και πολλοί που καθοδηγούνται κατά κάποιο τρόπο από τους κοινωνικούς κανόνες (Alm J et al., 1994).

3.4. Οι Αντιδράσεις Των Φορολογουμένων

Οι φόροι επηρεάζουν την οικονομία και τη συμπεριφορά των φορολογουμένων με διάφορους τρόπους. Αυτό δείχνει ότι όταν η συμπεριφορά των πολιτών επηρεάζεται από κάποιον φόρο, η κατανομή των πόρων αλλάζει επίσης. Ο Levine-Schayowitz (2005) αναφέρει ότι όταν οι κυβερνήσεις αυξάνουν τους φόρους, οι άνθρωποι αλλάζουν τις συμπεριφορές τους και παίρνουν αποφάσεις που σε διαφορετική περίπτωση δε θα το έκαναν.

Με βάση την οικονομική συμπεριφορά των φορολογουμένων ένας τρόπος να αντιδράσουν στις αναγκαστικές παροχές προς το κράτος, που είναι οι φόροι, εφόσον, όπως αναφέραμε, δεν συνοδεύονται με άμεση αντιπαροχή, είναι η φοροδιαφυγή. Αυτό συμβαίνει διότι ο φορολογούμενος με τη μείωση του διαθέσιμου εισοδήματός του και τον αναγκαστικό χαρακτήρα των φόρων, ο οποίος μάλιστα δε συνοδεύεται από κάποια άμεσα οφέλη (αντιπαροχή) συνεπάγεται ότι οι φόροι δεν μπορούν να γίνουν εύκολα αποδεκτοί και προκαλούν την αντίδρασή τους. Όπως επίσης οι φορολογούμενοι αντιδρούν όταν δεν θεωρούν την εφαρμογή της φορολογίας με καλή πίστη και επίσης αισθάνονται ότι οι φόροι δεν χρησιμοποιούνται σωστά. Στις αντιδράσεις αυτές περιλαμβάνονται επίσης η μεταφορά οικονομικών δραστηριοτήτων από τον τομέα της επίσημης οικονομίας στο τομέα της παραοικονομίας (Τάτσος, 2012).

Το 2013, οι Schneider και Dominik θέλησαν να δώσουν την δικιά τους ερμηνεία για τους λόγους της ύπαρξης της παραοικονομίας σε σχέση με τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές επιστήμες. Από κοινωνικής άποψης μια αυξανόμενη σκιάδης οικονομία μπορεί να θεωρηθεί ως η αντίδραση των ατόμων που αισθάνονται ότι επιβαρύνονται υπερβολικά από το κράτος και που επιλέγουν ως λύση της εξόδου από το φορολογικό σύστημα από την επιλογή της φωνής τους ως ενεργοί πολίτες σε ένα κράτος. Τα κενά των νόμων που επιτρέπουν την ανάπτυξη της διαφθοράς πρέπει να σφραγίζονται έτσι ώστε οι φορολογούμενοι να μπορούν να αισθάνονται ότι οι πληρωμές των φόρων χρησιμοποιούνται σωστά. Αυτός είναι ένας τρόπος να αυξηθεί το επίπεδο συμμόρφωσης και να μειωθεί η διαφθορά (Thananga et al., 2013).

Η αλληλεπίδραση μεταξύ του φορολογικών αρχών ως φοροεισπράκτορες και του φορολογούμενου παίζει βασικό ρόλο στην επιρροή των αντιλήψεων που διαμορφώνουν τη φορολογική συμπεριφορά. Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

(2010) επισημαίνει ότι οι οργανισμοί εσόδων πρέπει να είναι πολύ προσεκτικοί όταν χρησιμοποιείται η προσέγγιση του ελέγχου διότι αυτού του είδους η υποστήριξη ενδεχομένως να επηρεάσει τη συμπεριφορά τους προκαλώντας αντιδράσεις. Εάν η προσέγγιση του οργανισμού εσόδων γίνεται αντιληπτή ως πολύ ελεγκτική, μπορεί να προκαλέσει την αίσθηση στους φορολογουμένους, της δυσπιστίας. Η έρευνα υπονοεί ότι όταν οι φορολογούμενοι αισθάνονται δυσπιστία, μπορεί να υιοθετήσουν την ίδια στάση προς τον οργανισμό εσόδων και αυτό μπορεί να μειώσει τη συμμόρφωση. Αντ' αυτού, ένας οργανισμός εσόδων πρέπει να στέλνει ένα σαφές μήνυμα στο ευρύ κοινό ότι η συμπεριφορά μη συμμόρφωσης θεωρείται από την κοινωνία ως λανθασμένη. Προτείνοντας ότι η κοινωνία το βλέπει αυτό ως λάθος συμπεριφορά, οι υπάρχοντες προσωπικοί κανόνες ενισχύονται. Γενικά μια θετική επίδραση της αντιληπτής δικαιοσύνη σε φορολογικές υποθέσεις θα ενίσχυε τη φορολογική συμμόρφωση.

Κεφάλαιο 4. Θεωρητικό Πλαίσιο

4.1. Φορολογική Ηθική Και Συμμόρφωση

Το φορολογικό σύστημα αφορά ένα κοινωνικό σύστημα συνεργασίας όπου ο ένας βασίζεται στον άλλον παίζοντας τον δικό του ρόλο για το κοινό συμφέρον. Σε αυτό το σημείο έρχεται και το ζήτημα της ηθικής, γιατί η ηθική δεν ασχολείται με το ερώτημα πως κάποιος πρέπει να ζει ως άτομο, αλλά πως αλληλοεπιδρούν τα άτομα με άλλα άτομα. Επίσης από άποψη ηθικής δε μας ενδιαφέρει πως πρέπει να “ζήσω” διότι υπάρχει το ζήτημα μιας καλής κοινωνίας, δηλαδή πως πρέπει να “ζούμε ως κοινωνία”. Το να είσαι μέλος μιας κοινωνίας συνεπάγεται ηθικά δικαιώματα και υποχρεώσεις (Gribnau, H. & Jallai, A.G., 2017).

Σύμφωνα με τον Torgler B. (2002) η φορολογική ηθική είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο το οποίο δύσκολα κάποιος μπορεί να το εξηγήσει. Οι ερωτήσεις σχετικά με τη φορολογική συμμόρφωση είναι τόσο παλιές όσο και η ύπαρξη των φόρων και θα παραμείνει ένα ζήτημα προς έρευνα όσο υπάρχουν φόροι. Το φορολογικό σύστημα επηρεάζει το επίπεδο και την αύξηση του εθνικού εισοδήματος μέσω των επιπτώσεών του στις επιλογές των ιδιωτών και των επιχειρήσεων, όμως για να κατανοήσουμε τον αντίκτυπο του φορολογικού συστήματος, είναι σημαντικό να γνωρίζουμε ποιος συμμορφώνεται με το φορολογικό νόμο καθώς και ποιος δε το κάνει.

Το θέμα γιατί οι πολίτες πληρώνουν τους φόρους τους έχει προσελκύσει την προσοχή πολλών ερευνητών όπως φαίνεται μέσα από την αυξανόμενη βιβλιογραφία σχετικά με τη φορολογική συμμόρφωση. Πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι η στάση των πολιτών απέναντι στη πληρωμή των φόρων ορίζεται ως φορολογική ηθική (Torgler B., 2007). Στο ερώτημα που τίθεται σχετικά με τη φορολογική ηθική γιατί οι άνθρωποι πληρώνουν φόρους, σύμφωνα με τον Mayowan Y. (2018), η απλή απάντηση για τις αναπτυσσόμενες χώρες είναι επειδή έχουν την υποχρέωση να τηρήσουν τους νόμους και τους κανονισμούς της χώρας που μένουν, *«όπως είναι γνωστό ότι ο φόρος είναι μια υποχρεωτική εισφορά στην χώρα στην οποία αποκτήθηκε το εισόδημα και χρησιμοποιείται για τις ανάγκες της χώρας όσον αφορά την ευημερία του λαού της. Σε ένα περαιτέρω επίπεδο οι πολίτες πληρώνουν φόρους ως αντάλλαγμα σε αγαθά και δημόσιες υπηρεσίες»*.

Επίσης, ο Torgler B. (2002) είχε ορίσει την φορολογική ηθική ως το εγγενές κίνητρο των ανθρώπων για την καταβολή των φόρων τους και ότι η φορολογική ηθική

χρησιμοποιείται συχνά σε σχέση με την επίδρασή της στη φορολογική συμμόρφωση. Η φορολογική ηθική σχετίζεται με τη συμπεριφορά του ατόμου απέναντι στους φόρους έχοντας επιρροή από οικονομικούς, κοινωνικούς, ψυχολογικούς, πολιτικούς και βιολογικούς παράγοντες γεγονός που καθιστά δύσκολη την εξήγηση ποια πτυχή ενεργοποιείται κάθε φορά, ποια είναι κυρίαρχη και πως αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους κάτω από τις ίδιες συνθήκες (Frey B., 1997). Ο Rothschild (2001) τονίζει ότι η πολυπλοκότητα του ατόμου εμποδίζει την ανάπτυξη μιας γενικής θεωρίας του ανθρώπου ως προς τη συμπεριφορά του.

Η βιβλιογραφία που σχετίζεται με τη φορολογική ηθική μας δίνει πολλά στοιχεία και πληροφορίες για να καταλάβουμε γιατί οι πολίτες πληρώνουν φόρους. Οι έρευνες που έχουν γίνει μας επιτρέπουν να γνωρίσουμε πως λειτουργούν πολλοί μηχανισμοί που χρησιμοποιούνται στην παρότρυνση για φορολογική συμμόρφωση όπως τα πρόστιμα και οι έλεγχοι, ο κρατικός μηχανισμός, η ποιότητα των δημοσίων αγαθών, η πολυπλοκότητα, η προοδευτικότητα και η επίπτωση του φορολογικού συστήματος και ο ετερογενής πληθυσμός που υπάρχει σε μια κοινωνία (Torgler & Schaltegger, 2005)

Οι περισσότεροι ερευνητές θέλοντας να εξηγήσουν τι επηρεάζει την επιθυμία των ατόμων να πληρώνουν φόρους κατέληξαν μέσα από τη βιβλιογραφία σε κάποιους παράγοντες. Οι παράγοντες που επηρεάζουν τη φορολογική ηθική των ατόμων και τους οδηγούν στη φορολογική συμμόρφωση αποτελούν το βασικό τρόπο να συνθέσουμε τα κομμάτια από ένα ζήτημα που αποτελεί τη φορολογική συμμόρφωση και να μας οδηγήσουν μέσα από την ανάλυση να καταλήξουμε σε κάποια συμπεράσματα.

Για να επιλυθεί αυτό το ζήτημα της φορολογικής συμμόρφωσης, πολλοί ερευνητές έχουν υποστηρίξει ότι η φορολογική ηθική μπορεί να βοηθήσει στην εξήγηση του υψηλού βαθμού φορολογικής συμμόρφωσης των φορολογουμένων (Torgler, 2007). Η φορολογική ηθική, σε αντίθεση με τη φοροδιαφυγή, δεν μετράει ατομική συμπεριφορά αλλά ατομική στάση. Σύμφωνα με τον Torgler B. et al. (2006) η φορολογική ηθική που δεν είναι μια νέα έννοια, αλλά έχει λάβει εκπληκτικά μικρή προσοχή στη βιβλιογραφία της φορολογικής συμμόρφωσης, μπορεί να οριστεί ως μια ηθική υποχρέωση καταβολής φόρων, μία πεποίθηση συμβάλλοντας στην κοινωνία με την καταβολή φόρων. Ο Weck (1983) διαπίστωσε σε μια εμπειρική ανάλυση ότι υπάρχει μια αρνητική συσχέτιση μεταξύ της φορολογικής ηθικής και του μεγέθους της σκιώδους οικονομίας. Σε σύγκριση με άλλες μεταβλητές η φορολογική ηθική είχε τον πιο σημαντικό αντίκτυπο στο μέγεθος της σκιώδους οικονομίας. Ωστόσο, σε μια τέτοια ανάλυση, η φορολογική ηθική αντιμετωπίζεται ως μια εξωγενής μεταβλητή. Η ανάλυση

της φορολογικής ηθικής ως εξαρτώμενης μεταβλητής ήταν νέα για τη βιβλιογραφία της φορολογικής συμμόρφωσης (Torgler, 2003). Οι Orviska και Hudson (2002) βρήκαν ότι η συμμόρφωση με τους νόμους είχε θετική επίδραση στη φορολογική ηθική, το οποίο επιβεβαιώθηκε με την έρευνα στις βρετανικές κοινωνικές στάσεις των φορολογουμένων.

Η φορολογική ηθική είναι επίσης στενά συνδεδεμένη με αυτό που χαρακτηρίζονται ως *κανόνες ηθικής των φορολογουμένων*, οι κανόνες συμπεριφοράς που διέπουν τους πολίτες ως φορολογούμενους στις σχέσεις τους με την κυβέρνηση (Song & Yarbrough, 1978; Bird et al., 2006). Ένα βιώσιμο φορολογικό σύστημα βασίζεται σε ένα δίκαιο φορολογικό σύστημα και στον υπεύθυνο κρατικό μηχανισμό και αυτό επιτυγχάνεται με μια ισχυρή σχέση μεταξύ των φορολογικών πληρωμών και της προσφοράς δημόσιων αγαθών.

Το βέλτιστο επίπεδο των δημόσιων αγαθών που παρέχονται από τις αρχές επιτυγχάνεται όταν κάθε φορολογούμενος συμμορφώνεται και καταβάλλει το δίκαιο μερίδιό του σε φορολογικές υποχρεώσεις. Ο Franzoni Al. (2000) υπογραμμίζει τέσσερις βασικούς κανόνες που θα πρέπει να ακολουθήσει ένας φορολογούμενος, προκειμένου να συμμορφωθεί πλήρως με τον φορολογικό νόμο: (1) να αναφέρει τη πραγματική φορολογική βάση στις φορολογικές αρχές (2) να υπολογίζει σωστά τη φορολογική του υποχρέωση (3) να καταθέσει τον φόρο του εγκαίρως και (4) να καταβάλει τα οφειλόμενα ποσά εγκαίρως. Εάν ένας από τους κανόνες δεν τηρηθεί, τότε ο φορολογούμενος δεν συμμορφώνεται. Όταν μιλάμε για μη συμμόρφωση, δύο τύποι συμπεριφοράς μπορεί να προκύψουν: η φοροαποφυγή και η φοροδιαφυγή. Όλα τα παραπάνω αποτελούν τον βασικό ορισμό της φορολογικής συμμόρφωσης.

Σύμφωνα με τη Barbuta N. (2011), η στάση των φορολογουμένων σχετικά με τη φορολογική συμμόρφωση μπορεί να επηρεαστεί από πολλούς παράγοντες, με αποτέλεσμα την διαμόρφωση της τελικής συμπεριφορά του. Αυτοί οι παράγοντες που οδηγούν στην επίδειξη ή μη, φορολογικής συμμόρφωσης είναι που διαφέρουν ανά χώρα ή ακόμα και ανά άτομο (Kirchler, 2007). Περιλαμβάνονται: οι αντιλήψεις των φορολογουμένων για το φορολογικό σύστημα και τις φορολογικές αρχές (Ambrecht, 1998), η στάση των άλλων φορολογουμένων (π.χ. γονείς, σύζυγος, φίλοι, δάσκαλοι) και πως την αντιλαμβάνεται ένας φορολογούμενος είναι πολύ σημαντική, αν αντιλαμβάνεται τον άλλο φορολογούμενο να φοροδιαφεύγει, η φορολογική του συμμόρφωση μπορεί να μειωθεί ενώ αν αντιλαμβάνεται τον άλλο φορολογούμενο με υψηλό φορολογικό φρόνημα μπορεί να αποφασίσει να μην αποφύγει τον φόρο (Silvani, 1992; Le Baube, 1992), η κατανόηση του φορολογικού συστήματος ή και των φορολογικών νόμων από

τους φορολογούμενους, κίνητρα όπως οι ανταμοιβές (Feld, 2006; Frey & Targler, 2006) και τιμωρία όπως οι ποινές (Allingham & Sandmo, 1972), κόστος συμμόρφωσης (Slemrod, 1992; Le Baube, 1992), προσπάθειες επιβολής συμμόρφωσης όπως είναι ο έλεγχος, η πιθανότητα αντίκρουσης, διαφορά κουλτούρας, αυτοέλεγχος, αυτό-αποτελεσματικότητα (Furnharn, 1983) και ηθικοί κανόνες του φορολογουμένου καθώς επίσης και των ελεγκτών, η αμεροληψία των φορολογικών συστημάτων αλλά και δημογραφικοί παράγοντες όπως φύλο, ηλικία, εκπαίδευση και το μέγεθος του εισοδήματος (Murphy, 2004) και τη χρήση ενημέρωσης σχετικά με θέματα φορολογίας.

4.2. Το Οικονομικό Μοντέλο Φορολογικής Συμμόρφωσης

Για πολλά χρόνια, οι ερευνητές γνώριζαν τη σημασία των θεμάτων όπως η στάση των φορολογουμένων απέναντι στο κράτος, την κυβέρνηση και τους φόρους στην εξήγηση της φορολογικής συμμόρφωσης (Veit, 1927; Schmolders, 1960). Ωστόσο, μεγάλο μέρος αυτής της προοπτικής χάθηκε όταν η απόφαση για συμμόρφωση διαμορφώθηκε ως καθαρά οικονομική απόφαση υπό κίνδυνο. Το οικονομικό μοντέλο της εγκληματικής δραστηριότητας που πρότεινε ο Becker (1968), ήταν το αρχικό έναυσμα στο μοντέλο Allingham και Sandmo (1972) για τη φοροδιαφυγή.

Ένας συνοπτικός ορισμός της φοροδιαφυγής είναι όταν τα άτομα σκοπίμως δεν συμμορφώνονται με τις φορολογικές τους υποχρεώσεις. Η απώλεια φορολογικών εσόδων που προκύπτει μπορεί να προκαλέσει σοβαρή ζημία στην εύρυθμη λειτουργία του δημόσιου τομέα, απειλώντας την ικανότητα της χρηματοδότησής του με τις βασικές του δαπάνες. Αν και η φορολογική συμμόρφωση αποτελεί βασική μέριμνα όλων των κυβερνήσεων, καμία κυβέρνηση δεν μπορεί να περιμένει την πιστή συμμόρφωση στους φορολογικούς νόμους από όλους. Η ιστορία της φορολογίας είναι στην πραγματικότητα γεμάτη με επεισόδια απάτης, συχνά αξιοσημείωτα για την εφευρετικότητά τους.

Κατά τη διάρκεια του τρίτου αιώνα, πολλοί πλούσιοι Ρωμαίοι έθαψαν το κόσμημά τους ή τα αποθέματα χρυσών νομισμάτων για να αποφύγουν τον φόρο πολυτελείας και οι ιδιοκτήτες σπιτιών στην Αγγλία του 18ου αιώνα έσπευσαν να κλείσουν με τούβλα προσωρινά τα τζάκια τους για να ξεφύγουν από την ειδοποίηση του συλλέκτη φόρων εστίας (Webber & Wildavsky, 1986). Σε πιο σύγχρονες εποχές, ορισμένες επιχειρήσεις εγκαθιστούν λογισμικό "zappers" που επιτρέπει στον ιδιοκτήτη μιας επιχείρησης να αλλάξει τα αρχεία, έτσι ώστε να φαίνεται ότι έχουν πραγματοποιηθεί

λιγότερες συναλλαγές από ό,τι πραγματικά και με αυτό τον τρόπο μείωναν τη φορολογική επιβάρυνση για την επιχείρησή τους. Οι φορολογικές διοικήσεις χάνουν δισεκατομμύρια δολάρια ή ευρώ μέσω αδήλωτων πωλήσεων και εισοδήματα που αποκρύπτονται από τη χρήση αυτών των τεχνικών.

Την ίδια στιγμή με τους Allingham και Sandmo (1972) που έγιναν διάσημοι με το θεωρητικό μοντέλο της οικονομικής φορολογικής συμπεριφοράς και άλλοι θεωρητικοί ασχολήθηκαν όπως και ο Srinivasan (1973) που πρότεινε επίσης ένα θεωρητικό μοντέλο που αποδίδει τις ίδιες προβλέψεις. Σκοπός της μελέτης τους ήταν να αναλύσει την τάση των φορολογουμένων να αποφύγουν τους φόρους με την υποβολή δηλώσεων σχετικά με το εισόδημα και το βαθμό στον οποίο οι φορολογούμενοι εμφανίζουν αυτού του είδους την οικονομική συμπεριφορά.

Οι οικονομολόγοι βασίζονται στο πρόβλημα σε μια ορθολογική απόφαση του ατόμου υπό την αβεβαιότητα. Το θεωρητικό μοντέλο του Allingham και Sandmo (1972) οι οποίοι προσάρμοσαν το μοντέλο εγκληματικής συμπεριφοράς του Becker (1968) στις οικονομίες της φοροδιαφυγής, εξηγεί ότι η παραβίαση των φορολογικών νόμων είναι ένα τυχερό παιχνίδι στο οποίο ο φορολογούμενος κερδίζει χρήματα πληρώνοντας λιγότερο φόρο μεγιστοποιώντας την αναμενόμενη χρησιμότητα του. Όμως στη περίπτωση που διαπιστωθεί η φορολογική απάτη και υποστεί τις συνέπειες του νόμου θα πρέπει να πληρώσει τη διαφορά φόρου του πραγματικού εισοδήματος και του δηλωθέντος και επιπλέον το πρόστιμο. Το συγκεκριμένο μοντέλο εξετάζει τα κόστη και τα οφέλη της φοροδιαφυγής. Θα πρέπει να αναφερθεί σε αυτό το μοντέλο ότι οι άνθρωποι επηρεάζονται στην απόφασή τους από τις πιθανές νομικές κυρώσεις διαφορετικά δεν υπάρχει οποιοδήποτε άλλο ενδεχόμενο κόστους από την παράνομη φύση της φοροδιαφυγής που να έχει σημασία και ούτε υπάρχει εγγενής προθυμία για την εκπλήρωση των φορολογικών υποχρεώσεων δηλαδή αίσθημα φορολογικής ηθικής. Το συγκεκριμένο μοντέλο είναι και γνωστό στην διεθνή βιβλιογραφία και ως μοντέλο αποτροπής της φοροδιαφυγής. Ένα κεντρικό συμπέρασμα των Allingham και Sandmo (1972) και αργότερα του Srinivasan (1973) ήταν ότι η φορολογική ειλικρίνεια αυξάνεται με την υψηλότερη πιθανότητα ελέγχου και τα σοβαρότερα πρόστιμα (Alm J. et al., 2012).

Αυτό το πρώιμο παράδειγμα της συμπεριφοράς της φορολογικής συμμόρφωσης ως ατομική απόφαση υπό κίνδυνο αγνοεί πολλά βασικά στοιχεία. Επικεντρώνεται μόνο σε ένα κίνητρο π.χ. σε έναν καθαρά λογικό υπολογισμό κόστους και ωφέλειας εξαιρουμένων άλλων ατόμων και ομάδας υποθέσεων. Αγνοεί σε μεγάλο βαθμό άλλους παράγοντες όπως τον κρατικό μηχανισμό, τις φορολογικές αρχές, τους λογιστές και

όλους τους άλλους φορολογούμενους. Παραβλέπει επίσης την ψυχολογικές και κοινωνικές πτυχές της δυναμικής αλληλεπίδρασης μεταξύ αυτών των παραγόντων με αποτέλεσμα να εφαρμοστούν άλλα ερευνητικά υποδείγματα στην διερεύνηση αυτών των στοιχείων όπως θα δούμε παρακάτω.

4.3. Θεωρία Της Αποτροπής

Μια από τις σημαντικότερες θεωρίες στη κατανόηση της φορολογικής συμμόρφωσης είναι η θεωρία της αποτροπής. Στην θεωρία αποτροπής, οι παραβάτες εντοπίστηκαν και τιμωρούνται. Ως εκ τούτου, για τη μείωση του ποσοστού των αδικημάτων, θα πρέπει να αυξηθούν είτε οι πιθανότητες της ανίχνευσης είτε τα ποσοστά των προστίμων (Becker, 1968), λόγω της αύξησης της σοβαρότητας των ποινών και της πιθανότητας ανίχνευσης μέσω του ελέγχου θα οδηγήσει σε λιγότερες περιπτώσεις φορολογικής μη συμμόρφωσης (Pate & Hamilton, 1992). Κατά συνέπεια, οι φορολογούμενοι θα συμμορφωθούν περισσότερο όταν υπάρχουν κυρώσεις και απειλές για μη συμμόρφωση (Cuccia, 1994).

Ο Doran (2009) υποστηρίζει ότι οι φορολογικές κυρώσεις δεν χρησιμεύουν αποκλειστικά ως λειτουργικό όργανο της προώθησης τη φορολογική συμμόρφωση, αλλά εξυπηρετούν μια λειτουργία καθορισμού της φορολογικής συμμόρφωσης. Αυτό σημαίνει ότι οι φορολογικές κυρώσεις καθορίζουν τα πρότυπα συμπεριφοράς των υποχρεώσεων των φορολογουμένων στην κυβέρνηση όπου οι κυρώσεις διαχωρίζουν τους φορολογουμένους που συμμορφώνονται με τους μη συμμορφούμενους φορολογούμενους. Εντούτοις, όπως δηλώνει και ο Doran (2009), οι φορολογικές κυρώσεις που αντανακλά την εσφαλμένη αντίληψη της φορολογικής συμμόρφωση δεν θα αυξήσει το επίπεδο φορολογικής συμμόρφωσης αλλά τη μείωση της φοροδιαφυγής.

Προηγούμενη βιβλιογραφία δείχνει ότι οι σοβαρές κυρώσεις αυξάνουν τη φορολογική συμμόρφωση (Allingham & Sandmo, 1972; Witte & Woodbury, 1985; Hasseldine et al., 2007). Παρ' όλα αυτά, η αύξηση των φορολογικών κυρώσεων οδηγεί σε μείωση της τάσης των ατόμων για φοροδιαφυγή (Andreoni et al., 1998; Cummings et al., 2009). Αν και οι φορολογούμενοι μπορεί να γνωρίζουν πολλούς τρόπους αποφυγής του φόρου, δεν είναι πιθανό να το πράξουν αν γνωρίζουν ότι αν δεν συμμορφώνονται, η συμπεριφορά τους οδηγεί σε ποινές (Tittle, 1980).

Ο Bordignon (1993) υποστηρίζει ότι τα άτομα τείνουν να αποφεύγουν τον φόρο, αν δεν υπάρχει κάποια πιθανότητα ανίχνευσης. Η πιθανότητα ανίχνευσης αυξάνει τη φορολογική συμμόρφωση και ο έλεγχος είναι ένα αποτελεσματικό εργαλείο μέτρησης (Alm, 1991). Ομοίως, οι Cummings N. et al. (2009) διαπιστώνουν ότι η απειλή εντοπισμού είναι ένας σαφής παράγοντας συμμόρφωσης.

Επιπλέον, οι Alm et al. (2004) υποστηρίζουν ότι οι φορολογικοί έλεγχοι θεωρείται ότι έχουν άμεσο αποτρεπτικό αποτέλεσμα στους ελεγχόμενους φορολογούμενους και έμμεσο αποτρεπτικό αποτέλεσμα στους άλλους φορολογούμενους. Οι Andreoni et al. (1998) προέβαλαν ένα παρόμοιο επιχείρημα ότι οι πιθανότητες ελέγχου αποθαρρύνουν την εξαπάτηση. Επιπλέον, υπάρχει μια σημαντική θετική σχέση μεταξύ του κινδύνου φορολογικού ελέγχου και του ποσοστού εθελοντικής φορολογικής συμμόρφωσης (Witte & Woodbury, 1985) όπου οι φορολογικοί έλεγχοι είναι σημαντικοί για την αύξηση της εθελοντικής συμμόρφωσης, ιδίως σε ένα σύστημα αυτό-αξιολόγησης (Dubin 2007).

Ωστόσο, ορισμένες μελέτες διαπιστώνουν ότι ο φορολογικός έλεγχος, στην πραγματικότητα, έχει αρνητικό συσχετισμό με τη φορολογική συμμόρφωση. Για παράδειγμα, οι Slemrod et al. (2001) βρίσκουν ότι η πιθανότητα ελέγχου είναι συσχετισμένη αρνητικά με τη συμπεριφορά συμμόρφωσης. Επιπλέον, οι Snow και Warren (2005) θεωρούν ότι η αύξηση των φορολογικών ελέγχων και των φορολογικών κυρώσεων οδηγεί σε αύξηση της φοροδιαφυγής. Ωστόσο, υπάρχουν και αρκετές μελέτες που δείχνουν ότι δεν υπάρχει σημαντική σχέση μεταξύ του ποσοστού ποινής και της φοροδιαφυγής (Spicer & Lundstedt, 1976; Alm et al., 1992).

Το συμπέρασμα που μπορούμε να βγάλουμε από τη επισκόπηση της βιβλιογραφίας για την θεωρία της αποτροπής μέσω ελέγχου και ποινών είναι ότι η πολιτική της αποτροπής δεν αυξάνει τη φορολογική συμμόρφωση αλλά αποτρέπει τους φορολογούμενους να αποφύγουν τους φόρους τους. Παρόλα αυτά σε ενδεχόμενη μείωση της σοβαρότητας των κυρώσεων και της μείωσης των ελέγχων υπάρχει μεγάλος κίνδυνος αποστροφής των φορολογικών τους υποχρεώσεων και μια τάση προς την φοροδιαφυγή.

Όπως επισημαίνει ο Cowell (1990), *«το θέμα της φοροδιαφυγής είναι, σε αντίθεση με άλλες παράνομες δραστηριότητες, αναπόσπαστα συνδεδεμένο με τα μέσα δημοσιονομικού ελέγχου που επιχειρεί η κυβέρνηση να χρησιμοποιήσει κατά την άσκηση της οικονομικής της πολιτικής»*. Ενώ η μείωση της φοροδιαφυγής βελτιώνει τα έσοδα της κυβέρνησης, είναι ένα ευρύτερο ζήτημα για την ανάπτυξη μιας πολιτικής τάξης

πραγμάτων (Knack & Keefer, 1997). Όμως, όπως συζητήθηκε, η μείωση της φοροδιαφυγής δεν είναι απλώς ζήτημα εφαρμογής υψηλότερων κυρώσεων ή και αύξησης της συχνότητας των ελέγχων.

Η πολιτική με εξαιρετικές ποινές μπορεί να αντιστρέψει την κατάσταση δημιουργώντας ένα περιβάλλον στο οποίο η δωροδοκία και η διαφθορά είναι πιο διαδεδομένες και το τελικό αποτέλεσμα μπορεί να είναι η μείωση της φορολογικής συμμόρφωσης και η γενική απώλεια εμπιστοσύνης στα θεσμικά ιδρύματα. Ο σχεδιασμός αποτελεσματικών πολιτικών για τη μείωση της φοροδιαφυγής απαιτεί τη κατανόηση των παραμέτρων συμπεριφοράς με κίνητρο τη φορολογική συμμόρφωση. Αν το βρούμε αυτό, οι ατομικές στάσεις απέναντι στη συμμόρφωση αποτελούν συνάρτηση των κοινωνικών και πολιτιστικών κανόνων, η ενίσχυση αυτών των κανόνων είναι ένα επιθυμητό μέσο πολιτικής για τη συμπλήρωση της συνηθισμένης πολιτικής επιβολής της φορολογικής συμμόρφωσης (Torgler B. & World Bank Document, 2011).

4.4. Φορολογική Ηθική Και Ηθικό Κόστος

Όταν εξετάζουμε πώς η φορολογική ηθική μπορεί να επηρεάσει τις αποφάσεις των φορολογουμένων, μια δυνατότητα για να το εξηγήσουμε είναι οι μορφές εσωτερικού κινήτρου που μπορεί να ωθήσουν τους ανθρώπους να συμμορφωθούν με τους φορολογικούς νόμους σε σχέση με το ηθικό κόστος.

Κάποιες μορφές εσωτερικού κινήτρου είναι τα αισθήματα υπερηφάνειας και η θετική εικόνα του εαυτού τους που συνδέεται συχνά με την ειλικρίνεια και την εκπλήρωση των πολιτικών τους καθηκόντων και τον αλτρουισμό προς τους άλλους, γεγονός που θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια προθυμία να συνεισφέρουν σε δημόσια αγαθά μέσω του φορολογικού συστήματος. Η εξαπάτηση στους φόρους μπορεί να προκαλέσει συναισθήματα ενοχής ή ντροπής (Andreoni et al., 1998). Σύμφωνα με το βιβλίο του, ο Torgler (2003) υποστηρίζει ότι οι "κοινωνικοί φορολογούμενοι" επηρεάζονται από τους κοινωνικούς κανόνες, αισθάνονται ένοχοι όταν αποκρύπτουν την αλήθεια από τις αρχές και διαφεύγουν από την ανίχνευση, καθώς επίσης δημιουργείται αίσθημα ντροπής όταν φοροδιαφεύγουν και πιαστούν.

Πολλά άτομα δεν έχουν την ευκαιρία ή τις γνώσεις και τους πόρους για να αποφύγουν τους φόρους. Οι Frey και Schneider (2000) επισημαίνουν ότι το ηθικό κόστος θα μπορούσε να αποθαρρύνει την ενεργό δράση στον παράνομο τομέα, υποστηρίζοντας

ότι ένας καλός πολίτης έχει ηθικές προκλήσεις να διαφύγει σε απαγορευμένη δραστηριότητα. Αυτά τα ηθικά κόστη συνδέονται στενά με το «ηθικό φρόνημα», το οποίο παρακινεί τους πολίτες να πληρώνουν τα τέλη τους στο κράτος. Η αύξηση της φορολογική ηθικής αυξάνει το ηθικό κόστος της παράνομης συμπεριφοράς και συνεπώς μειώνει τα κίνητρα για την αποφυγή των φόρων.

Οι Spicer και Lundstedt (1976) ισχυρίζονται ότι η επιλογή μεταξύ της φορολογικής συμμόρφωσης και της φοροδιαφυγής δεν γίνεται μόνο με την επιβολή κυρώσεων αλλά και με βάση ένα σύνολο στάσεων και κανόνων. Ο Lewis (1982) υποστηρίζει ότι θα μπορούσε η φοροδιαφυγή να είναι το μοναδικό κανάλι μέσω του οποίου οι φορολογούμενοι μπορούν να εκφράσουν την αντιπάθειά τους, μπορούμε να είμαστε σίγουροι για τη γενική μας πρόβλεψη ότι εάν οι φορολογικές συμπεριφορές επιδεινωθούν θα αυξηθεί η φοροδιαφυγή.

4.5. Μοντέλο Slippery Slope

Τα παραδοσιακά οικονομικά μοντέλα φορολογικής συμμόρφωσης έλαβαν μεγάλη κριτική. Ο πρώτος λόγος είναι ότι υποθέτουν ότι οι φορολογούμενοι λαμβάνουν στρατηγικές αποφάσεις με σκοπό την μεγιστοποίηση του κέρδους-ωφέλειας, παρουσιάζοντας μία συμπεριφορά με καθαρά οικονομική προσέγγιση, περιορίζοντας την ανθρώπινη φύση σχετικά με τη φορολογική συμμόρφωση. Ο δεύτερος λόγος είναι ότι πολλές εμπειρικές μελέτες έρχονται σε αντίθεση και δείχνουν ότι πολλοί άνθρωποι είναι ειλικρινείς φορολογούμενοι (Porcano, 1988; Gordon, 1989; Erard & Feinstein, 1994b; Andreoni et al., 1998; Elffers, 2000), ή υπάρχουν μερικοί άνθρωποι που ποτέ δεν αποφεύγουν να πληρώνουν φόρους ακόμη και όταν ο κίνδυνος ελέγχου είναι αρκετά χαμηλός, ώστε να ενθαρρύνει τη συμπεριφορά εξαπάτησης (Baldry, 1986).

Εκτός από την θεωρία της κλασσικής αναμενόμενης χρησιμότητας και της θεωρίας αποτροπής, η φορολογική συμμόρφωση μπορεί να είναι πλήρως κατανοητή με την ενσωμάτωση μη οικονομικών παραγόντων. Σε μια μη οικονομική προσέγγιση, οι παράγοντες ως προς τη συμπεριφορά, οι οποίοι συνίστανται σε κοινωνιολογικούς και ψυχολογικούς παράγοντες όπως η αντίληψη της δικαιοσύνης, το φορολογικό φρόνημα και οι φορολογικές γνώσεις, πιστεύεται ότι επηρεάζουν τη συμμόρφωση των φορολογουμένων. Οπότε θεωρήθηκε αναγκαίο από πολλούς ερευνητές και οικονομολόγους η εύρεση μοντέλων συμπεριφοράς που να μας δίνουν πληροφορίες για

τους παράγοντες που επηρεάζουν τους φορολογούμενους με βάση ηθικές αξίες και κοινωνικούς κανόνες και όχι τόσο από την λογική της οικονομικής απόφασης υπό το ρίσκο τη ποινής.

Σε γενικές γραμμές η φορολογική συμμόρφωση αναφέρεται σε μια θετική στάση του ατόμου, έχει να κάνει με την υπακοή στους νόμους και την πειθαρχία στις φορολογικές υποχρεώσεις. Παρ' όλα αυτά, ακόμη κι αυτή έχει δύο διαστάσεις: την θετική, που αναφέρεται στην εθελοντική φορολογική συμμόρφωση και την αρνητική, που έχει να κάνει με την εκβιαστική ή επιβαλλόμενη φορολογική συμμόρφωση. Μέσα από τη φορολογική βιβλιογραφία βλέπουμε ότι η μία προσέγγιση είναι της εξουσίας και η άλλη είναι η προσέγγιση της εμπιστοσύνης (Felt & Frey, 2007; Kirchler, 2007).

Οι ερευνητές λαμβάνοντας υπόψη την μελέτη των φορολογουμένων σχετικά με τα εσωτερικά τους κίνητρα, τις πεποιθήσεις, τις αντιλήψεις, τις στάσεις τους προκειμένου να προβλεφθεί με ακρίβεια η συμπεριφορά των φορολογουμένων θέλησαν να βρουν μοντέλα συμπεριφοράς φορολογικής συμμόρφωσης που να προσφέρουν μια συνολική προοπτική σχετικά με τους κοινωνιολογικούς και ψυχολογικούς παράγοντες που διαμορφώνουν τη φορολογική συμμόρφωση (δηλ. συμπεριφορές, πεποιθήσεις, κανόνες, αντιλήψεις, κίνητρα).

Ως απάντηση στην αναζήτησή τους, ένα μοντέλο φορολογικής συμμόρφωσης αναδείχθηκε το 2007 από τον Kirchler γνωστό ως "Slippery Slope Framework" όπου μέσα από τους κοινωνιολογικούς και ψυχολογικούς παράγοντες που διαμορφώνουν τη φορολογική συμμόρφωση, το συγκεκριμένο μοντέλο συμπεριφοράς ξεχωρίζει την εμπιστοσύνη στις αρχές και την αντίληψη στην εξουσία των αρχών. Το πλαίσιο της "Slippery Slope Framework" διακρίνει δύο μορφές συμμόρφωσης, την εθελοντική και την επιβαλλόμενη. Ενώ η εθελοντική συμμόρφωση οφείλεται στην εμπιστοσύνη στις φορολογικές αρχές, η επιβολή της συμμόρφωσης εξαρτάται από την εξουσία των αρχών. Θεωρείται, ωστόσο, ότι η αλληλεπίδραση εμπιστοσύνης και εξουσίας είναι ζωτικής σημασίας και για τις δύο μορφές συμμόρφωσης. Το συγκεκριμένο πλαίσιο χρησιμεύει ως κατευθυντήρια γραμμή για τη φορολογική έρευνα και τη φορολογική πολιτική.

Η προσέγγιση της εξουσίας (που αποκαλείται επίσης αποτρεπτική ή η προσέγγιση ελέγχου και αποτροπής) βασίζεται σε συχνούς ελέγχους και αυστηρά πρόστιμα σε περίπτωση φοροδιαφυγής (Allingham & Sandmo, 1972). Αντίθετα, η προσέγγιση εμπιστοσύνης προέρχεται από τη διαφάνεια, τις δίκαιες διαδικασίες ή την πεποίθηση ότι

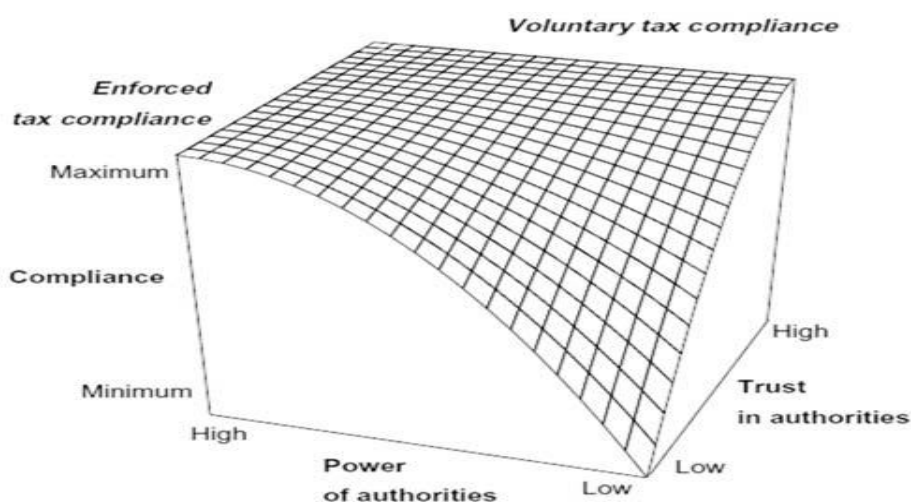
η πληρωμή των φόρων ειλικρινά είναι ένας δεσμευτικός κοινωνικός κανόνας (Braithwaite, 2003a; Kirchler et al., 2008; Luttmer & Singhal, 2014). Η αμοιβαία επιρροή, η αλληλεπίδραση και η δυναμική μεταξύ αυτών των δύο προσεγγίσεων θεωρείται σημαντική για τη συμμόρφωση με τη φορολογία.

Ενώ ορισμένοι συγγραφείς πρότειναν ότι η εξουσία και η εμπιστοσύνη αλληλοενισχύουν την επίδραση του καθενός στη συμμόρφωση, άλλοι υποθέτουν ότι η εξουσία μπορεί επίσης να διαβρώσει την εμπιστοσύνη και με τη σειρά της να μειώσει τη συμμόρφωση (Bijlsma-Frankema & Costa, 2005; Das & Teng, 1998). Ωστόσο, υπάρχουν μόνο λίγες μελέτες που εξέταζαν αυτή τη δυναμική αλληλεπίδραση των δύο προσεγγίσεων εμπειρικά (Hofmann et al., 2017). Η νόμιμη εξουσία προάγει την εμπιστοσύνη που βασίζεται στη λογική, ένα κλίμα εξυπηρέτησης και ένα εκούσιο κίνητρο για την πληρωμή φόρων. Με βάση τις θετικές σχέσεις των φορολογουμένων με τις φορολογικές αρχές, το μοντέλο SSF υποδηλώνει ότι με την πάροδο του χρόνου, η εμπιστοσύνη που βασίζεται στην αιτιολογία εξελίσσεται σε σιωπηρή εμπιστοσύνη, γεγονός που οδηγεί σε κλίμα εμπιστοσύνης με αφοσιωμένο κίνητρο για την πληρωμή φόρων (Gangl et al., 2015).

Αν και η θετική επίδραση κάθε μιας από αυτές τις προσεγγίσεις στη φορολογική συμμόρφωση έλαβε πολύ θεωρητική και εμπειρική υποστήριξη (Alm & Torgler, 2011; Blackwell, 2007; Murphy, 2004; Wahl et al., 2010), η δυναμική και η κοινή τους επιρροή στη φορολογική συμμόρφωση παραμένει σε μεγάλο βαθμό ανεξερεύνητη (Gobena & Van Dijke, 2016). Οι φορολογικοί φορείς υποστηρίζουν ότι οι φορολογικές αρχές πρέπει να εφαρμόζουν το πλήρες φάσμα των πιθανών μέσων προκειμένου να διασφαλίσουν τη συμμόρφωση των φορολογουμένων από τους πολίτες (Alm & Torgler, 2011; Braithwaite, 2003a, 2003b). Αυτά τα μέσα περιλαμβάνουν την κλασική προσέγγιση αποτροπής, με βάση τη δύναμη του νόμου μέσω αναγκαστικών ελέγχων και προστίμων και εναλλακτικών προσεγγίσεων συμπεριλαμβανομένων κανονισμών, κινήτρων, συμμετοχής, δικαιοσύνης ή υποστήριξης και εξυπηρέτησης.

Καταλήγουμε σύμφωνα με το μοντέλο ότι η εμπιστοσύνη στις αρχές και η εξουσία των αρχών είναι δύο βασικές διαστάσεις που διαμορφώνουν τη φορολογική συμμόρφωση. Σύμφωνα με τους Kirchler et al. (2008) η εμπιστοσύνη στις αρχές ορίζεται ως η γενική γνώμη των ατόμων και των κοινωνικών ομάδων ότι οι φορολογικές αρχές είναι καλοπροαίρετες και εργάζονται ευεργετικά για το κοινό καλό και η εξουσία των αρχών ορίζεται ως η αντίληψη των φορολογουμένων για τη ικανότητα των φορολογικών

υπαλλήλων να εντοπίζουν την παράνομη φοροδιαφυγή και να τιμωρούν αυτούς που φοροδιαφεύγουν (Kirchler et al., 2008).

Σχήμα 1. The Slippery Slope Framework

Source: Kirchler, E., Hoelzl, E. & Wahl, I., 'Enforced versus Voluntary Tax Compliance: The "Slippery Slope Framework"', 2008, *Journal of Economic Psychology*, vol. 29, p. 212.

Όπως φαίνεται στο Σχήμα 1, όταν η εμπιστοσύνη και η εξουσία των αρχών βρίσκονται σε χαμηλό επίπεδο, οι φορολογούμενοι έχουν την τάση να μεγιστοποιούν το εισόδημά τους με τη φοροδιαφυγή. Κατά συνέπεια, το επίπεδο συμμόρφωσης είναι στο ελάχιστο. Μετακινώντας προς τα πάνω το αριστερό άκρο του μοντέλου κατά μήκος της διάστασης ισχύος (power) και στην κατάσταση χαμηλής εμπιστοσύνης (trust), το επίπεδο συμμόρφωσης αυξάνεται λόγω της αύξησης της εξουσίας των αρχών που εμποδίζει τη φοροδιαφυγή. Ως εκ τούτου, η αυξανόμενη ισχύς παράγει καταναγκαστική συμμόρφωση.

Μετακινώντας προς τα πάνω το δεξιό άκρο του μοντέλου κατά μήκος της διάστασης εμπιστοσύνης (trust) και στις συνθήκες χαμηλής ισχύος (power), το επίπεδο συμμόρφωσης ανεβαίνει λόγω της αύξησης της εμπιστοσύνης που ενθαρρύνει τη συνεργασία. Έτσι, ενισχύοντας την εμπιστοσύνη στις αρχές δημιουργεί εθελοντική συμμόρφωση. Επιπλέον, το ανώτατο επίπεδο της φορολογικής συμμόρφωσης, ανεξάρτητα από την ποιότητά του, επιτυγχάνεται υπό συνθήκες υψηλής εμπιστοσύνης προς τις αρχές και /ή υψηλή ισχύς των αρχών.

Όταν μιλάμε για τη φορολογική συμπεριφορά, η στάση απέναντι στους φορολογούμενους είναι μεγάλης σημασίας δεδομένου ότι μπορεί να βελτιώσει τη συμμόρφωση αλλά και να αναπτύξει τη μη συμμόρφωση. Το κλίμα «υπηρεσία και πελάτης» μεταξύ των φορολογικών αρχών και των φορολογουμένων ενθαρρύνει την εμπιστοσύνη στις αρχές και τονώνει τη φορολογική συμπεριφορά των φορολογουμένων. Αντιθέτως, ένα κλίμα «κλέφτες και αστυνόμοι» ενισχύει την δυσπιστία και την αντίσταση, δημιουργώντας συμπεριφορά εξαπάτησης. Λαμβάνοντας υπόψη αυτή τη διάσταση των πραγμάτων, ένα τεράστιο πλεονέκτημα του μοντέλου είναι ότι προωθεί τη σχέση «υπηρεσία και πελάτη» των φορολογικών αρχών προς τους φορολογούμενους.

Η δύναμη της εξουσία των φορολογικών αρχών, η οποία ορίζεται με βάση τη θεωρία των "βάσεων της κοινωνικής εξουσίας" (French & Raven, 1959; Pierro et al., 2012), διαφοροποιείται σε εξουσία καταναγκασμού και νόμιμη εξουσία (Raven et al., 1998). Αυτές οι δύο ιδιότητες της εξουσίας θεωρούνται ως ανεξάρτητες ιδιότητες οι οποίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν μόνες τους ή σε συνδυασμό μεταξύ τους.

Η καταναγκαστική δύναμη αντιπροσωπεύει τη δύναμη της τιμωρίας και την εξουσία της ανταμοιβής. Έτσι, γίνεται είτε αρνητικό είτε και θετικό κίνητρο για τη συμπεριφορά των φορολογουμένων. Παραδείγματα τιμωρίας είναι τα πρόστιμα ή οι αρνητικές αποκαλύψεις μέσω διαφάνειας των φορολογικών δηλώσεων (Slemrod et al., 2014) ή μαύρων λιστών (Perez-Truglia & Troiano, 2015). Παραδείγματα ανταμοιβών είναι τα κουπόνια ευεξίας για έγκαιρη πληρωμή (Koessler et al., 2016) ή η υπόσχεση για προνομιακή αντιμετώπιση (Simone et al., 2013). Και οι δύο τιμωρίες που αναφέρθηκαν παραπάνω και οι ανταμοιβές πιθανόν να εξαφανίζουν τα ενδογενή κίνητρα (Deci, 1971) και θεωρούνται ως μια μορφή εξαναγκασμού (Raven et al., 1998).

Η νόμιμη εξουσία ορίζεται ως η αντίληψη ότι οι αρχές λειτουργούν βάσει θεμιτού θεμελίου, εμπειρογνωμοσύνης και παροχής πληροφοριών και θετικής φήμης (Raven et al., 1998). Οι διάφορες υποκατηγορίες νόμιμης εξουσίας σχετίζονται με τη διαφάνεια και την αμεροληψία (Wenzel, 2002), τη νόμιμη ρύθμιση (Murphy, 2005), τη φωνή και τη συμμετοχή του φορολογουμένου (Pommerehne & Weck-Hannemann, 1996), τη παροχή των σχετικών πληροφοριών (Alm et al., 2010) και τις υποστηρικτικές υπηρεσίες (Gangl et al., 2013).

Ενώ η καταναγκαστική δύναμη μπορεί να έχει αρνητικές παρενέργειες, η ενθάρρυνση της νόμιμης εξουσίας φαίνεται να έχει θετικό αντίκτυπο σε ένα μεγάλο σύνολο δεικτών όπως η εμπιστοσύνη, το κλίμα, τα κίνητρα και η συμμόρφωση. Έτσι, τα

μέσα των φορολογικών αρχών που αποσκοπούν στην αύξηση του επαγγελματισμού και της εμπειρογνομοσύνης τους, ώστε να παρέχουν σαφείς και διαφανείς πληροφορίες σχετικά με τις φορολογικές διαδικασίες, ενισχύουν τη θετική φήμη τους ως πάροχο υπηρεσιών και έχουν ως αποτέλεσμα να αυξήσουν την εμπιστοσύνη και τη συνεργασία με τους πολίτες. Οι φορολογικές αρχές θα πρέπει επίσης να εξετάσουν τρόπους αύξησης της έμμεσης εμπιστοσύνης των φορολογουμένων. Τέτοια μέτρα (π.χ. οικοδόμηση μακροπρόθεσμης σχέσης μεταξύ ειδικού φορολογικού υπαλλήλου και φορολογουμένου) έχουν σημαντική θετική επίδραση στη συμμόρφωση (Gangl K. et al., 2019).

4.6. Αντιληπτό Φορολογικό Όφελος (Perceived Tax Benefit)

Οι πολίτες πληρώνουν φόρους επειδή υποχρεώνονται να υπακούουν σε νόμους και κανονισμούς. Ο εξαναγκασμός των ανθρώπων να πληρώνουν φόρους θα τους ενθαρρύνει να αποφύγουν ή ακόμη και να διαφύγουν τον φόρο. Προκειμένου να μειωθεί η φοροαποφυγή και η φοροδιαφυγή, ο φορολογικός φορέας πρέπει να αυξήσει το ηθικό φρόνημα. Το ηθικό φρόνημα ή φορολογική ηθική έχει μια λειτουργία για να αυξήσει τα εγγενή κίνητρα για να πληρώσει τους φόρους ο φορολογούμενος, έτσι ώστε η πίστη στην πληρωμή του φόρου να μην προκαλείται απλώς στο να υπακούει σε νόμους και κανονισμούς αλλά σε εγγενές κίνητρο. Η έλλειψη φορολογικής ηθικής έχει ως αποτέλεσμα ένα χαμηλό επίπεδο φορολογικής συμμόρφωσης.

Οι επιρροές που συναντάμε στη φορολογική ηθική όσο και στη φορολογική συμμόρφωση φαίνεται να συμπίπτουν, ένας ακόμα δείκτης επιρροής της φορολογικής ηθικής και κατά συνέπεια της φορολογικής συμμόρφωσης είναι το φορολογικό όφελος που αντιλαμβάνεται ο φορολογούμενος. Το αντιληπτό φορολογικό όφελος ή πλεονέκτημα αποτελεί ισχυρό δείκτη φορολογικής ηθικής για να αυξήσει το εγγενές κίνητρο όπου ο φορολογούμενος πιστεύει ότι ο φόρος του χρησιμοποιείται για τη χρηματοδότηση της ανάπτυξης, καθώς επίσης είναι σε θέση να αντιληφθεί για το όφελος που προκύπτει από τη πληρωμή του φόρου. Από τον "Μέσο όρο θεώρησης ψηφοφόρων", υποδεικνύεται ότι οι φορολογούμενοι πρέπει να είναι σε θέση να αισθάνονται ότι αυτό που πληρώνουν χρησιμοποιείται όσο καλύτερα για την οικονομική ανάπτυξη και αυτό το θεώρημα μπορεί να εκπροσωπηθεί από το αντιληπτό φορολογικό όφελος (Mayowan Y., 2018).

Ένας τρόπος για να τονωθεί η συμμόρφωση των φορολογουμένων για να είναι πιο συνετοί αλλά και να αυξήσουν την φορολογική τους συμμόρφωση και κυρίως την εθελοντική είναι να ανταμείβονται όταν συμμορφώνονται με τον φορολογικό νόμο σωστά και εγκαίρως. Δεδομένου ότι ενδέχεται να υπάρξουν καθυστερήσεις από τις φορολογικές αρχές στην αξιολόγηση των φορολογουμένων, είναι αναγκαίο οι φορολογικές πολιτικές να διαθέτουν ένα σύστημα ανταμοιβής για τους φορολογούμενους που υποβάλλουν έγκαιρες και ακριβείς φορολογικές δηλώσεις. Αυτό έχει τη δυνατότητα να ενθαρρύνει και να προωθήσει τη συμμόρφωση με τη φορολογία επειδή οι φορολογούμενοι επιβαρύνονται το κόστος κατά τη διάρκεια της συμπλήρωσης της δήλωσης και για να νιώσει ότι πράττει σωστά και ανταμείβεται για αυτό. Η φορολογική αρχή πρέπει να παρέχει ανταμοιβή επιτρέποντας την αφαίρεση ενός ποσοστού από την εκτίμηση του επόμενου έτους ως ανταμοιβή για την έγκαιρη και ακριβή αυτοαξιολόγηση, όπως αναφέρεται στην εθνική βιβλιογραφία, του προηγούμενου έτους (Ekpulu et al., 2016).

Το φορολογικό πλεονέκτημα αναμένεται να μειώσει το χάσμα μεταξύ της έννοιας της φορολογίας όπου τα εισπραχθέντα οφέλη είναι έμμεσα. Επιπλέον το φορολογικό πλεονέκτημα είναι αντιληπτό, ή δίνει την αίσθηση ότι πραγματικά οι φόροι παρέχουν μεγάλα οφέλη και είναι ένα από τα κλειδιά για την αύξηση της φορολογικής ηθικής και συμμόρφωσης.

4.7. Φορολογική Δικαιοσύνη

Οι πολίτες πληρώνουν φόρους για να το ανταλλάξουν με αγαθά και δημόσιες υπηρεσίες. Αυτή η δήλωση θα πρέπει να παράγει καλή πολιτική νομιμότητα όταν η χώρα παρέχει τα καλύτερα αγαθά και δημόσιες υπηρεσίες στο κοινό. Αν η σχέση μεταξύ δικαιωμάτων και υποχρεώσεων είναι κακή, τείνει μόνο ως κρατική υποχρέωση καταβολής φόρων. Η κακή σχέση μεταξύ δικαιώματος και υποχρέωσης καθιστά το εθνικό εισόδημα από τους φόρους να παραμείνουν σε χαμηλά επίπεδα, γεγονός που οδηγεί σε χαμηλή προσφορά αγαθών και δημόσιων υπηρεσιών (ποσότητα και ποιότητα), όπου ταυτόχρονα θα υπάρξει μεγάλη αποφυγή και φοροδιαφυγή (Mayowan Y., 2018) και αυτό δείχνει πόσο χαμηλά τείνει να είναι η φορολογική ηθική σε μια κοινωνία. Οι συνθήκες αυτές καθίστανται εμπόδια στην οικονομική ανάπτυξη, όπου οι φόροι είναι το κυριότερο στοιχείο κινητοποίησης των εγχώριων πόρων που χρησιμοποιούνται για την

ενθάρρυνση της οικονομικής ανάπτυξης και της ανάπτυξης εν γένει. Η φορολογική μεταρρύθμιση χωρίς τη συμμετοχή της πολιτικής διάστασης και της σχέσης μεταξύ εσόδων και δαπανών συχνά δεν καταλήγει σε επιτυχία.

Το ζήτημα της δικαιοσύνης είναι πολύ πιθανό να παίζει σημαντικό ρόλο για τη φορολογική συμμόρφωση των ατόμων σύμφωνα με τις φορολογικές μελέτες της Ευρωπαϊκή Επιτροπής με θέμα “Behavioral economics and taxation”. Σύμφωνα με Hofmann, E. et al. (2008) η δικαιοσύνη συνδέεται με την αντιληπτή ισορροπία των καταβληθέντων φόρων και των δημόσιων αγαθών που εισπράχθηκαν, καθώς και με την αντιληπτή δικαιοσύνη των διαδικασιών και τις συνέπειες της παραβίασης των κανόνων. Ο Wenzel M. (2003) αναλύει εκτενώς διάφορα είδη δικαιοσύνης (διανεμητική δικαιοσύνη, διαδικαστική δικαιοσύνη και αντισταθμιστική δικαιοσύνη) στο πλαίσιο της φορολογικής συμπεριφοράς. Οι Kirchler et al. (2008) υποστηρίζουν ότι μπορούμε να την διακρίνουμε σε τρεις βασικές διαστάσεις: αναδιανομής, διαδικασίες και κυρώσεις. Αναφέρονται αρχικά στην αντιληπτή φορολογική επιβάρυνση ενός φορολογούμενου σε σύγκριση με τους συνομηλίκους τους. Η δεύτερη πτυχή ασχολείται με τον τρόπο με τον οποίο η φορολογική αρχή αντιμετωπίζει τους φορολογούμενους. Τέλος αναφέρεται στην αποτροπή και την επιβολή κυρώσεων στους παραβάτες. Οι Frey και Torgler (2007) δείχνουν ότι μία υψηλότερη θεσμική ποιότητα συνδέεται με υψηλότερη φορολογική συμμόρφωση και οι φορολογούμενοι ενδέχεται να παρακινηθούν να πληρώσουν το δίκαιο μερίδιο των φόρων τους για να χρηματοδοτήσουν ένα αποτελεσματικό κρατικό μηχανισμό. Οι Feld και Frey (2002) υποστηρίζουν ότι η εμπιστοσύνη και η σεβαστή αντιμετώπιση των φορολογούμενων συνδέεται με τη φορολογική συμμόρφωση.

Σχετικά με άλλες μελέτες για τη φορολογική ηθική, φαίνεται ότι η φορολογική ηθική βρίσκεται υψηλότερη σε άτομα που βλέπουν πολλά οφέλη από την καταβολή φόρου (Alm & Torgler, 2006). Οι Barone και Mocetti (2011) κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η ηθική είναι υψηλότερη όταν οι φορολογούμενοι αισθάνονται και βλέπουν ότι ο κρατικός μηχανισμός λειτουργεί αποτελεσματικά, ενώ η αναποτελεσματικότητα διαχείρισης των δημοσίων δαπανών μειώνει τη φορολογική ηθική και η στάση έναντι της πληρωμής των φόρων είναι καλύτερη όταν δαπανώνται αποτελεσματικότερα οι πόροι. Διαπιστώθηκε επίσης ότι η αρνητική επίδραση της αναποτελεσματικότητας είναι μεγαλύτερη εάν το επίπεδο των δημοσίων δαπανών είναι χαμηλότερο ή / και ο βαθμός της φορολογικής αυτονομίας είναι υψηλότερος. Σύμφωνα με αυτό οι Torgler et al. (2010) δηλώνουν επίσης ότι η μεγαλύτερη δημοσιονομική αυτονομία θα κάνει μια περιφέρεια

να δαπανά εισόδημα από φόρους σύμφωνα με τις τοπικές προτιμήσεις, όπου η άποψη των φορολογουμένων έχει μεγαλύτερη ισχύ.

Οι φορολογούμενοι συχνά αντιλαμβάνονται ότι υπάρχει μικρή απόδοση για τους φόρους που πληρώνουν. Σε μία μελέτη του Kirchler (1997) οι ερωτηθέντες δήλωσαν ότι η αντιληπτή χρησιμότητα από τα δημόσια αγαθά και υπηρεσίες είναι χαμηλότερη από την επιθυμητή χρησιμότητα για βασικούς τομείς δαπανών όπως η εκπαίδευση, η δημόσια υγεία κλπ. Αυτή η αντιληπτή ανισορροπία στις φορολογικές ανταλλαγές μπορεί να συμβάλει στη μείωση της φορολογικής συμμόρφωσης (Kirchler, 2007).

Προκειμένου να αυξηθεί η φορολογική συμμόρφωση, μπορούν να υιοθετηθούν διάφορα μέτρα. Εάν το ποσοστό φοροδιαφυγής είναι υψηλό, μια πολιτική αποτροπής μπορεί να είναι μια κατάλληλη στρατηγική για την προώθηση της φορολογίας. Ωστόσο, εκτός από την προσπάθεια προώθησης της φορολογικής συμμόρφωσης μέσω αυστηρών ελέγχων που επικεντρώνονται στην αύξηση του εξωτερικού κινήτρου για καταβολή φόρων, μπορεί επίσης να είναι σημαντική η αλλαγή της στάσης των ανθρώπων απέναντι στην πληρωμή φόρων και η αύξηση της εμπιστοσύνης τους στις φορολογικές αρχές, (Andreoni et al., 1998; Feld & Frey, 2006; Kirchler et al., 2008; Torgler, 2003a). Ένας λόγος για τον οποίο το εγγενές κίνητρο για την πληρωμή των φόρων μπορεί να είναι χαμηλό είναι ότι οι φορολογούμενοι κατηγορούν την κυβέρνηση για φορολογικούς συντελεστές που θεωρούνται υπερβολικά υψηλοί και υποστηρίζουν ότι το μερίδιό τους στα δημόσια αγαθά και τις υπηρεσίες είναι πολύ μικρό (Kirchler & Maciejovsky, 2002).

Εάν οι φορολογούμενοι, αντίθετα, αντιληφθούν ότι οι προτιμήσεις τους αντιπροσωπεύονται επαρκώς και τους παρέχονται δημόσια αγαθά και υπηρεσίες, θα υπάρξει και κατανόηση για αύξηση των φόρων (Alm & Torgler, 2006). Πράγματι, η αντίληψη για δίκαιη φορολογική ανταλλαγή έχει αποδειχθεί ότι είναι ένας από τους πιο σημαντικούς καθοριστικούς παράγοντες της φορολογικής συμμόρφωσης (Wenzel, 2002; Hofmann et al., 2008).

Ένας πιθανός τρόπος για να ενισχυθεί η αντίληψη μιας δίκαιης φορολογικής ανταλλαγής και, ως εκ τούτου, να ενθαρρυνθεί το εγγενές κίνητρο για την καταβολή φόρων είναι ενημερωτικές εκστρατείες που ενημερώνουν τους πολίτες για τους φόρους, την κρατική πολιτική δαπανών και την παροχή δημόσιων αγαθών και υπηρεσιών.

Υπάρχουν κάποιες ενδείξεις ότι οι ενημερωτικές εκστρατείες μπορούν να έχουν θετική επίδραση στη φορολογική συμμόρφωση (Hasseldine & Hite, 2003; McGraw & Scholz, 1988; Roberts, 1994; Taylor & Wenzel, 2001; White et al., 1990). Για

παράδειγμα, ο Roberts (1994) έδειξε ότι οι στάσεις των φορολογουμένων σχετικά με τη δικαιοσύνη και τη συμμόρφωση ήταν πιο θετικές μετά την παρακολούθηση σύντομων ανακοινώσεων που μεταδόθηκαν μέσω τηλεόρασης.

Είναι γνωστό από την έρευνα πεποιθήσεων και διαφήμισης ότι τα πειστικά μηνύματα είναι ιδιαίτερα αποτελεσματικά εάν το περιεχόμενο ενός μηνύματος ταιριάζει με το επίκεντρο των κανόνων των παραληπτών (Cesarino et al., 2004; Evans & Petty, 2003; Florack et al., 2004; Spiegel et al., 2004). Επίσης, το κλίμα συνεργασίας μεταξύ φορολογικών αρχών και πολιτών είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη φορολογικής συμμόρφωσης. Στην Αυστρία και στην Ολλανδία, παραδείγματος χάριν, οι φορολογικές αρχές έχουν επενδύσει στην εκπαίδευση και στην ενημέρωση των νέων επιχειρηματιών σχετικά με το φορολογικό καθεστώς και τις υποχρεώσεις των φορολογουμένων, αφήνοντας κατά μέρος τους φορολογικούς ελέγχους και τα πρόστιμα.

Οι Δανικές αρχές από την άλλη πλευρά υιοθέτησαν το σύστημα της «οριζόντιας παρακολούθησης» των επιχειρήσεων, θεωρώντας ότι όταν οι πολίτες, οι επιχειρήσεις και οι φορολογικές αρχές έχουν μια θετική σχέση με βάση την αμοιβαία εμπιστοσύνη, μειώνεται το κόστος που απαιτείται από εκτεταμένους φορολογικούς ελέγχους, ατελείωτες αντιδικίες για το δίκαιο ή το άδικο του φορολογικού συστήματος και την αποτελεσματικότητα ή μη των προστίμων και των κυρώσεων για την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής (Μάρκοβιτς Γ., 2019).

4.8. Κατανόηση Της Φορολογικής Νομοθεσίας Και Η Φορολογική Γνώση

Ένας βασικός παράγοντας που επηρεάζει τη φορολογική συμμόρφωση είναι η γνώση της φορολογίας. Ο φορολογικός νόμος είναι σύνθετος λόγω υψηλών επιπέδων εννοιών και τεχνικών όρων (McKerchar, 2001). Τα εμπειρικά στοιχεία δείχνουν ότι η κακή γνώση σχετικά με το φορολογικό σύστημα δημιουργεί δυσπιστία (Niemirowski et al., 2002). Οι άνθρωποι όχι μόνο αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην κατανόηση του φορολογικού δικαίου, αλλά δείχνουν επίσης κακή γνώση σχετικά με τους φορολογικούς συντελεστές και τις βασικές έννοιες της φορολογίας. Η κακή γνώση μπορεί να προκαλέσει δυσπιστία και αρνητική στάση απέναντι στον φόρο, ενώ η καλή φορολογική γνώση συσχετίζεται με τη θετική στάση απέναντι στον φόρο (Niemirowski et al., 2002). Ένας άλλος παράγοντας που παίζει ρόλο στην γνώση πάνω στη φορολογική νομοθεσία

είναι η έλλειψη ακρίβειας του φορολογικού κώδικα και οι συχνές φορολογικές αλλαγές όπου σε εθνικό επίπεδο είναι οι τυπικές πηγές αβεβαιότητας των φορολογουμένων.

Αν η φορολογική νομοθεσία είναι τόσο περίπλοκη, ακόμη και οι ειδικοί πάνω σε αυτά τα θέματα, όπως οι λογιστές, οι δικηγόροι και οι φορολογικοί υπάλληλοι, δυσκολεύονται να ερμηνεύσουν πολλές από τις διατάξεις των νόμων. Οι φορολογικοί νόμοι δεν είναι πάντοτε σαφείς. Κάποιοι τακτικοί φορολογούμενοι σύμφωνα με το Kirchler (2007) που συμμετείχαν σε έρευνα φάνηκε να έχουν προβλήματα με την κατανόηση των φορολογικών ζητημάτων, όπως διαπιστώθηκε στις μελέτες σχετικά με τις προτιμήσεις των φορολογουμένων για προοδευτικό ή ενιαίο φόρο (Roberts et al., 1994; Seidl & Traub, 2002).

Όπως το έθεσαν οι Slemrod et al. (2001), *«αν και μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι η νομιμότητα είναι η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στη φοροδιαφυγή και την αποφυγή, στην πράξη η γραμμή είναι θολή, μερικές φορές είναι ξεκάθαρο αλλά δεν είναι γνωστό στον φορολογούμενο, μερικές φορές ο νόμος είναι σαφής, αλλά η διοίκηση αγνοεί αποτελεσματικά μια συγκεκριμένη συναλλαγή ή δραστηριότητα»*. Επίσης, η ανησυχία της νομιμότητας αναπτύσσεται παράλληλα με την αυξανόμενη παγκοσμιοποίηση των επιχειρήσεων, την αυξανόμενη πολυπλοκότητα των επιχειρηματικών δομών, τη φύση της χρηματοδότησης και των συναλλαγών και τη φορολογική πτώση με την εγκαθίδρυση επιχειρήσεων εκτός των ακτών, των φορολογικών παραδείσων και της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες (Owens & Hamilton, 2004).

Ο σχεδιασμός του φορολογικού συστήματος έχει σημαντική επίπτωση στη βελτίωση της φορολογικής συμμόρφωσης, καθώς και στη λειτουργία της φορολογικής διοίκησης. Στις σύγχρονες κοινωνίες ως ένα βαθμό θεωρείται αναπόφευκτο ένα σύστημα φορολόγησης να είναι περίπλοκο λόγω της προσπάθειας των περισσότερων χωρών να προσαρμόσουν τα φορολογικά βάρη στα χαρακτηριστικά των επιμέρους φορολογουμένων που συνεχώς αλλάζουν. Ωστόσο η πολυπλοκότητα της φορολογικής νομοθεσίας δημιουργεί προβλήματα στους φορολογούμενους και αυξάνει τις ευκαιρίες φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής, καθώς επίσης και το κόστος συμμόρφωσής τους με τη φορολογική νομοθεσία. Επιπλέον, η πολυπλοκότητα της φορολογικής νομοθεσίας δυσχεραίνει την αποτελεσματικότητα της φορολογικής διοίκησης επηρεάζοντας το κόστος αλλά και την αποτελεσματικότητα του ελέγχου και της επιβεβαίωσης των φορολογικών δηλώσεων από τους φορολογικούς ελεγκτές (ΔιαΝΕΟσις, 2018).

Εν κατακλείδι, μέσα από τη βιβλιογραφία, βλέπουμε ότι οι φορολογούμενοι όσο δυσκολεύονται να κατανοήσουν τους φορολογικούς νόμους τόσο απομακρύνονται από τη φορολογική τους συμμόρφωση. Με βάση το βιβλίο του Kirchler (2008) που αναλύεται η οικονομική ψυχολογία της φορολογικής συμπεριφοράς, εάν ο φορολογικός νόμος είναι υπερβολικά πολύπλοκος για την κατανόησή του από τους απλούς φορολογούμενους και αν η πολυπλοκότητα προσφέρει στους εργαζόμενους με υψηλό εισόδημα τη δυνατότητα να προσλάβουν εφευρετικούς γνώστες της φορολογίας για να βρουν κενά ώστε να μειώσουν τη φορολογική τους υποχρέωση, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι οι απλοί φορολογούμενοι θεωρούν τον φορολογικό νόμο ως άδικο και ως εκ τούτου τον υποτιμούν.

Εάν δεν τιμωρείται η λανθασμένη συμπεριφορά όπως συχνά εφαρμόστηκε για να προωθηθεί η μελλοντική συμμόρφωση και οι φορολογούμενοι δεν έχουν ορισμό της ορθής φορολογικής συμπεριφοράς, εμφανίζονται αισθήματα αδυναμίας, οδηγώντας τελικά σε απογοήτευση (Seligman, 1992). Κατά συνέπεια, μπορεί να προκύψει αρνητική στάση απέναντι στους φόρους και τη δικαιοδοσία, οδηγώντας σε χαμηλή φορολογική ηθική, στην αντίληψη περί αθέμιτης ανταλλαγής μεταξύ των ιδίων εισφορών και παροχών από την κοινότητα και σε μειωμένη συμμετοχή στη συνεισφορά στα δημόσια αγαθά. Εν τέλει, η μη συμμόρφωση μπορεί να δικαιολογηθεί ως μέσο εξισορρόπησης της άδικης σχέσης ανταλλαγής. Τουλάχιστον εκ των υστέρων, η μη συμμόρφωση μπορεί να εξορθολογιστεί αναφερόμενη στη μειονεκτική θέση του φορολογούμενου (Falkinger, 1988). Έτσι, δεν είναι απίθανο η παραοικονομία και η μη συμμόρφωση να είναι κυρίαρχες και να έχουν περιόδους ταχείας αύξησης, ιδιαίτερα στις μεταβατικές οικονομίες.

Κεφάλαιο 5. Το Πρόβλημα Της Ελλάδας

Οι Ράπανος και Καπλάνογλου (2014) αναφέρουν ότι η πολυπλοκότητα της φορολογικής νομοθεσίας είναι γνωστό πρόβλημα και πολλοί διεθνείς οργανισμοί αλλά και επενδυτές υπέδειξαν την αναγκαιότητα της απλοποίησης του συστήματος. Λόγω της πολυπλοκότητας της νομοθεσίας, το κόστος συμμόρφωσης αυξάνεται, όπως εξίσου και το διοικητικό κόστος. Με το πέρασμα του χρόνου η πολυπλοκότητα φαίνεται να αυξάνεται. Με βάση στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, από το 2010 μέχρι το 2013 για αλλαγές στη φορολογία ψηφίστηκαν 20 νόμοι καθώς επίσης την ίδια περίοδο εκδόθηκε πληθώρα εγκυκλίων από τη φορολογική διοίκηση. Σημειώνεται επίσης ότι μετέπειτα πολλούς από αυτούς τους νόμους υποχρεώθηκε η Ελλάδα να τους θεσπίσει λόγω της εφαρμογής των συμφωνιών με τους θεσμούς στη περίοδο της κρίσης (ΔιαΝΕΟσις και Ernest & Young, 2016). Βέβαια αυτό το πρόβλημα δεν είναι τωρινό, η Ελλάδα έχει ψηφίσει 250 φορολογικούς νόμους και 115.000 υπουργικές αποφάσεις από το 1975 ενώ για παράδειγμα στις Η.Π.Α. από το έτος 1776 έως και το 2015 ψηφίστηκαν μόνο 10 φορολογικοί νόμοι.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΟΟΣΑ, προκύπτει ότι μέσα στο 2014 η αύξηση του φορολογικού βάρους στην Ελλάδα αυξήθηκε από 33% που ήταν συνήθως από το 2000 μέχρι τότε, σε 35,9%, σε σχέση με τον μέσο όρο για τις χώρες του ΟΟΣΑ που ανήλθε σε 34,4% την ίδια περίοδο, ενώ το 2018 έφτασε στο 38,7% με μέσο όρο 34,3 ανάμεσα σε 36 χώρες του ΟΟΣΑ. Οι άνθρωποι που βιώνουν τη φορολογική τους επιβάρυνση να αυξάνεται τείνουν να συμμορφώνονται λιγότερο με τους φορολογικούς νόμους (Kinsey et al., 1991). Η σταθερή αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης δημιουργεί ένα ισχυρό κίνητρο για φοροδιαφυγή, καθώς το όφελος απόκρυψης εσόδων για φορολογικούς σκοπούς, σε σχέση με τον κίνδυνο που λαμβάνεται κάθε φορά, είναι μεγάλο και οδηγεί σε μείωση της εθελοντικής συμμόρφωσης.

Έρευνες στην Ελλάδα που διεξήχθησαν το 1999 και το 2008, σύμφωνα με το άρθρο "Factors Behind Weak Tax Morale: The Case of European Union Countries" του Rutkauskas V. (2016), δείχνουν ότι οι κύριοι παράγοντες πίσω από τη φοροδιαφυγή στην Ελλάδα είναι η αντίληψη της διαφθοράς και της εθνικής υπερηφάνειας, όπως υποδεικνύεται από μια διχοτομημένη ανάλυση παλινδρόμησης logit-probit. Με βάση τον λόγο πιθανότητας, ο σημαντικότερος παράγοντας πίσω από τη φοροδιαφυγή είναι η αντίληψη της διαφθοράς. Όσο περισσότερο ένα άτομο τείνει να δέχεται απόπειρες δωροδοκίας, τόσο περισσότερο θα προσπαθεί να αποφύγει την καταβολή φόρων.

Επιπλέον, η περίπτωση της Ελλάδας δείχνει ότι οι άνθρωποι που βιώνουν υψηλότερα αισθήματα εθνικής υπερηφάνειας τείνουν να αποφύγουν την εξαπάτηση των φορολογικών νόμων περισσότερο.

Από πολλές μελέτες φαίνεται ότι η παραοικονομία ανθεί στην Ελλάδα, η Ελλάδα διατηρεί την υπεροχή με το επίπεδο της υπόγειας οικονομίας το 2015 φθάνοντας το εντυπωσιακό 22,4% του ΑΕΠ, δηλαδή σχεδόν το ένα τέταρτο της ελληνικής οικονομικής δραστηριότητας, λαμβάνοντας μια από τις πρώτες θέσεις ανάμεσα στις χώρες του ΟΟΣΑ.

Σε μελέτη του ο Βουσινάς (2017) σχετικά με την παραοικονομία στην Ελλάδα, αναφέρει ορισμένους σημαντικούς παράγοντες. Θεωρεί ότι το επίπεδο της φορολογικής επιβάρυνσης και οι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές οδηγούν τους ανθρώπους στην ανεπίσημη οικονομία, εξηγώντας έτσι το μεγάλο βαθμό ύπαρξης και ανάπτυξης της σκιάδους οικονομίας στην Ελλάδα. Επίσης, η αύξηση του ποσοστού ανεργίας αποτελεί ενισχυτικό παράγοντα της αδήλωτης απασχόλησης. Ένας ακόμα παράγοντας είναι ο βαθμός αποδοχής της κρατικής εξουσίας, ένα άτομο θα επιδιώξει να αναπτύξει δραστηριότητες στη μαύρη οικονομία εάν αντιλαμβάνεται ότι η εξουσία επιδιώκει να περιορίσει τους καρπούς της εργασίας του σε σύγκριση με ένα άτομο που πιστεύει ότι ο ρόλος του κράτους αυξάνει την ευημερία και προωθεί το κοινό καλό. Επιπλέον, ο βαθμός της κρατικής παρέμβασης μπορεί να βοηθήσει την ανάπτυξη της παραοικονομίας, ο οποίος μπορεί να μετρηθεί στον αριθμό των νόμων και κανονισμών, συμπεριλαμβανομένων των νόμων που αλλάζουν. Στην Ελλάδα, οι νόμοι, οι μεταρρυθμίσεις και οι κανονισμοί είναι πολυάριθμοι καθώς και οι αλλαγές ασταμάτητες.

Το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, τα υψηλά τέλη κοινωνικής ασφάλισης αλλά και οι κοινωνικές παροχές σε άτομα με χαμηλά εισοδήματα θεωρούνται ως ένας πολύ σημαντικός παράγοντας της ανάπτυξης της μαύρης οικονομίας. Από την άλλη και η σύνθεση του εργατικού δυναμικού στην Ελλάδα παίζει ζωτικό ρόλο στη δημιουργία και ενίσχυση της άτυπης οικονομίας. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ο γεωργικός τομέας και οι συναφείς βιομηχανίες, καθώς και ο τουριστικός τομέας, απασχολούν υψηλό ποσοστό αδήλων εργαζομένων. Έτσι, αν και αυτοί οι άνθρωποι παράγουν εργασία, δεν εμφανίζεται στις επίσημες στατιστικές του ΑΕΠ και οι ασφαλιστικές εισφορές δεν καταβάλλονται παρά τις επιχορηγήσεις και τις διευκολύνσεις που προσφέρει το κράτος και η Ευρωπαϊκή Ένωση (Βουσινάς, 2017).

Σύμφωνα με μια σχετική έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το Βρετανικό Ινστιτούτο οικονομικών θεμάτων (2013) υποστηρίζεται επίσης ότι οι

αυτοαπασχολούμενοι αποτελούν έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες που οδηγούν στο σχηματισμό της υπόγειας οικονομίας ανεξάρτητα από το επίπεδο της οικονομικής ανάπτυξης. Σε αντίθεση με τους μισθωτούς εργαζόμενους ή τις μεγάλες επιχειρήσεις, οι αυτοαπασχολούμενοι και οι μικρές επιχειρήσεις αποφεύγουν να πληρώνουν τους φόρους τους και είναι σε θέση να κρύψουν το εισόδημά τους επειδή η πιθανότητα εντοπισμού είναι πολύ χαμηλή.

Από τις Ηνωμένες Πολιτείες έως τη Γερμανία και από την Ιταλία έως τη Βουλγαρία, υπάρχουν μικρές επιχειρήσεις και πολλοί ελεύθεροι επαγγελματίες που αποκρύπτουν ένα μέρος του πραγματικού τους εισοδήματος, για να γλυτώσουν φόρους. Όμως ο αριθμός των πολύ μικρών επιχειρήσεων και των ελεύθερων επαγγελματιών είναι πολύ μικρός σε αυτές τις αναπτυγμένες χώρες και αυτό το φαινόμενο έχει σχετικά μικρό αντίκτυπο στα φορολογικά τους έσοδα. Από την άλλη μεριά στην Ελλάδα, αποτελεί ένα κρίσιμο χαρακτηριστικό του ελληνικού φορολογικού προβλήματος (Γεωργακόπουλος Θ., 2016).

Στην Ελλάδα το ποσοστό της αυτοαπασχόλησης είναι διπλάσιο του ευρωπαϊκού μέσου όρου 34%. Επίσης πολύ μικρές επιχειρήσεις από 0 έως 9 άτομα εργαζομένων στην Ελλάδα απασχολούν ένα εντυπωσιακό 59% του συνόλου των εργαζομένων στη χώρα διπλασιάζοντας τον μέσο όρο της ΕΕ. Το ποσοστό των εργαζομένων σε μεγάλες επιχειρήσεις (με περισσότερους από 250 υπαλλήλους) είναι μόλις 13% στην Ελλάδα, σε σύγκριση με 33% στην ΕΕ (Eurostat, 2015). Σύμφωνα με μελέτες, το ποσοστό των μη-δηλωθέντων εισοδημάτων των αυτοαπασχολούμενων κυμαίνεται στο 57-58,6%, ενώ για τους μισθωτούς το αντίστοιχο ποσοστό είναι 0,5-1% (ΔιαΝΕΟσις, 2016). Το πρόβλημα εντοπίζεται στο γεγονός ότι οι μικρές επιχειρήσεις απασχολούν ευκολότερα αδήλωτους εργαζομένους με αποτέλεσμα να αποφεύγουν την καταβολή φορολογικών και ασφαλιστικών φόρων. Επίσης, εκδίδουν λιγότερα τιμολόγια και αποδείξεις αποδίδοντας λιγότερο φόρο. Οι Schneider και Williams (2013) καταλήγουν ότι όσο υψηλότερο είναι το ποσοστό της αυτοαπασχόλησης, τόσο περισσότερες δραστηριότητες μπορούν να εκτελεστούν στη σκιώδη οικονομία, *ceteris paribus*.

Το πρόβλημα όμως θα λυνόταν αν το φορολογικό φρόνημα στην ελληνική κοινωνία ήταν υψηλό. Υπάρχουν στοιχεία ότι το επίπεδο της σκιώδους οικονομίας στην Ελλάδα είχε αυξηθεί κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και ιδιαίτερα κατά την περίοδο 2010-2013, μειώνοντας τη φορολογική ηθική και συμμόρφωση στη Ελλάδα. Σύμφωνα με τη έρευνα των Bitzenis et al. (2015) διερευνώντας εμπειρικά τη σκιώδη οικονομία στην Ελλάδα, την αλληλεπίδρασή της με την επίσημη οικονομία και τον

αντίκτυπο της διαφθοράς, δίνεται έμφαση στους σημαντικούς ρόλους μεταξύ άλλων της αυτοαπασχόλησης, της οικονομικής κρίσης και της φορολογικής ηθικής σε αντίθεση με τις ενδείξεις άλλων σχετικών ερευνών και διεθνών δημοσιευμένων δεικτών. Ο κυρίαρχος τύπος που χαρακτηρίζει τις συμπεριφορές των Ελλήνων φορολογουμένων μπορεί να προσεγγιστεί από τη συμπεριφορά του «υπό όρους συνεργάτη», του οποίου η στάση καθοδηγείται κυρίως από μια αίσθηση ανισότητας και από την τάση προς δραστηριότητες φοροδιαφυγής για την αποκατάσταση της ισότητας, ενώ η απογοήτευση προς τους θεσμικούς παράγοντες, όπως π.χ. οι ενέργειες του κρατικού μηχανισμού ή των φορολογικών αρχών, τείνουν επίσης να υπονομεύσουν περαιτέρω τη φορολογική ηθική.

Διερευνώντας τη φορολογική ηθική στην Ελλάδα είτε μέσω μελετών για τη φοροδιαφυγή ή μελετών που εστιάζουν στις αδυναμίες των υπαλλήλων της χώρας στα θεσμικά της όργανα καταλήγουμε ότι η εκτεταμένη φοροδιαφυγή οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην ιστορική δυσπιστία μεταξύ του ελληνικού κράτους και των πολιτών της (Μπαλάς και Τσούκας, 1998). Πάνω από μια δεκαετία αργότερα και παρά την εποχή της θετικής εξωστρέφειας μέσω της εμπειρίας του ευρώ, το χαμηλό φορολογικό φρόνημα χαρακτηρίζεται από δυσπιστία, τόσο στον κρατικό μηχανισμό όσο και στους κρατικούς θεσμούς αλλά και σε άλλους φορολογούμενους και παραμένει μια σημαντική αιτία για την αδυναμία των φορολογικών αρχών να επιτύχουν τους προβλεπόμενους στόχους φορολογικών εσόδων (Καπλάνογλου και Ράπανος, 2013).

Από θεωρητική άποψη, αυτή η μορφή δυσπιστίας επηρεάζει δύο συγκεκριμένους καθοριστικούς ηθικούς παράγοντες: Πρώτον, την αμοιβαιότητα στην οποία ένας πρόσθετος όρος χρησιμότητας για την καταβολή φόρων εξαρτάται κατά κάποιο τρόπο από τη σχέση του ατόμου με τον κρατικό μηχανισμό, τις αντιλήψεις σχετικά με τη δικαιοσύνη του φορολογικού συστήματος και την ποιότητα των δημόσιων υπηρεσιών και δεύτερον, τις ομότιμες επιδράσεις και τις κοινωνικές επιρροές, στις οποίες ο πρόσθετος όρος χρησιμότητας για την καταβολή φόρων εξαρτάται από τις απόψεις ή τη συμπεριφορά άλλων ατόμων (Luttmer & Singhal, 2014).

Κεφάλαιο 6. Ερευνητικό Πλαίσιο

6.1. Ερευνητική Προσέγγιση Και Μεθοδολογία

Σε αυτό το κεφάλαιο ξεκινάει το εμπειρικό μέρος της εργασίας. Πιο συγκεκριμένα αρχικά αναλύεται ο πληθυσμός και το δείγμα της έρευνας. Στη συνέχεια του κεφαλαίου περιγράφεται εκτενώς το περιεχόμενο του ερωτηματολογίου της εμπειρικής έρευνας.

Όλες οι επιστημονικές έρευνες ταξινομούνται σε δύο μεγάλες κατηγορίες, τις ποιοτικές και τις ποσοτικές. Η πρώτη και κυριότερη μεθοδολογική επιλογή που πρέπει να κάνει κάθε μελετητής είναι να αποφασίσει ποια από αυτές τις δύο μεθόδους, ή ποιο συνδυασμό τους θα ακολουθήσει (Robson, 2010). Στην παρούσα μελέτη χρησιμοποιήθηκε η ποσοτική μέθοδος (quantitative research), η οποία αποτελεί τη βασική επιλογή στις περιπτώσεις κατά τις οποίες διερευνάται η αποτίμηση σχέσεων μεταξύ μεταβλητών.

Το δείγμα αποτελείται από 429 Έλληνες φορολογούμενους, που είναι ένας αριθμός που περιορίζει την πιθανότητα σφάλματος δειγματοληψίας, καθώς έχει επιλεγεί ένα όσο το δυνατό μεγαλύτερο δείγμα από τον πληθυσμό, αλλά και με βάση τις δυνατότητες που υπήρχαν για τη διεξαγωγή της έρευνας (Creswell, 2011). Για την διεξαγωγή της έρευνας χρησιμοποιήθηκε το πιο διαδεδομένο όργανο συλλογής δεδομένων, που είναι το ανώνυμο ερωτηματολόγιο. Το ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε μέσα από εντελή έρευνα της διεθνούς βιβλιογραφίας το οποίο στάλθηκε σε Έλληνες φορολογούμενους μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Κατά το σχεδιασμό του ερωτηματολογίου επιχειρήθηκε να συνδεθούν ο σκοπός και τα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας με τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου, ώστε να εξασφαλιστεί η εγκυρότητα του περιεχομένου του (Robson, 2007). Πιο συγκεκριμένα, η ερευνητική διαδικασία που ακολουθήθηκε είναι αυτή της περιγραφικής δειγματοληπτικής μεθόδου, καθώς κύριος στόχος της είναι η περιγραφή των στάσεων και απόψεων ανθρώπων πάνω σε κάποιο ζήτημα σε μία χρονική στιγμή (Creswell, 2011). Οι έρευνες αυτές λέγονται cross-sectional και ιδανικά αποτελούν ένα στιγμιότυπο (snapshot) του πληθυσμού τη στιγμή της έρευνας. Ο δειγματοληπτικός ερευνητικός σχεδιασμός αποτελεί μια απλή τυχαία δειγματοληψία που απευθύνεται σε ένα υποσύνολο του πληθυσμού και καταγράφει τη στάση των φορολογουμένων σε θέματα φορολογικής ηθικής και συμμόρφωσης. Οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου είναι προτάσεις

καταφατικές κλειστού τύπου και συνοδεύτηκαν από απαντήσεις τις κλίμακας Likert κλειστού τύπου με κλίμακα συμφωνίας από το 1 έως το 5 με την αντίστοιχη διαβάθμιση «δε συμφωνώ καθόλου» έως «συμφωνώ πάρα πολύ». Έγινε μεγάλη προσπάθεια η διατύπωση των προτάσεων να είναι αντικειμενικές για να μην επηρεάσουν τη κρίση του συμμετέχοντα και σε σαφή, απλή και κατανοητή γλώσσα.

Στην αρχή επικεντρώνεται στο δημογραφικό προφίλ των συμμετεχόντων στην έρευνα, με ερωτήσεις σχετικά με το φύλο, την ηλικία, την εκπαίδευση, την απασχόληση και το εισόδημα. Στη συνέχεια οι ερωτήσεις χωρίζονται σε πέντε μέρη, με πέντε διαφορετικές θεματικές ενότητες.

Το Α΄ μέρος των ερωτήσεων αποτελείται από επτά ερωτήσεις σε σχέση με τη φορολογική ηθική του κάθε συμμετέχοντα. Ο ερωτώμενος καλείται να απαντήσει για τη παραβατικότητα των φορολογικών νόμων από τους φορολογούμενους, την πληρωμή λιγότερου φόρου αν γνωρίζουν ότι δε θα γίνει αντιληπτό από τις φορολογικές αρχές, την πληρωμή των φόρων εθελοντικά για δημόσιους σκοπούς, τη χρηματοδότηση των δημόσιων εσόδων από τα φορολογικά έσοδα. Τέλος, ζητάται να πουν την γνώμη τους σχετικά με την παραβίαση των φορολογικών νόμων και αν επηρεάζονται οι φορολογούμενοι σε σχέση με τη φορολογική τους ηθική από το περίγυρό τους και από την πολιτική που ακολουθεί ο κρατικός μηχανισμός. Οι ερωτήσεις αυτής της ενότητας προήρθαν από το βιβλίο του Torgler B. (2007) το οποίο περιλαμβάνει μία θεωρητική και εμπειρική ανάλυση στη φορολογική ηθική και συμμόρφωση, καθώς επίσης από τους Singhal M. και Luttmner E. (2014) αλλά και τον Mayowan Y. (2018) με τις έρευνές τους στη φορολογική ηθική.

Το Β΄ μέρος των ερωτήσεων αποτελείται από οχτώ ερωτήσεις με θέμα τη φοροδιαφυγή, η έρευνα προσπαθεί να καταγράψει την άποψη του φορολογούμενου απαντώντας σε τι βαθμό πιστεύει ότι έχει καταπολεμηθεί η φοροδιαφυγή, επίσης αν η φοροδιαφυγή επηρεάζεται από την αύξηση της φορολογικής συμμόρφωσης, από την σωστή ενημέρωση των φορολογουμένων από τον κρατικό μηχανισμό σχετικά με φορολογικά θέματα που τους αφορά, με την εκπαίδευσή τους σε θέματα της φορολογίας από τις υπηρεσίες παιδείας, από την απλοποίηση της φορολογικής νομοθεσίας, την αύξηση των φόρων και τέλος τον ανταγωνισμό της αγοράς. Οι ερωτήσεις προήλθαν από το άρθρο των Cerqulti R. και Corppier R. (2011) για τη φοροδιαφυγή και τις επιπτώσεις στην οικονομική ανάπτυξη, από την Saad N. (2014) σχετικά με τη φορολογική γνώση, την πολυπλοκότητα και τη φορολογική συμμόρφωση και τον Kirchgässner G. (2011) με την έρευνά του στη φορολογική ηθική, τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία.

Το Γ' μέρος των ερωτήσεων επικεντρώνεται στην άποψη των συμμετεχόντων για την εμπιστοσύνη τους στον κρατικό μηχανισμό. Αρχικά, καταγράφουμε την άποψη των φορολογουμένων για το αν υπάρχει εμπιστοσύνη προς τον κρατικό μηχανισμό και τις φορολογικές αρχές. Στην συνέχεια, θέλουμε να μας απαντήσουν σε τι βαθμό πιστεύουν ότι υπάρχει εμπιστοσύνη στον κρατικό μηχανισμό για τη διαχείριση των εσόδων από τους φόρους, για τη σωστή και δίκαιη κατανομή των φόρων από τον κρατικό μηχανισμό, το ενδιαφέρον για την άποψη των φορολογουμένων από τον κρατικό μηχανισμό, αν ενημερώνει τους πολίτες για τη χρησιμότητα των εσόδων από τους φόρους και για τις αλλαγές στην νομοθεσία σε θέματα που τους αφορούν. Σχετικά με τις φορολογικές αρχές, ρωτήθηκαν σε τι βαθμό οι φορολογικές αρχές είναι πρόθυμες να ενημερώσουν τον φορολογούμενο και σε τι βαθμό τους ενημερώνουν σωστά. Τέλος, σε τι βαθμό οι φορολογικές αρχές είναι αποτελεσματικές σε ότι αφορά τους ελέγχους που διεξάγουν. Ειδικότερα σε αυτή την ενότητα οι ερωτήσεις βασίστηκαν στο βιβλίο του Kirchler E. (2007) που ερευνά την οικονομική ψυχολογία της φορολογικής συμπεριφοράς, αναλύοντας το ρόλο της εμπιστοσύνης των φορολογουμένων στο κρατικό μηχανισμό για να συμμορφωθούν φορολογικά.

Το Δ' μέρος αποτελείται από πέντε ερωτήσεις σχετικά με την εμπιστοσύνη των φορολογουμένων στην φορολογική νομοθεσία. Εδώ καλείται ο συμμετέχοντας να μας απαντήσει σε τι βαθμό πιστεύει ότι η φορολογική νομοθεσία είναι αξιόπιστη, αποτελεσματική, πολύπλοκη, δίκαιη προς όλα τα κοινωνικά στρώματα και σταθερή χωρίς αλλαγές ανά τακτά χρονικά διαστήματα. Για τη διατύπωση αυτών των ερωτήσεων έγινε μελέτη στο άρθρου του Karlow L. (1995) που ασχολήθηκε με το πως η πολυπλοκότητα και η επιβλητική συμμόρφωση επηρεάζει την αξιοπιστία και την αποτελεσματικότητα του φόρου εισοδήματος.

Στο Ε' και τελευταίο μέρος του ερωτηματολογίου αναφερόμαστε στο θέμα της φορολογικής συμμόρφωσης. Οι ερωτηθέντες μας δίνουν απαντήσεις όπως σε τι βαθμό η φορολογική ηθική επηρεάζει τη φορολογική συμμόρφωση, σε τι βαθμό η αύξηση της εμπιστοσύνης των φορολογουμένων προς τις φορολογικές αρχές συμβάλει στη φορολογική συμμόρφωση, σε τι βαθμό οι φορολογούμενοι τείνουν στη διαφθορά αν η θεσμική ποιότητα είναι χαμηλή. Στις επόμενες ερωτήσεις γίνεται αναφορά στα κίνητρα που δίνει ο κρατικός μηχανισμός στους φορολογούμενους για φορολογική συμμόρφωση, σε τι βαθμό ανταμείβει τους έντιμους πολίτες ο κρατικός μηχανισμός και πόσο καταφέρνει να αυξήσει τα ποσοστά αυτών. Έπειτα εξετάζεται σε τι βαθμό ο κρατικός μηχανισμός έχει μειώσει τους πόρους που δαπανά σε ότι αφορά τους φορολογικούς ελέγχους, το βαθμό στον οποίο έχει αυξήσει την αποδοτικότητα των φορολογικών

ελέγχων και αν θα ωφελήσει η εντατικοποίηση των ελέγχων στην καταπολέμηση της φοροδιαφυγής. Τελευταία αλλά καθόλου ασήμαντη είναι η ερώτηση που αφορά το βαθμό που οι φορολογούμενοι αισθάνονται ότι λαμβάνουν τις δημόσιες υπηρεσίες για τους φόρους που πληρώνουν. Σε αυτό το σημείο έγινε εκτενής έρευνα στη διεθνή βιβλιογραφία στους παράγοντες που επηρεάζουν τη φορολογική συμμόρφωση όπως αναφέρθηκε σε αυτούς οι Onu D. (2017), Alm J., Kirchler E., Muehlbacher S., Katharina Gangl, Hofmann E., Kogler C., Pollai M. (2012) και Virgilijus R. (2016).

6.2. Ερευνητικά Αποτελέσματα και Ανάλυση

Στο παρόν κεφάλαιο θα ακολουθήσει η ανάλυση και παρουσίαση των ευρημάτων που προέκυψαν από την έρευνα. Η επεξεργασία των στοιχείων που προέκυψαν από τα ερωτηματολόγια διεξήχθη μέσω του στατιστικού πακέτου SPSS. Από αυτό, προέκυψαν περιγραφικά στοιχεία, γραφήματα, πίνακες συσχετίσεων μεταξύ των μεταβλητών, καθώς και ανάλυση με διερευνητική παραγοντική ανάλυση. Η διερευνητική παραγοντική ανάλυση χρησιμοποιείται για να βρεθεί η δομή των παραγόντων που μπορεί να διαμορφώνουν οι μεταβλητές. Η τεχνική βασίζεται στις συσχετίσεις που έχουν οι μεταβλητές μεταξύ τους και μπορεί να δημιουργήσει παράγοντες που ενσωματώνουν μεταβλητές με κοινή πληροφόρηση (Hair et al., 1998; Tabachnick & Fidell, 2001).

Πριν από την διεξαγωγή της παραγοντικής ανάλυσης χρειάζεται να ληφθούν τέσσερις αποφάσεις σχετικές με: 1) Το μοντέλο που θα χρησιμοποιηθεί για την εξαγωγή των παραγόντων που εκπροσωπούν τα δεδομένα, 2) τη μέθοδο περιστροφής που θα χρησιμοποιηθεί, 3) τα όρια αποκοπής των μεταβλητών από τους παράγοντες με βάση τα παραγοντικά τους φορτία και 4) τα κριτήρια για τον αριθμό των παραγόντων που θα εξαχθούν.

Η κοινή παραγοντική ανάλυση βασίζεται στον πίνακα συσχετίσεων και στα ποσοστά της διακύμανσης που μια μεταβλητή μοιράζεται με τον παράγοντα. Ο στόχος της κοινής παραγοντικής ανάλυσης είναι να εξαγάγει όσο το δυνατό περισσότερους παράγοντες απαραίτητους, για να ερμηνεύσουν τις συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών. Ο στόχος της έρευνας είναι να δημιουργήσει μια συνοπτική εκπροσώπηση των συσχετίσεων μεταξύ των αρχικών μεταβλητών και επομένως, η κοινή παραγοντική ανάλυση θεωρείται καταλληλότερη ως μέθοδος (Fabrigar et al., 1999).

6.3. Περιγραφική Στατιστική Ανάλυση

Αυτή η ενότητα παρουσιάζει συχνότητες και ποσοστά για τα προσωπικά και τα δημογραφικά των αποκρινόμενων, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε τα εξής:

Αρχικά, η κατανομή του δείγματος ως προς το φύλο δεν είναι σχετικά ισότιμη, καθώς ο αριθμός των γυναικών υπερτερεί, 71,6% γυναίκες έναντι 28,4% άνδρες (Πίνακας 1).

ΦΥΛΟ		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Άντρας	122	28,4	28,4	28,4
	Γυναίκα	307	71,6	71,6	100
	Total	429	100	100	

Πίνακας 1. Φύλο

Όσον αφορά στην ηλικία, η ηλικιακή ομάδα που υπερτερεί είναι αυτή των 35-45 με ποσοστό 52,9% και ακολουθεί με μεγάλη συμμετοχή η ηλικιακή ομάδα 25-34 με μικρότερο ποσοστό 31%. Μικρότερη συμμετοχή παρουσιάζει η ηλικιακή ομάδα 46-55 με 8,9% και ακόμη μικρότερη συμμετοχή οι ηλικιακοί ομάδες των 18-24 και 56-65 με 3,7% και 3,5% αντίστοιχα (Πίνακας 2).

ΗΛΙΚΙΑ		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	18-24	16	3,7	3,7	3,7
	25-34	133	31	31	34,7
	35-45	227	52,9	52,9	87,6
	46-55	38	8,9	8,9	96,5
	56-65	15	3,5	3,5	100
	Total	429	100	100	

Πίνακας 2. Ηλικία

Όσον αφορά τη συχνότητα των απαντήσεων σύμφωνα με την εκπαίδευση, το μεγαλύτερο ποσοστό με 52,2% του δείγματος αποτελεί η τριτοβάθμια εκπαίδευση Τ.Ε.Ι.

ή Α.Ε.Ι, ακολουθεί με ένα καλό ποσοστό 31,2% οι κάτοχοι μεταπτυχιακού, με μικρό ποσοστό 14,2% η δευτεροβάθμια εκπαίδευση και με ποσοστά κοντά στη μονάδα με 1,6% οι κάτοχοι διδακτορικού και η υποχρεωτική εκπαίδευση 0,7% (Πίνακας 3).

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Υποχρεωτική Εκπαίδευση	3	0,7	0,7	0,7
	Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση	61	14,2	14,2	14,9
	Τ.Ε.Ι ή Α.Ε.Ι.	224	52,2	52,2	67,1
	Μεταπτυχιακό	134	31,2	31,2	98,4
	Διδακτορικό	7	1,6	1,6	100
	Total	429	100	100	

Πίνακας 3. Εκπαίδευση

Στον παρακάτω πίνακα που ακολουθεί απεικονίζεται η συχνότητα και τα ποσοστά των απαντήσεων των ερωτηθέντων σύμφωνα με την απασχόληση τους. Το 39,4% του δείγματος είναι Ιδιωτικοί Υπάλληλοι, το 21,4% Ελεύθεροι Επαγγελματίες, το 20,0% είναι Δημόσιοι υπάλληλοι και το 15,4% είναι Άνεργοι. Ένα μικρό ποσοστό συγκεντρώνουν οι Φοιτητές οι οποίοι με συχνότητα 10 αντιστοιχούν σε ποσοστό 2,3% επί του συνόλου. Τέλος, με μικρότερο ποσοστό εμφανίζονται οι συνταξιούχοι με μόλις 6 συμμετοχές και με ποσοστό 1,4% επί του συνόλου (Πίνακας 4).

ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ιδιωτικός υπάλληλος	169	39,4	39,4	39,4
	Δημόσιος υπάλληλος	86	20	20	59,4
	Συνταξιούχος	6	1,4	1,4	60,8
	Ελεύθερος επαγγελ. \Επιχείρηση	92	21,4	21,4	82,3
	Φοιτητής	10	2,3	2,3	84,6
	Άνεργος	66	15,4	15,4	100
	Total	429	100	100	

Πίνακας 4. Απασχόληση

Όσον αφορά στο ετήσιο εισόδημα των φορολογουμένων, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων ανέφερε ως ετήσιο εισόδημα 10.000€ - 20.000€, ενώ με μικρή διαφορά ακολουθεί η κλίμακα των 0€ - 10.000€ (Πίνακας 5).

ΕΙΣΟΔΗΜΑ		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0 - 10.000	163	38	38	38
	10.000 - 20.000	198	46,2	46,2	84,1
	20.000 - 30.000	44	10,3	10,3	94,4
	30.000 - 40.000	12	2,8	2,8	97,2
	40.000 - άνω	12	2,8	2,8	100
	Total	429	100	100	

Πίνακας 5. Εισόδημα

6.4. Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση (ΔΠΑ)

Για την διερεύνηση και ταυτοποίηση των "ομάδων" που μπορεί να διαμορφώνουν τα 38 στοιχεία του ερωτηματολογίου υιοθετήθηκε η διερευνητική παραγοντική ανάλυση. Πρωτίστως ελέγχθηκαν οι μεταβλητές για την παρουσία συσχετίσεων τους με τον συντελεστή Pearson. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπάρχει μεγάλος αριθμός στατιστικά σημαντικών συσχετίσεων και ότι είναι πιθανή η ομαδοποίηση των μεταβλητών με κοινή συνδιακύμανση σε παράγοντες.

Από τη παραγοντική ανάλυση προέκυψε ότι κανένα communality δεν είναι χαμηλό και συνεπώς όλες οι μεταβλητές συσχετίζονται με κάποιο παράγοντα όπως φαίνεται παρακάτω από τον πίνακα των communalities (πίνακας 6). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπάρχει μεγάλος αριθμός στατιστικά σημαντικών συσχετίσεων και ότι είναι πιθανή η ομαδοποίηση των μεταβλητών με κοινή συνδιακύμανση σε παράγοντες.

Σε αυτό το σημείο καλό είναι να αναφερθεί ότι οι ερωτήσεις E1, E2, E5 και E26 επειδή είχαν αρνητική υπόσταση επί του φυσιολογικού έπρεπε να αντιστραφούν ώστε τα αποτελέσματα να είναι σωστά. Η τεχνική της περιστροφής είναι μια διαδικασία που βελτιώνει τα παραγοντικά φορτία μεταξύ παραγόντων και μεταβλητών. Από την παραγοντική ανάλυση εξαιρέθηκαν οι ερωτήσεις E1 έως E7, E9, E14, E15, E26, E29 έως E31, E35, E37 από τον παραπάνω πίνακα καθότι δεν παρουσίασαν παραγοντικά φορτία με τιμές > 0,4 όπως θα αναλυθεί παρακάτω.

COMMUNALITIES			
A/A SPSS	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ	Initial	Extraction
E1	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι γίνεται η παραβίαση των φορολογικών νόμων από τους φορολογούμενους;	1	0,643
E2	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι θα πληρώνατε λιγότερο φόρο αν γνωρίζατε ότι δε θα γίνει αντιληπτό από τις φορολογικές αρχές;	1	0,596
E3	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι πληρώνετε τους φόρους σας εθελοντικά για δημόσιους σκοπούς;	1	0,695
E4	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι τα φορολογικά έσοδα χρηματοδοτούν τα δημόσια αγαθά;	1	0,624
E5	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι η παραβίαση των φορολογικών νόμων είναι δικαιολογημένη;	1	0,605
E6	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι η φορολογική σας ηθική επηρεάζεται από τη φορολογική συμμόρφωση του κοινωνικού σας περιγύρου;	1	0,616
E7	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι η φορολογική σας ηθική επηρεάζεται από τη φορολογική πολιτική που ακολουθείτε από το κράτος;	1	0,660
E8	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι έχει καταπολεμηθεί το φαινόμενο της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα;	1	0,597
E9	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι η αύξηση της φορολογικής συμμόρφωσης μειώνει τη φοροδιαφυγή;	1	0,475
E10	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι οι φορολογούμενοι προσπαθούν να είναι ορθά ενημερωμένοι για τα φορολογικά θέματα που τους αφορούν;	1	0,638
E11	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι ο κρατικός μηχανισμός έχει επιτύχει την σωστή ενημέρωση των φορολογουμένων;	1	0,704
E12	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι οι φορολογούμενοι εκπαιδεύονται από τις υπηρεσίες παιδείας του κρατικού μηχανισμού;	1	0,577
E13	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι ο κρατικός μηχανισμός έχει επιτύχει την απλοποίηση της νομοθεσίας;	1	0,599
E14	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι οι φορολογούμενοι φοροδιαφεύγουν λόγω αύξησης των φόρων;	1	0,631
E15	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι οι φορολογούμενοι φοροδιαφεύγουν λόγω του ανταγωνισμού της αγοράς;	1	0,708
E16	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι υπάρχει εμπιστοσύνη προς τον κρατικό μηχανισμό για τη διαχείριση των εσόδων από τους φόρους;	1	0,533
E17	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι ο κρατικός μηχανισμός ενημερώνει τους πολίτες για τη χρησιμότητα των εσόδων από τους φόρους;	1	0,602
E18	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι ο κρατικός μηχανισμός ενδιαφέρεται για την άποψη των φορολογουμένων;	1	0,610
E19	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι οι φορολογικές αρχές είναι πρόθυμες να ενημερώσουν τον φορολογούμενο;	1	0,680
E20	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι οι φορολογικές αρχές ενημερώνουν σωστά τον φορολογούμενο;	1	0,703
E21	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι ο κρατικός μηχανισμός προσπαθεί να ενημερώνει τον φορολογούμενο σχετικά με αλλαγές στην νομοθεσία που τον αφορούν;	1	0,708
E22	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι οι φορολογικές αρχές είναι αποτελεσματικές σε ότι αφορά τους ελέγχους που διεξάγουν;	1	0,645
E23	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι ο κρατικός μηχανισμός κάνει σωστή και δίκαιη κατανομή των φόρων;	1	0,688
E24	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι η φορολογική νομοθεσία είναι αξιόπιστη;	1	0,644
E25	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι η φορολογική νομοθεσία είναι αποτελεσματική;	1	0,615
E26	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι η φορολογική νομοθεσία είναι πολύπλοκη;	1	0,705
E27	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι η φορολογική νομοθεσία είναι δίκαιη προς όλα τα κοινωνικά στρώματα;	1	0,667
E28	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι η φορολογική νομοθεσία είναι σταθερή χωρίς αλλαγές ανά τακτά χρονικά διαστήματα;	1	0,562
E29	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι η φορολογική ηθική επηρεάζει τη φορολογική συμμόρφωση;	1	0,670
E30	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι η αύξηση της εμπιστοσύνης των φορολογουμένων προς τις φορολογικές αρχές συμβάλει στη φορολογική συμμόρφωση;	1	0,665
E31	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι οι φορολογούμενοι τείνουν στη διαφθορά αν η θεσμική ποιότητα (κράτος, φορολογικό σύστημα, δημόσιος τομέας) είναι χαμηλή;	1	0,544
E32	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι ο κρατικός μηχανισμός δίνει κίνητρα στους φορολογούμενους για φορολογική συμμόρφωση;	1	0,652
E33	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι ο κρατικός μηχανισμός ανταμείβει τους έντιμους φορολογούμενους;	1	0,724
E34	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι ο κρατικός μηχανισμός έχει καταφέρει να αυξήσει τα ποσοστά έντιμων φορολογουμένων;	1	0,632
E35	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι ο κρατικός μηχανισμός έχει μειώσει τους πόρους που δαπανά σε ότι αφορά τους φορολογικούς ελέγχους (μισθοί ελεγκτών, διαχείριση στοιχείων, κόστος, χρόνος);	1	0,553
E36	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι ο κρατικός μηχανισμός έχει αυξήσει την αποδοτικότητα των φορολογικών ελέγχων;	1	0,685
E37	Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι θα ωφελήσει η εντατικοποίηση των ελέγχων στην καταπολέμηση της φοροδιαφυγής;	1	0,628
E38	Σε τι βαθμό πιστεύετε οι φορολογούμενοι αισθάνονται ότι λαμβάνουν τις δημόσιες υπηρεσίες για τους φόρους που πληρώνουν;	1	0,541

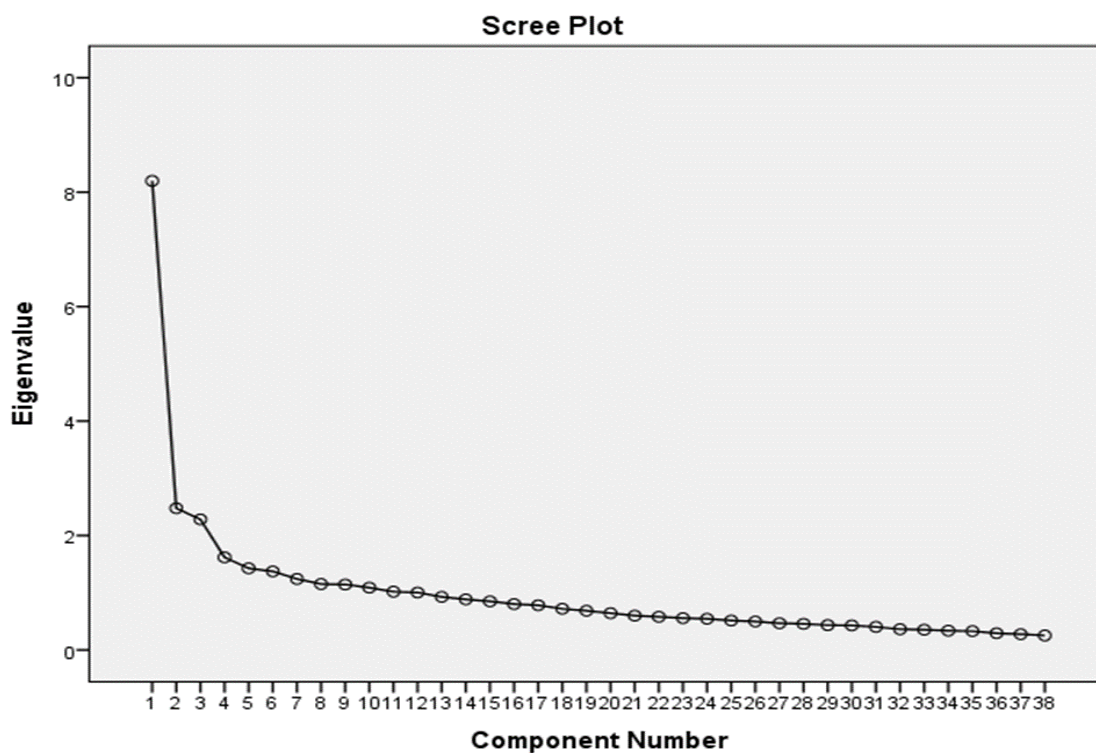
Πίνακας 6. Συσχέτιση Μεταξύ Μεταβλητών – Ερωτήσεων

Ο επόμενος πίνακας "Total Variance Explained" (πίνακας 7) παρουσιάζει τα αποτελέσματα της παραγοντικής ανάλυσης με τη μέθοδο της "Principal Component Analysis". Η τεχνική περιστροφής varimax εντόπισε 12 ομαδοποιημένους παράγοντες, οι οποίοι λαμβάνουν ιδιοτιμές μεγαλύτερες της μονάδας (eigenvalues > 1). Οι δώδεκα αυτοί παράγοντες ερμηνεύουν το 63,312% της συνολικής διακύμανσης των δεδομένων.

Total Variance Explained									
Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared			Rotation Sums of Squared		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	8,197	21,572	21,572	8,197	21,572	21,572	4,074	10,720	10,720
2	2,477	6,518	28,091	2,477	6,518	28,091	2,400	6,317	17,037
3	2,283	6,007	34,098	2,283	6,007	34,098	2,313	6,087	23,124
4	1,618	4,257	38,355	1,618	4,257	38,355	2,271	5,976	29,100
5	1,427	3,755	42,110	1,427	3,755	42,110	1,983	5,218	34,318
6	1,373	3,612	45,722	1,373	3,612	45,722	1,978	5,206	39,524
7	1,241	3,267	48,988	1,241	3,267	48,988	1,871	4,924	44,448
8	1,152	3,031	52,019	1,152	3,031	52,019	1,544	4,064	48,512
9	1,144	3,011	55,031	1,144	3,011	55,031	1,482	3,900	52,412
10	1,089	2,865	57,896	1,089	2,865	57,896	1,435	3,777	56,190
11	1,018	2,679	60,575	1,018	2,679	60,575	1,338	3,520	59,709
12	1,004	2,642	63,217	1,004	2,642	63,217	1,333	3,508	63,217
13	0,927	2,440	65,657						
14	0,884	2,325	67,983						
15	0,850	2,236	70,218						
16	0,802	2,112	72,330						
17	0,782	2,057	74,387						
18	0,718	1,891	76,278						
19	0,685	1,803	78,081						
20	0,642	1,690	79,771						
21	0,599	1,577	81,348						
22	0,580	1,527	82,875						
23	0,556	1,463	84,338						
24	0,545	1,435	85,773						
25	0,515	1,355	87,128						
26	0,498	1,311	88,440						
27	0,467	1,230	89,669						
28	0,456	1,200	90,870						
29	0,434	1,143	92,012						
30	0,428	1,126	93,139						
31	0,403	1,061	94,199						
32	0,363	0,954	95,153						
33	0,354	0,930	96,084						
34	0,338	0,888	96,972						
35	0,329	0,865	97,837						
36	0,293	0,771	98,608						
37	0,276	0,727	99,334						
38	0,253	0,666	100						
Extraction Method: Principal Component Analysis.									

Πίνακας 7. Αποτελέσματα Παραγοντικής Ανάλυσης

Το διάγραμμα παρυφής (scree plot) επιβεβαιώνει με σαφήνεια την ύπαρξη 12 παραγόντων. Η κλίση του αλλάζει μετά τον 13ο παράγοντα (Διάγραμμα 1).

Διάγραμμα 1. Παρυφής (scree Plot)

Από το πίνακα "Rotated Component Matrix" (Πίνακας 9) όπως φαίνεται παρακάτω προέκυψαν τελικά **8 παράγοντες** με φορτία (loadings) μεγαλύτερα από 0,3. Συγκεκριμένα είναι οι παρακάτω (Πίνακας 8):

ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ	ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ
1	16, 18, 17, 19, 20, 21, 23, 24
2	8, 22, 25, 36
3	12, 27, 28, 38
4	32, 33, 34
5	2, 7, 6
6	9, 29, 30, 31
7	10, 11, 13
8	5, 35, 37

Πίνακας 8. Ανάλυση Παραγόντων

Rotated Component Matrix ^a												
	Component											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
E19	0,782	0,167	0,116	0,039	-0,038	0,027	0,082	0,114	0,027	-0,021	0,006	-0,040
E20	0,752	0,199	0,038	0,089	-0,114	0,012	0,244	0,036	-0,005	0,018	0,074	-0,087
E21	0,730	0,119	-0,080	0,195	0,010	0,039	0,251	0,016	0,028	-0,016	0,210	-0,089
E18	0,647	0,119	0,227	0,276	0,098	0,034	0,082	0,057	-0,030	0,052	-0,088	0,131
E17	0,602	0,014	0,246	0,300	0,060	-0,026	0,034	0,031	0,087	0,157	0,123	0,187
E23	0,518	0,392	0,425	0,118	0,075	0,104	-0,057	-0,061	-0,211	0,046	-0,036	0,007
E24	0,405	0,356	0,368	0,107	0,036	0,177	0,030	0,080	-0,159	0,295	0,233	0,015
E16	0,386	0,078	0,309	0,224	0,040	-0,052	0,096	0,077	0,087	0,160	0,343	0,249
E22	0,235	0,730	0,110	-0,024	-0,100	-0,007	0,043	0,085	0,153	0,037	-0,031	-0,010
E36	0,211	0,690	0,075	0,276	-0,023	-0,068	0,124	0,196	0,096	-0,105	-0,047	-0,003
E8	0,119	0,556	-0,048	0,192	0,084	0,091	0,164	-0,186	-0,106	0,060	0,135	0,352
E25	0,386	0,414	0,312	0,154	0,099	0,095	0,031	0,061	-0,022	0,199	0,265	0,199
E38	0,296	0,092	0,564	0,222	0,009	-0,068	0,206	0,114	-0,031	0,080	-0,069	0,066
E12	0,036	0,003	0,558	0,178	0,013	-0,024	0,440	-0,089	-0,009	0,100	0,047	0,133
E28	0,159	0,130	0,546	0,105	-0,089	-0,068	-0,038	0,204	0,160	-0,225	0,220	-0,175
E27	0,242	0,408	0,485	0,119	0,104	0,222	-0,136	-0,100	-0,297	0,086	-0,008	0,090
E33	0,193	0,074	0,295	0,753	-0,020	-0,022	0,075	-0,082	0,025	-0,009	0,113	-0,026
E32	0,209	0,060	0,047	0,750	0,024	0,054	0,069	0,080	-0,106	0,074	0,004	0,085
E34	0,226	0,318	0,115	0,642	-0,012	-0,033	0,130	0,139	0,017	-0,011	0,092	0,091
E7	-0,048	0,000	-0,066	-0,040	0,788	-0,006	-0,011	0,043	0,119	-0,092	0,074	0,028
E6	0,072	0,055	0,066	0,010	0,731	-0,114	0,116	0,088	0,092	0,047	-0,102	0,118
E2	-0,011	0,121	-0,031	-0,048	-0,643	-0,060	0,015	0,197	-0,063	0,109	0,061	0,320
E30	0,041	0,016	-0,020	0,021	-0,015	0,801	0,083	0,085	0,011	0,045	-0,047	-0,048
E29	0,137	-0,024	0,012	0,044	-0,123	0,758	-0,045	0,119	0,154	0,004	0,020	0,138
E31	-0,123	0,045	-0,063	-0,174	0,032	0,552	0,088	0,029	0,088	-0,099	-0,232	-0,327
E9	-0,038	0,289	0,087	0,160	0,253	0,359	0,134	0,244	-0,043	0,287	0,043	0,018
E10	0,153	0,035	-0,056	0,052	0,074	0,135	0,755	-0,031	-0,047	-0,092	-0,042	0,033
E11	0,270	0,188	0,206	0,084	0,032	0,017	0,731	0,059	0,022	0,060	0,052	-0,022
E13	0,258	-0,010	0,385	0,186	-0,006	-0,073	0,473	0,122	0,159	0,047	0,278	-0,014
E37	0,046	0,052	0,067	0,001	0,022	0,278	0,055	0,711	-0,032	0,050	0,160	-0,066
E35	0,131	0,235	0,022	0,244	0,174	-0,015	-0,018	0,564	-0,056	0,067	-0,229	-0,108
E5	0,124	-0,098	0,042	-0,051	-0,345	0,094	-0,036	0,560	-0,280	0,041	-0,009	0,230
E15	0,059	0,086	0,226	-0,051	0,153	0,098	-0,049	-0,063	0,757	-0,038	-0,169	0,033
E14	-0,017	0,019	-0,274	-0,017	0,207	0,167	0,050	-0,156	0,670	0,075	-0,004	-0,047
E3	-0,038	0,029	-0,052	0,084	-0,149	-0,053	-0,052	0,067	0,058	0,785	0,064	-0,166
E4	0,412	0,000	0,165	-0,063	-0,007	0,107	0,040	0,035	-0,047	0,614	-0,151	0,084
E26	0,127	0,018	0,070	0,085	-0,061	-0,116	0,042	0,000	-0,162	-0,037	0,793	-0,013
E1	-0,014	0,096	0,042	0,073	-0,046	-0,041	0,020	-0,022	0,007	-0,126	-0,023	0,778

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 27 iterations.

Πίνακας 9. Αποτελέσματα Διερευνητικής Παραγοντικής Ανάλυσης

Η αξιοπιστία εσωτερικής συνέπειας των μετρήσεων ενός εργαλείου αναφέρεται στο βαθμό στον οποίο οι ερωτήσεις που μετρούν το ίδιο ψυχομετρικό χαρακτηριστικό παρουσιάζουν υψηλή συνοχή ή συσχέτιση, τόσο μεταξύ τους όσο και με το χαρακτηριστικό αυτό. Η εκτίμηση της αξιοπιστίας αυτής της μορφής γίνεται συνήθως μέσω ενός δείκτη ή συντελεστή αξιοπιστίας, με πιο διαδεδομένο το δείκτη **α του Cronbach**. Τιμές του δείκτη μεγαλύτερες του 0,7 ή του 0,8 θεωρούνται συνήθως ικανοποιητικές (Μάρκος Α., 2012).

Από την ανάλυση αξιοπιστίας που ακολούθησε με τον δείκτη Cronbach α προέκυψε ότι οι έξι (6) παράγοντες είναι αξιόπιστοι (Factor 1, 2, 3, 4, 6, 7) για περαιτέρω ανάλυση δεδομένου ότι έχουν τιμή που ξεπερνά ή πλησιάζει την τιμή 0,7 (Πίνακας 10). Κατόπιν τούτου στη συνέχεια δημιουργήθηκαν 6 νέες μεταβλητές (μία για κάθε παράγοντα).

Reliability Statistics		
Factor	Cronbach's Alpha	N of Items
1	0,864	8
2	0,703	4
3	0,586	4
4	0,729	3
5	-0,162	3
6	0,581	4
7	0,652	3
8	0,450	3

Πίνακας 10. Ανάλυση Εσωτερικής Συνέπειας

Από την ανάλυση συσχέτισης με τη χρήση του συντελεστή συσχέτισης Pearson προέκυψε ότι υφίσταται θετική συσχέτιση (τιμές 0,3 – 0,7) μεταξύ του παράγοντα 1 και των παραγόντων 2,3,4 και 7, μεταξύ του παράγοντα 2 και των παραγόντων 3,4 και 7, μεταξύ του παράγοντα 3 και των παραγόντων 4 και 7, και τέλος μεταξύ του παράγοντα 4 και του παράγοντα 7 σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας Sig. < 0,01. Όπως προκύπτει ο παράγοντας 6 παρουσιάζει χαμηλή συσχέτιση σε σχέση με τους υπόλοιπους παράγοντες όπου με τον δείκτη Pearson $r < 0,5$ παρουσιάζει με όλους και Sig. > 0,01 με τον παράγοντα 3 και 4 (Πίνακας 11).

Correlations							
		Factor_1	Factor_2	Factor_3	Factor_4	Factor_6	Factor_7
Factor_1	Pearson Correlation	1	,611**	,604**	,552**	,138**	,487**
	Sig. (2-tailed)		0,000	0,000	0,000	0,004	0,000
	N	429	429	429	429	429	429
Factor_2	Pearson Correlation	,611**	1	,475**	,476**	,159**	,341**
	Sig. (2-tailed)	0,000		0,000	0,000	0,001	0,000
	N	429	429	429	429	429	429
Factor_3	Pearson Correlation	,604**	,475**	1	,494**	0,089	,423**
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000		0,000	0,065	0,000
	N	429	429	429	429	429	429
Factor_4	Pearson Correlation	,552**	,476**	,494**	1	0,059	,363**
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000		0,221	0,000
	N	429	429	429	429	429	429
Factor_6	Pearson Correlation	,138**	,159**	0,089	0,059	1	,133**
	Sig. (2-tailed)	0,004	0,001	0,065	0,221		0,006
	N	429	429	429	429	429	429
Factor_7	Pearson Correlation	,487**	,341**	,423**	,363**	,133**	1
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,006	
	N	429	429	429	429	429	429

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Πίνακας 11. Ανάλυση Συσχετίσεων

Με βάση το εννοιολογικό πλαίσιο που προσδίδουν οι μεταβλητές σε κάθε παράγοντα ακολούθησε η ονομασία των πέντε τελικών παραγόντων. Τα 8 πρώτα στοιχεία (ερωτήσεις) τα οποία συνδέονται με τον πρώτο παράγοντα φαίνεται να συσχετίζονται κυρίως με την εμπιστοσύνη προς τον κρατικό μηχανισμό για τη διαχείριση των εσόδων από τους φόρους, την ενημέρωση των πολιτών από τον κρατικό μηχανισμό για τη χρησιμότητα των εσόδων από τους φόρους, το ενδιαφέρον του κρατικού μηχανισμού για την άποψη των φορολογουμένων, την προθυμία των φορολογικών αρχών να ενημερώσουν τον φορολογούμενο και να τον ενημερώσουν σωστά, την προσπάθεια του κρατικού μηχανισμού να ενημερώνει τον φορολογούμενο σχετικά με αλλαγές στη νομοθεσία που τον αφορούν, τη δίκαιη και σωστή κατανομή των φόρων από τον κρατικό μηχανισμό και τέλος την αξιοπιστία της φορολογικής νομοθεσίας. Κατά συνέπεια ονομάστηκε «Αξιοπιστία Φορολογικού Μηχανισμού / Tax Mechanism Credibility» .

Στο δεύτερο παράγοντα δόθηκε ο τίτλος «Αποδοτικότητα Φορολογικού Ελέγχου / Tax Audit Profitability». Ο παράγοντας αυτός αποτελείται από 4 στοιχεία (ερωτήσεις) και δείχνει την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα, την αποτελεσματικότητα των φορολογικών αρχών σε ότι αφορά τους ελέγχους που διεξάγουν, την αποτελεσματικότητα της φορολογικής νομοθεσίας και την αύξηση της αποδοτικότητας των φορολογικών αρχών από τον κρατικό μηχανισμό.

Στον τρίτο παράγοντα δόθηκε ο τίτλος «Διαρθρωτική Φορολογική Πρόνοια / Structural Tax Provision» και αποτελείται από 4 στοιχεία (ερωτήσεις) τα οποία αφορούν την εκπαίδευση των φορολογουμένων από τις υπηρεσίες παιδείας του κρατικού μηχανισμού, τη δικαιοσύνη της φορολογικής νομοθεσίας προς όλα τα κοινωνικά στρώματα, τη σταθερότητα της φορολογικής νομοθεσίας χωρίς αλλαγές ανά τακτά χρονικά διαστήματα και τέλος η αντιληπτή χρησιμότητα των δημόσιων υπηρεσιών για τους φόρους που πληρώνουν οι φορολογούμενοι.

Ο επόμενος παράγοντας που συντίθεται από 3 στοιχεία (ερωτήσεις) και αναφέρεται στα κίνητρα των φορολογουμένων από τον κρατικό μηχανισμό για φορολογική συμμόρφωση, στην ανταμοιβή των έντιμων φορολογουμένων από τον κρατικό μηχανισμό και στην αύξηση των ποσοστών των έντιμων φορολογουμένων από τον κρατικό μηχανισμό. Ο συγκεκριμένος παράγοντας ονομάστηκε «Παρακινούμενη Φορολογική Συμμόρφωση / Actuated Tax Compliance».

Ο πέμπτος και τελευταίος σημαντικός παράγοντας έλαβε το όνομα «Μεταδοσιμότητα Φορολογικής Νομοθεσίας / Tax Legislation Transmissibility». Περιλαμβάνει 3 στοιχεία (ερωτήσεις) εκφράζοντας την προσπάθεια των φορολογουμένων να ενημερώνονται ορθά για τα φορολογικά θέματα που τους αφορούν, την επιτυχή σωστή ενημέρωση των φορολογουμένων από τον κρατικό μηχανισμό και την επιτυχή απλοποίηση της φορολογικής νομοθεσίας από τον κρατικό μηχανισμό.

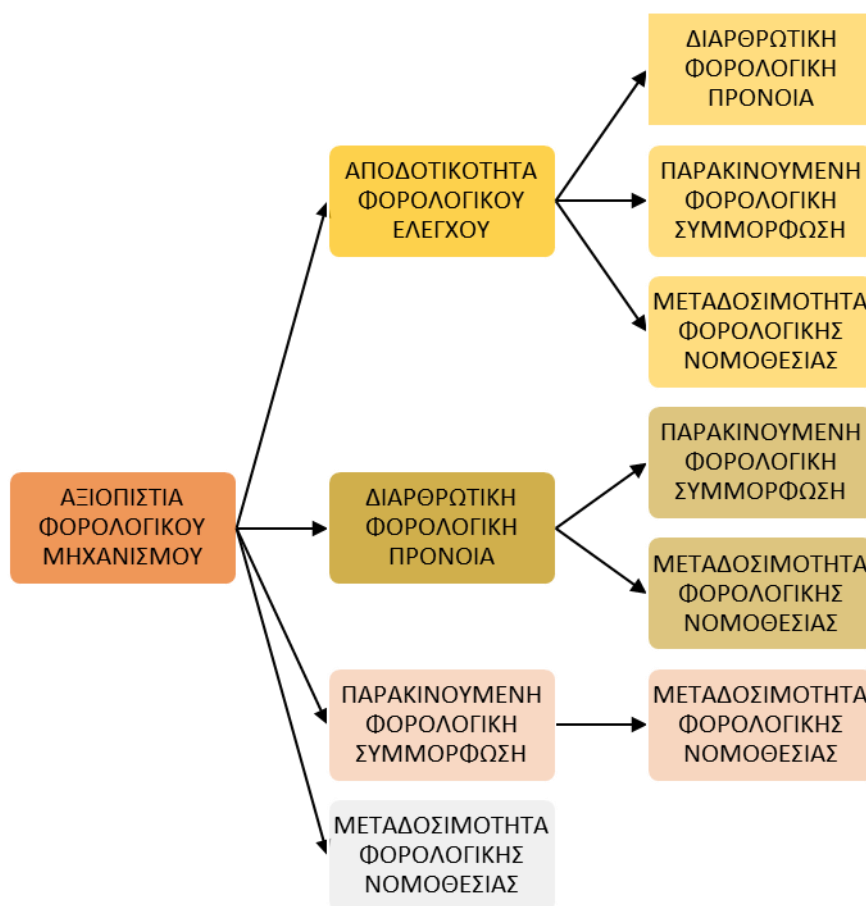
Σε γενικές γραμμές η παραγοντική ανάλυση παρουσίασε ισχυρούς παράγοντες με υψηλά φορτία και με αρκετά συγκροτημένη πληροφόρηση. Τα φορτία μπορούν να διαβαστούν ως συντελεστές συσχέτισης κάθε πρότασης με τον παράγοντα στον οποίο ανήκουν. Τα 22 (αριθμός ερωτήσεων που δημιούργησαν παράγοντες) ομαδοποιημένα στοιχεία στα 5 θεωρητικά πεδία που δημιουργήθηκαν μέσα από την έρευνα και απορρέουν από τη βιβλιογραφική επισκόπηση διατηρήθηκαν σε σημαντικό βαθμό μαζί στις ομάδες που προέκυψαν από την παραγοντική ανάλυση.

Factor	Cronbach's Alpha	Στοιχεία
Αξιοπιστία Φορολογικού Μηχανισμού (ΑΦΜ)	0,864	8
Αποδοτικότητα Φορολογικού Ελέγχου (ΑΦΕ)	0,703	4
Διαρθρωτική Φορολογική Πρόνοια (ΔΦΠ)	0,586	4
Παρακινούμενη Φορολογική Συμμόρφωση (ΠΦΣ)	0,729	3
Μεταδοσιμότητα Φορολογικής Νομοθεσίας (ΜΦΝ)	0,652	3

Πίνακας 12. Έλεγχος Αξιοπιστίας Cronbach A

Καθώς έχει επιβεβαιωθεί η δομική εγκυρότητα (construct validity) του μοντέλου μέτρησης (measurement model) και η αξιόπιστη σύνθεση των παραγόντων, μπορούμε να αναπτύξουμε το μοντέλο των δομικών εξισώσεων.

Με βάση την παραγοντική ανάλυση και τους 5 παράγοντες που διαμορφώθηκαν προχωρήσαμε στην δημιουργία ενός θεωρητικού μοντέλου. Το εννοιολογικό μοντέλο, το οποίο προτείνει τις αιτιοκρατικές σχέσεις μεταξύ των αφανών μεταβλητών. Οι σχέσεις αυτές διατυπώνονται σε μορφή υποθέσεων και απεικονίζονται παρακάτω (Σχήμα 2).

Σχήμα 2. Υποθετικό Εννοιολογικό Μοντέλο

Μέσα από το μοντέλο αυτό παρατηρήθηκαν με βάση την βιβλιογραφική και εμπειρική επισκόπηση του θέματος κάποιες πιθανές συσχετίσεις μεταξύ των παραγόντων. Οι συσχετίσεις αυτές δημιούργησαν τις βασικές υποθέσεις της έρευνάς μας.

Οι δέκα υποθέσεις (H1, H2, H3, H4, H5, H6, H7, H8, H9, H10) που απορρέουν από το εννοιολογικό μοντέλο παρατίθενται σημειογραφικά παρακάτω (τα παρακάτω

στοιχεία όσον αφορά τον δείκτη συσχέτισης Pearson r και τον δείκτη στατιστικής σημαντικότητας significant εξήχθησαν από τον πίνακα 11):

H1: ΑΦΜ \rightarrow ΑΦΕ

Η πρώτη υπόθεση εξηγεί πως η μεταβλητή «Αξιοπιστία Φορολογικού Μηχανισμού» (ΑΦΜ) συσχετίζεται άμεσα και θετικά με την μεταβλητή «Αποδοτικότητα Φορολογικού Ελέγχου» (ΑΦΕ) με ισχυρή ένταση $r = 0,611$ η οποία είναι στατιστικά σημαντική με sig. $0,000 < 0,01$.

H2: ΑΦΜ \rightarrow ΔΦΠ

Η δεύτερη υπόθεση εξηγεί πως η μεταβλητή «Αξιοπιστία Φορολογικού Μηχανισμού» (ΑΦΜ) επηρεάζει άμεσα και θετικά την μεταβλητή «Διαρθρωτική Φορολογική Πρόνοια» (ΔΦΠ) με ισχυρή ένταση $r = 0,604$ η οποία είναι στατιστικά σημαντική με sig. $0,000 < 0,01$.

H3: ΑΦΜ \rightarrow ΠΦΣ

Η τρίτη υπόθεση εξηγεί πως η μεταβλητή «Αξιοπιστία Φορολογικού Μηχανισμού» (ΑΦΜ) επηρεάζει άμεσα και θετικά την μεταβλητή «Παρακινούμενη Φορολογική Συμμόρφωση» (ΠΦΣ) με ισχυρή ένταση $r = 0,552$ η οποία είναι στατιστικά σημαντική με sig. $0,000 < 0,01$.

H4: ΑΦΜ \rightarrow ΜΦΝ

Η τέταρτη υπόθεση εξηγεί πως η μεταβλητή «Αξιοπιστία Φορολογικού Μηχανισμού» (ΑΦΜ) επηρεάζει άμεσα και θετικά την μεταβλητή «Μεταδοσιμότητα Φορολογικής Νομοθεσίας» (ΜΦΝ) με ισχυρή ένταση $r = 0,487$ η οποία είναι στατιστικά σημαντική με sig. $0,000 < 0,01$.

H5: ΑΦΕ \rightarrow ΔΦΠ

Η πέμπτη υπόθεση εξηγεί πως η μεταβλητή «Αποδοτικότητα Φορολογικού Ελέγχου» (ΑΦΕ) επηρεάζει άμεσα και θετικά την μεταβλητή «Διαρθρωτική Φορολογική Πρόνοια» (ΔΦΠ) με ισχυρή ένταση $r = 0,475$ η οποία είναι στατιστικά σημαντική με sig. $0,000 < 0,01$.

H6: ΑΦΕ \rightarrow ΠΦΣ

Η έκτη υπόθεση εξηγεί πως η μεταβλητή «Αποδοτικότητα Φορολογικού Ελέγχου» (ΑΦΕ) επηρεάζει άμεσα και θετικά την μεταβλητή «Παρακινούμενη Φορολογική

Συμμόρφωση» (ΠΦΣ) με ισχυρή ένταση $r = 0,476$ η οποία είναι στατιστικά σημαντική με $\text{sign. } 0,000 < 0,01$.

H7: ΑΦΕ \rightarrow ΜΦΝ

Η έβδομη υπόθεση εξηγεί πως η μεταβλητή «Αποδοτικότητα Φορολογικού Ελέγχου» (ΑΦΕ) επηρεάζει άμεσα και θετικά την μεταβλητή «Μεταδοσιμότητα Φορολογικής Νομοθεσίας» (ΜΦΝ) με ισχυρή ένταση $r = 0,341$ η οποία είναι στατιστικά σημαντική με $\text{sig. } 0,000 < 0,01$.

H8: ΔΦΠ \rightarrow ΠΦΣ

Η όγδοη υπόθεση εξηγεί πως η μεταβλητή «Διαρθρωτική Φορολογική Πρόνοια» (ΔΦΠ) επηρεάζει άμεσα και θετικά την μεταβλητή «Παρακινούμενη Φορολογική Συμμόρφωση» (ΠΦΣ) με ισχυρή ένταση $r = 0,494$ η οποία είναι στατιστικά σημαντική με $\text{sig. } 0,000 < 0,01$.

H9: ΔΦΠ \rightarrow ΜΦΝ

Η ένατη υπόθεση εξηγεί πως η μεταβλητή «Διαρθρωτική Φορολογική Πρόνοια» (ΔΦΠ) επηρεάζει άμεσα και θετικά την μεταβλητή «Μεταδοσιμότητα Φορολογικής Νομοθεσίας» (ΜΦΝ) με ισχυρή ένταση $r = 0,423$ η οποία είναι στατιστικά σημαντική με $\text{sig. } 0,000 < 0,01$.

H10: ΠΦΣ \rightarrow ΜΦΝ

Η δέκατη υπόθεση εξηγεί πως η μεταβλητή «Παρακινούμενη Φορολογική Συμμόρφωση» (ΠΦΣ) επηρεάζει άμεσα και θετικά την μεταβλητή «Μεταδοσιμότητα Φορολογικής Νομοθεσίας» (ΜΦΝ) με ισχυρή ένταση $r = 0,363$ η οποία είναι στατιστικά σημαντική με $\text{sig. } 0,000 < 0,01$.

Κεφάλαιο 7. Συμπεράσματα Και Προτάσεις Μελλοντικής Έρευνας

7.1. Συμπεράσματα

Ένας σημαντικός αριθμός επιστημονικών εργασιών στο παρελθόν ασχολήθηκαν με το ζήτημα της φορολογικής ηθικής και συμμόρφωσης, μία από τις πιο σημαντικές έννοιες της οικονομικής ψυχολογίας. Ως αποτέλεσμα, οι παράγοντες που επηρέασαν τις δύο αυτές σημαντικές μεταβλητές της φορολογικής συμπεριφοράς αποτέλεσαν σημαντικό αντικείμενο μελέτης. Η συνεισφορά της παρούσας μελέτης χωρίζεται σε δύο μέρη. Αρχικά, παρουσιάζεται μία στατιστική ανάλυση της φορολογικής ηθικής και συμμόρφωσης των φορολογουμένων, έπειτα αναλύονται οι εξωτερικοί και εσωτερικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη φορολογική ηθική και οδηγούν στη φορολογική συμμόρφωση.

Τα ευρήματα πολλών μελετών δείχνουν ότι η στάση των φορολογουμένων απέναντι στο φορολογικό σύστημα και ο τρόπος με τον οποίο οι φορολογούμενοι αισθάνονται ότι αντιμετωπίζονται από τις φορολογικές αρχές και τον κρατικό μηχανισμό είναι σημαντικές για την εξήγηση της μη συμμόρφωσης του φορολογούμενου. Σχετικά με το φορολογικό σύστημα, υπάρχουν συγκεκριμένα στοιχεία που δείχνουν ότι οι αντιλήψεις για αθέμιτες φορολογικές επιβαρύνσεις μπορούν να επηρεάσουν τις απόψεις των φορολογουμένων σχετικά με την πληρωμή του φόρου και μπορεί να επηρεάσει τις αποφάσεις συμμόρφωσης.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, η φορολογική συμπεριφορά των φορολογουμένων προς τη συμμόρφωση με τους φορολογικούς νόμους έχει να κάνει κυρίως με την αξιοπιστία του φορολογικού μηχανισμού. Οι φορολογούμενοι φαίνεται ότι ψάχνουν το έναυσμα για φορολογική συμμόρφωση μέσα από μια σχέση εμπιστοσύνης με τον κρατικό μηχανισμό και κατ' επέκταση με τα υπόλοιπα θεσμικά του όργανα όπως είναι οι φορολογικές αρχές. Φαίνεται ότι είναι έτοιμοι να συνεργαστούν αφού πρώτα δουν από τον κρατικό μηχανισμό ενημέρωση, προθυμία και ικανότητα.

Από την ανάλυση των δεδομένων οι φορολογούμενοι φαίνεται ότι είναι πρόθυμοι να πληρώνουν φόρους αρκεί να υπάρχει σωστή διαχείριση των εσόδων που προέρχονται από τους φόρους και να ενημερώνονται για τη χρησιμότητα αυτών. Θέλουν με λίγα λόγια να είναι ενεργά μέλη μια κοινωνίας με ένα πιο δραστικό χαρακτήρα αφού ο κρατικός μηχανισμός θα ενδιαφέρεται για την γνώμη των φορολογουμένων, και όπου ο κρατικός

μηχανισμός θα πράττει σωστή και δίκαιη κατανομή των φόρων με μια αξιόπιστη φορολογική νομοθεσία και σε τυχόν αλλαγές της νομοθεσίας θα είναι σε θέση να αντιμετωπίσει το κόστος συμμόρφωσης, με σωστή ενημέρωση και καθοδήγηση. Επιπλέον, προκύπτει ότι οι φορολογούμενοι ζητούν από τις φορολογικές αρχές πρώτον να είναι πρόθυμες να ενημερώνουν τους φορολογούμενους και δεύτερον να τους ενημερώνουν σωστά.

Από την άλλη πλευρά πέρα από την επίτευξη του αξιόπιστου φορολογικού μηχανισμού που αποτελεί το κτίσιμο μιας σχέσης αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ φορολογουμένων και αρχών, αυτό που φαίνεται ότι αναζητούν οι φορολογούμενοι για μια επιτυχή συμμόρφωση είναι η αποδοτικότητα του φορολογικού ελέγχου. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να καταπολεμηθεί το φαινόμενο της φοροδιαφυγής με αποτελεσματικούς ελέγχους από τις αρμόδιες φορολογικές αρχές. Ως εκ τούτου, ο κρατικός μηχανισμός θα μπορέσει να το πετύχει με την αύξηση της αποδοτικότητας των φορολογικών αρχών μέσω μια πιο αποτελεσματικής φορολογικής νομοθεσίας.

Σε αυτό το σημείο βλέπουμε ότι το εμπειρικό κομμάτι της έρευνας συναντά το κομμάτι της θεωρίας που περιγράφει το μοντέλο φορολογικής συμπεριφοράς του Kirchler (2007) "Slippery Slope Framework" που περιγράφει τη δυναμική σχέση μεταξύ της εξουσίας και της εμπιστοσύνης που όταν αναπτύσσονται σε ένα κλίμα συνεργασίας επιφέρει τη φορολογική συμμόρφωση αυξάνοντας και τη φορολογική ηθική. Το συγκεκριμένο μοντέλο προτείνει μια θετική σχέση μεταξύ της νόμιμης εξουσίας και της εμπιστοσύνης που βασίζεται στη λογική και προάγει ένα κλίμα εξυπηρέτησης. Σε ένα κλίμα εξυπηρέτησης, οι φορολογικές αρχές και οι φορολογούμενοι έχουν μια επαγγελματική, γραφειοκρατική σχέση στην οποία οι φορολογικές αρχές ως φορείς παροχής υπηρεσιών αλληλοεπιδρούν με τους φορολογούμενους ως πελάτες (Alm & Torgler, 2011; Braithwaite, 2003b).

Όμως πέρα από τη αποδοτικότητα του φορολογικού ελέγχου, η έρευνα δείχνει ότι η αξιοπιστία του φορολογικού μηχανισμού επηρεάζεται και μάλιστα θετικά από τη διαρθρωτική φορολογική πρόνοια. Για να επιτευχθεί η φορολογική συμμόρφωση μέσω της αξιοπιστίας του φορολογικού μηχανισμού φαίνεται ότι παίζει ρόλο σε ένα μεγάλο βαθμό και η εκπαίδευση του φορολογουμένου από τις υπηρεσίες παιδείας ώστε να διαμορφωθούν οι κατάλληλες βάσεις κατανόησης της φορολογικής νομοθεσίας. Όπως είδαμε και στη θεωρία οι φορολογούμενοι τείνουν να μη συμμορφώνονται με τους νόμους όταν δεν τους καταλαβαίνουν και μαζί με τις συχνές φορολογικές αλλαγές είναι οι τυπικές πηγές αβεβαιότητας των φορολογουμένων. Επίσης καταλυτικό ρόλο παίζει και

η δικαιοσύνης της φορολογικής νομοθεσίας προς όλα τα κοινωνικά στρώματα, όπως διατυπώνεται και στην θεωρία ως η αντίληψη της φορολογικής δικαιοσύνης που αποτελεί ένα ακόμα βασικό παράγοντα της φορολογικής συμμόρφωσης, η οποία συνδέεται με την αντιληπτή ισορροπία των καταβληθέντων φόρων και των δημόσιων αγαθών που εισπράχθηκαν (Hofmann. E. et al. 2008).

Ένας άλλος παράγοντας που προσδίδει αξιοπιστία στον φορολογικό μηχανισμό είναι η παρακινούμενη φορολογική συμμόρφωση, δηλαδή τα κίνητρα που δίνονται στους φορολογούμενους για συμμόρφωση, όπως η ανταμοιβή των έντιμων φορολογούμενων. Η εθελοντική φορολογική συμμόρφωση είναι βασική επίτευξη κάθε κράτους για να εξασφαλίσει φορολογικά έσοδα και η φορολογική συμμόρφωση μπορεί να επιτευχθεί σε μεγαλύτερο βαθμό όταν καταφέρει ο κρατικός μηχανισμός να αυξήσει τους έντιμους φορολογούμενους. Σύμφωνα με τον Mayowan (2018), το φορολογικό πλεονέκτημα που μπορούν να νιώσουν οι έντιμοι πολίτες αναμένεται να μειώσει το χάσμα μεταξύ της έννοιας της φορολογίας όπου τα εισπραχθέντα οφέλη είναι έμμεσα. Το φορολογικό πλεονέκτημα είναι αντιληπτό, ή δίνει την αίσθηση ότι πραγματικά οι φόροι παρέχουν μεγάλα οφέλη και είναι ένα από τα κλειδιά για την αύξηση της φορολογικής ηθικής και συμμόρφωσης.

Οι φορολογικοί νόμοι δεν είναι πάντοτε σαφείς, αν η φορολογική νομοθεσία είναι περίπλοκη με πολλές αλλαγές ακόμα και οι ειδικοί όπως είναι οι λογιστές και οι δικηγόροι μπορεί να δυσκολεύονται να ερμηνεύσουν πολλές από τις διατάξεις της. Οι φορολογούμενοι της έρευνας υποστηρίζουν ότι ο κρατικός μηχανισμός για να διατηρήσει την αξιοπιστία του θα πρέπει να απλοποιήσει τη φορολογική νομοθεσία. Ακόμα και αν οι φορολογούμενοι ενδιαφέρονται να ενημερωθούν για φορολογικά θέματα που τους αφορούν, δυσκολεύονται όταν δεν είναι εύκολα κατανοητά. Σύμφωνα με τον Kirchler (2007) ακόμα και οι τακτικοί φορολογούμενοι όταν συμμετείχαν σε έρευνα, φάνηκε να έχουν προβλήματα με την κατανόηση των φορολογικών ζητημάτων, όπως διαπιστώθηκε σε μελέτες σχετικά με τις προτιμήσεις των φορολογουμένων για προοδευτικό ή ενιαίο φόρο (Roberts et al., 1994; Seidl & Traub, 2002), θέλοντας να δείξει ότι οι γνώσεις για τα φορολογικά θέματα δεν είναι εύκολη υπόθεση πόσο μάλλον όταν υπάρχει και μια περίπλοκη φορολογική νομοθεσία με συχνές αλλαγές.

Μέσα από την βιβλιογραφία βλέπουμε ότι οι φορολογούμενοι όσο δυσκολεύονται να κατανοήσουν τους φορολογικούς νόμους τόσο απομακρύνονται από τη φορολογική τους συμμόρφωση. Επιπλέον, η πολυπλοκότητα της φορολογικής νομοθεσίας

δυσχεραίνει την αποτελεσματικότητα της φορολογικής διοίκησης επηρεάζοντας το κόστος αλλά και την αποτελεσματικότητα του ελέγχου (ΔιαΝΕΟσις, 2018).

Μέσα από την έρευνα κρίνεται αναγκαία η μεταδοσιμότητα της φορολογικής νομοθεσίας να λαμβάνει μία από τις βασικές προτεραιότητες του κρατικού μηχανισμού. Κατά συνέπεια η απλούστευση της φορολογίας, η ορθή ενημέρωση των φορολογουμένων από τον κρατικό μηχανισμό αλλά και η προσωπική προσπάθεια των φορολογουμένων να ενημερώνονται για τα φορολογικά θέματα που τους αφορούν αποτελούν βασική προϋπόθεση για φορολογική συμμόρφωση αυξάνοντας την αξιοπιστία του φορολογικού ελέγχου σε σημαντικό βαθμό.

Συνοπτικά, τα ευρήματα δείχνουν σαφώς τη συνάφεια των μοντέλων φορολογικής συμμόρφωσης που υπερβαίνουν τη συμβατική προσέγγιση του οικονομικού μοντέλου και που καταγράφουν το ρόλο των θεσμικών οργάνων και ειδικότερα πώς τα άτομα αντιλαμβάνονται το ρόλο του κρατικού μηχανισμού, εξηγώντας έτσι γιατί τα άτομα πληρώνουν φόρους. Η μελέτη επισημαίνει τη σημασία της λογοδοσίας, της δημοκρατικής διακυβέρνησης, των αποτελεσματικών και διαφανών νομικών δομών και ως εκ τούτου της εμπιστοσύνης στην κοινωνία για την εξασφάλιση της φορολογικής συμμόρφωσης (Torgler, 2011).

7.2. Προτάσεις Για Μελλοντική Έρευνα

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν κατάλληλα από τους διαμορφωτές φορολογικής πολιτικής, με σκοπό την προώθηση της εθελοντικής φορολογικής συμμόρφωσης και με στόχο την ανάδειξη της σημαντικότητας της αξιοπιστίας του φορολογικού μηχανισμού ως ένα βασικό παράγοντα διαμόρφωσης της φορολογικής ηθικής και συμμόρφωσης. Επίσης τα πορίσματα της συγκεκριμένης εργασίας μπορούν να αποτελέσουν ένα εργαλείο για τους φορολογικούς υπαλλήλους με στόχο την κατανόηση και την σωστή διαχείριση των φορολογουμένων, των οποίων η ψυχολογία και η φορολογική τους καθοδήγηση αποτελεί καταλυτικό παράγοντα στη φορολογική τους ευσυνειδησία.

Για το λόγο ότι η συμπεριφορά των ατόμων παρουσιάζει μεγάλη ποικιλομορφία και οι οικονομικές συνθήκες συνεχώς αλλάζουν, οι εμπειρικές μελέτες σχετικά με τη φορολογική ηθική και συμμόρφωση θα πρέπει να γίνονται συχνά και να αποτελούν βοηθητικά στοιχεία κατανόησης της πληρωμής των φόρων από τους φορολογούμενους.

Επιπλέον, θα είχε ενδιαφέρον η πραγματοποίηση μιας μελλοντικής έρευνας που θα χρησιμοποιούσε και την ποιοτική μέθοδο. Ίσως μέσω των συνεντεύξεων από τους φορολογούμενους, να αναδεικνύονταν άλλες πτυχές εξέτασης της φορολογικής ηθικής και συμμόρφωσης που δεν καλύπτονται μέσω των ποσοτικών ερευνών.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ξενόγλωσσες Βιβλιογραφικές Αναφορές

Allingham M., Sandmo A., 1972, ***“Income tax evasion: a theoretical analysis.”***, Journal of Public Economics, Elsevier, vol. 1(3-4), pages 323-338, November.

Alm J., Sanchez I., Juan A., 1995, ***“Economic and Noneconomic Factors in Tax Compliance.”***, Kyklos, Wiley Blackwell, vol. 48(1), pages 1-18, February.

Alm J., Torgler B., 2012, ***“Do Ethics Matter? Tax Compliance and Morality.”***, Springer 2011, Journal of Business Ethics, vol. 101, No. 4 (July 2011), pp. 635-651.

Alm J., Kirchler E., Muehlbacher S., Gangl K., Hofmann E., Kogler C., Pollai M., 2012, ***“Rethinking the Research Paradigms for Analysing Tax Compliance Behaviour.”***, Working Papers 1210, Tulane University, Department of Economics.

Ameur F., Tkiouat M., 2016, ***“A Contribution of Expected Utility Theory in Taxpayers’ Behavior Modeling.”***, International Journal of Economics and Financial Issues, Econjournals, vol. 6 (3), pages. 1217-1224.

Barbuta-Misu N., 2011, ***“A Review of Factors for Tax Compliance.”***, Economics and Applied Informatics, "Dunarea de Jos" University of Galati, Faculty of Economics and Business Administration, issue 1, pages 69-76.

Bătrâncea L., Nichita R., Bătrâncea I., Moldovan A.B., 2012, ***“Tax Compliance Models: from Economic to Behavioral Approaches.”***, Transylvanian Review of Administrative Sciences, No. 36 E/2012, pp. 13-26.

Bitzenis A., Vlachos V., 2015, ***“Tax Morale in Greece.”***, Proceedings of 32nd International Business Research Conference, Rendezvous Hotel, Melbourne, Australia, ISBN: 978-1-922069-89-4.

Cerqueti R., Coppier R., 2011, ***“Economic Growth, Corruption and Tax Evasion.”***, Elsevier, Economic Modeling Volume 28, Issues 1–2, January–March 2011, Pages 489-500.

Dynarski S., Scott-Clayton J., May 2006, ***“The Cost of Complexity in Federal Student Aid Lessons from Optimal Tax Theory and Behavioral Economics.”***, NBER Working Paper No. 12227.

Eicher J., Stuhldreher T., Stuhldreher W., 2007, ***“Taxes and Ethics: Taxpayer Attitudes over Time.”***, Journal of Tax Practice & Procedure.

Ekpulu A., Iyoha A.O., Bingilard F., 2016, ***“Economic and Behavioural Factors and Tax Compliance: A Conceptual Review.”***, Uniben Journal of Accounting, Department of Accounting, Faculty of Management Sciences, University of Benin, Benin City, Nigeria 2(1), 16-28.

Fauziati P., Minovia A. F., Muslim R. Y. and R. Nasrah R., 2016, ***“The Impact of Tax Knowledge on Tax Compliance, Case Study in Kota Padang”***, Indonesia Journal of Advanced Research in Business and Management Studies, ISSN: 2462-1935 | Vol. 2, No. 1. Pages 22-30, 2016.

Gaetano L., 2019, ***“Slippery Slope Framework, Tax Morale and Tax Compliance: A Theoretical Integration and an Empirical Assessment.”***, Discussion Papers in Economic Behaviour 0219, University of Valencia, ERI-CES.

Gangl K., Hofmann E., Hartlb, B., Berkicsd, M., Mihaly Berkics, 2019, ***“The Impact of Powerful Authorities and Trustful Taxpayers: Evidence for The Extended Slippery Slope Framework from Austria, Finland, And Hungary.”***, Policy Studies 2020, Vol. 41, No. 1, 98–111.

Gribnau, H., Jallai, A.G., 2017, ***“Good Tax Governance: A Matter of Moral Responsibility and Transparency.”***, Nordic Tax Journal, 1(1), 70-88.

Hofmann E, Hoelzl E. and Kirchler E.,2008, ***“Preconditions of Voluntary Tax Compliance: Knowledge and Evaluation of Taxation, Norms, Fairness, and Motivation to Cooperate”***, Z Psychol. 2008;216(4):209–217.

Onu Diana, 2017, ***“Measuring Tax Compliance Attitudes: What Surveys Can Tell Us About Tax Compliance Behaviour”***, Emerald Group Publishing Limited.

Kaplanoglou G., Rapanos V., 2012, ***“Tax and Trust: The Fiscal Crisis in Greece”***, South European Society and Politics 18(3).

Kaplow Louis, 1995, ***“How Tax Complexity and Enforcement Affect the Equity and Efficiency of The Income Tax”***, NBER Working Paper No. 5391.

Kirchgässner G. ,2011, ***“Tax Morale, Tax Evasion, and the Shadow Economy”*** Edward Elgar Chapter 10 in Handbook on the Shadow Economy.

Kirchler E., Braithwaite V., 2007, ***“The Economic Psychology of Tax Behaviour.”*** Cambridge: Cambridge University Press.

Luttmer E., Singhal M., 2014, ***“Tax Morale.”*** Journal of Economic Perspectives, American Economic Association, vol. 28(4), pages 149-68, Fall.

Martinez-Vazquez J., Vulovic V., Liu Y., 2010, ***“Direct Versus Indirect Taxation: Trends, Theory and Economic Significance.”***, International Center for Public Policy Working Paper Series, paper1014, Andrew Young School of Policy Studies, Georgia State University.

Mayowan Y., 2018, ***“Tax Morale and Tax Compliance.”***, Atlantis Press, 2019, Advances in Economics, Business and Management Research, volume 93.

Mitrakos P., Bitzenis A., Kontakos P., Makedos I., 2015, ***“Tax Morale and Compliance in Greece: A Review of Empirical Evidence.”***, Global Business & Economics Anthology, Volume II, December 2014.

Muehlbacher S., Kirchler E., 2010, ***“Tax Compliance by Trust and Power of Authorities.”***, International Economic Journal, 24, 607–610.

Prinz A., Muehlbacher S., Kirchler E., 2014, ***“The Slippery Slope Framework on Tax Compliance: An Attempt to Formalization”***, Journal of Economic Psychology, Elsevier, vol. 40(C), pages 20-34.

Rawls J., 1999, ***“A Theory of Justice.”*** (revised edition), Oxford: University Press.

Rutkauskas V., 2016, ***“Factors Behind Weak Tax Morale: The Case of European Union Countries.”***, Institute of Social Welfare, Lithuania ekonomika 2016 Vol. 95(3).

Saad N., 2014, ***“Tax Knowledge, Tax Complexity and Tax Compliance: Taxpayers’ View.”***, Procedia Social and Behavioral Sciences 109:1069-1075.

Sneider, F., 1986, ***“Estimating the Size of the Danish Shadow Economy Using the Currency Demand Approach: An Attempt.”***, Scandinavian Journal of Economics, τ. 88, No 4, pages 643-668.

Slemrod J., Gillitzer C., 2013, ***“Tax Systems.”***, The MIT Press. ISBN electronic: 9780262319003.

Thananga, A., Wanyoike, D., Wagoki A., 2013, ***“Factors Affecting Compliance on Rental Income Tax Policy by Landlords in Nakuru Municipality.”***, Journal of Agriculture and Environmental Sciences, 2(1), pp. 26-38.

Torgler, B., 2002, ***“Speaking to Theorists and Searching for Facts: Tax Morale and Tax Compliance in Experiments.”***, Journal of Economic Surveys, 16(5), 657-683.

Torgler B., 2003, ***“Tax Morale: Theory and Empirical Analysis of Tax Compliance.”***, Doctoral Thesis, University of Basel, Faculty of Business and Economics.

Torgler, B., Schneider F., 2006, ***“What Shapes Attitudes Toward Paying Taxes? Evidence from Multicultural European Countries.”***, IZA Discussion Papers, No. 2117, Institute for the Study of Labor (IZA), Bonn.

Torgler, B., 2007, ***“Tax Compliance and Tax Morale: A Theoretical and Empirical Analysis”***, Cheltenham, UK: Edward Elgar.

Torgler B., 2008, ***“What Do We Know about Tax Fraud an Overview of Recent Developments.”***, The Johns Hopkins University Press Social Research: An International Quarterly, Volume 74, Number 4, Winter 2008, pp. 1239-1270.

Torgler B., Schneider F., 2009, ***“The Impact of Tax Morale and Institutional Quality On The Shadow Economy.”***, Elsevier Journal of Economic Psychology, Volume 30, Issue 2, April 2009, Pages 228-245.

Torgler B., 2011, ***“Tax Morale and Compliance: Review of Evidence and Case Studies for Europe.”***, Policy Research Working Paper Series 5922, The World Bank.

Vousinas, G.L., 2017, ***“Shadow Economy and Tax Evasion. The Achilles Heel of Greek Economy. Determinants, Effects and Policy Proposals.”***, in Journal of Money Laundering Control.

Weber T. O., Fookan J., Herrmann B., 2014, ***“Behavioural Economics and Taxation.”***, Taxation Papers 41, Directorate General Taxation and Customs Union, European Commission.

Ελληνόγλωσσες Βιβλιογραφικές Αναφορές

Γεωργακόπουλος Θ., Παναγιώτης Π., 2003, ***“Εισαγωγή στη Φορολογία”***, Εκδόσεις Μπένου, Αθήνα.

Ευρωπαϊκή επιτροπή 2015, **“Φορολογία.”**, Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Μάρκος Α. , 2012, **“Οδηγός Ανάλυσης Αξιοπιστίας και Εγκυρότητας Ψυχομετρικών Κλιμάκων με το SPSS”**, Σημειώσεις του μαθήματος «Πολυμεταβλητή Στατιστική Ανάλυση», Π.Τ.Δ.Ε., Δ.Π.Θ.

Robson, C., 2010, **“Η Έρευνα Του Πραγματικού Κόσμου: Ένα Μέσον Για Κοινωνικούς Επιστήμονες Και Επαγγελματίες Ερευνητές”** (μτφ. Β. Νταλάκου, Κ. Βασιλικού) (2η έκδ), Αθήνα: Gutenberg. (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 2000).

Ράπανος Β. και Καπλάνογλου Γ., 2014, **“Φορολογία και Οικονομική Ανάπτυξη: Η Περίπτωση της Ελλάδας”**, στον συλλογικό τόμο: της Ένωσης Ελληνικών Τραπεζών Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη: Προτάσεις Πολιτικής, σελ. 609-637.

Τάτσος Ν., 2012, **“Θεωρία Των Φόρων Και Φορολογική Πολιτική.”**, Εκδόσεις Κρητική, Αθήνα.

Διαδικτυακές Πηγές

McLure C., Cox M., Neumark F., 2019, **“Taxation.”**, Encyclopedia Britannica, Inc. Προσπέλαση στις 15/04/2020 από : <https://www.britannica.com/topic/taxation>

Kagan J., 2020, **“Direct Tax.”**, Προσπέλαση στις 15/04/2020 από : <https://www.investopedia.com/terms/d/directtax.asp>

OECD, Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, 2019, **“Revenue Statistics 2019 - Greece.”**, Προσπέλαση στις 10/04/2020 από : <https://www.oecd.org/tax/revenue-statistics-greece.pdf>

Αναστασίου Δ., 2017, **“Το Φορολογικό Σύστημα στην Αρχαία Ελλάδα.”**, Προσπέλαση στις 05/03/2020 από : https://www.huffingtonpost.gr/dimitris-anastasiou/to-forologiko-systima-stin-arxaia-ellada_b_18003388.html

ΔιαΝΕΟσις Οργανισμός Έρευνας Και Ανάλυσης, Ernest & Young, 2016, **“Η Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα.”**, Web editor 2017. Προσπέλαση στις 15/04/2020 από : https://www.dianeosis.org/wpcontent/uploads/2017/03/Tax_Evasion_diaNEOsis_Upd_17_03_2017.pdf

ΔιαΝΕΟσις Οργανισμός Έρευνας Και Ανάλυσης, IOBE Ίδρυμα Οικονομικών Και Βιομηχανικών Ερευνών, 2018, **“Η φορολογία Εισοδήματος στην Ελλάδα”**, Web editor 2018. Προσπέλαση στις 15/04/2020 από : http://iobe.gr/docs/research/RES_29042018_PRE_GR%201.pdf

Μαρκοβίτις Γ., 2019, **“Η Αλληλεπίδραση Και Η Δυναμική Των Δύο Παραμέτρων Που Καθορίζουν Εάν Έχουμε Εθελοντική Ή Καταναγκαστική Φορολογική Συμμόρφωση.”**, Προσπέλαση στις 22/03/2020 από : <https://www.voria.gr/article/giannis-markovits-sinergatiki-forologiki-simmorfosi>

Μάρκου Δ., 2016, **“Η Πολυνομία «Εφιάλης» Για Τις Ελληνικές Επιχειρήσεις.”**, Προσπέλαση στις 22/04/2020 από : <https://www.insider.gr/epiheiriseis/17134/i-polynomia-efialtis-gia-tis-ellinikes-epiheiriseis>

Τιβέριος Μ.Α., 2008, **“Η Άμεση Φορολογία Στην Αρχαιότητα”**, Προσπέλαση στις 05/03/2020 από : <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/i-amesi-forologia-stin-archaiotita/>